

257-1949

IRODALOMTÖRTÉNET

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
===== HAVI FOLYÓIRATA. =====

SZERKESZTI

PINTÉR JENŐ.

~~10526~~

Magyar
Irodalomtörténeti
Intézet

===== HATODIK ÉVFOLYAM. =====
KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG.
===== BUDAPEST. 1917. =====

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1911-ben alakult. Célja a magyar irodalomtörténet művelése. A Társaság felolvasásokat rendez, gyűléseket tart, kutatásokat támogat s havi folyóiratot ad ki. Tagja lehet a magyar irodalomtörténet minden barátja, aki tagsági díj fejében évi tíz koronát, vagy alapítványképpen egyszersmindenkorra kétszáz koronát fizet le. Ennek fejében minden tag megkapja a Társaság folyóiratát és résztvehet a Társaság ülésein.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata, az Irodalomtörténet, július és augusztus kivételével havonként egyszer jelenik meg. Egy-egy füzet terjedelme átlag négy ív. A rendes tagok évi tíz korona tagsági díj fejében kapják. Iskolák, könyvtárak, társaskörök évi húsz korona előfizetési árért rendelhetik meg.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság tisztikara 1916-ben: Elnök Beöthy Zsolt. Alelnökök: Dézsi Lajos, Négyesy László, Szász Károly, Zoltvány Irén. Titkár: Horváth János. Szerkesztő: Pintér Jenő. Jegyző: Kéky Lajos. Pénztáros: Ágner Lajos.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság tiszteleti tagjai: Szilády Áron id. Szinnyei József †.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság alapító tagjai: Baros Gyula dr., Baumgartner Alajos, Battlay Géza dr., Beöthy Zsolt dr., Békefi Reming dr., Bogisich Mihály, Hajdu Tibor dr., Hatvany Lajos báró, dr., Heinrich Gusztáv dr., Hornig Károly báró †, dr., Horváth János dr., Lechner Tibor dr., Lichtenegger Győző, Óvári Ferenc dr., Pintér Jenő dr., Pintér Sándor †, Rada István dr., Radó Antal dr., Radvánszky Kálmán báró, Révai Mór, Riedl Frigyes dr., Székely István dr., Tisza Istvánné grófné, özv. Tisza Kálmánné †, Vargha Dajmán dr., Zlinszky Aladár, Zoltvány Irén dr.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság választmányának tagjai 1917-ben : Alexander Bernát, Alszeghy Zsolt, Agyal Dávid, Babits Mihály, Badics Ferenc, Bajza József, Balassa József, Baros Gyula, Bayer József, Bánóczy József, Békefi Remig, Binder Jenő, Bleyer Jakab, Borbély István, Császár Elemér, Császár Ernő, Csűrös Ferenc, Czapáry László, Czeizel János, Elek Oszkár, Endrődi Sándor, Erdélyi Pál, Ferenczi Zoltán, Gaghy Dénes, Gálos Rezső, Gárdonyi Géza, Gragger Róbert, Greksa Kázmér, Gulyás István, Gulyás Pál, Gyöngyösy László, Gyulai Ágost, Hajnóczy Iván, Harsányi István, Hegedűs István, Horváth Cyrill, Horváth Ferenc, Imre Lajos, Imre Sándor, Jakab Ödön, Jánosi Béla, Kapossy Lucián, Kardos Albert, Karl Lajos, Kelemen Béla, Király György, Kiss Ernő, Körös Endre, Kristóf György, Kürti Menyhért, Lehr Albert, Lengyel Miklós, Loósz István, Miklós Elemér, Miklós Ferenc, Morvay Győző, Nagy József, Német Károly, Paizs Dezső, Pap Károly, Papp Ferenc, Paulovits István, Perényi József, Pitrdff Pál, Radó Antal, Riedl Frigyes, Schöpflin Aladár, Sebestyén Gyula, Szegedy Rezső, Szily Kálmán, Szinger Kornél, Szinnyei Ferenc, Tolnai Vilmos, Tordai Ányos, Vadász Norbert, Vargha Damján, Varjú Elemér, Váczy János, Várdai Béla, Vende Ernő, Veress Samu, Versényi György, Viszota Gyula, Voinovich Géza, Wallentinyi Samu, Weber Artur, Werner Adolf, Zlinszky Aladár, Zolnai Béla, Zsigmond Ferenc.

TARTALOM.

Tanulmányok. Értekezések.

	<i>Lap</i>
<i>Binder Jenő</i> : Gaál József «A király Ludason» c. vígjátékának forrásai	280
<i>Császár Elemér</i> : Arany János mint irodalomtörténétíró	226
<i>Czóbel Ernő</i> : Arany János tervezett néplapja, a «Népszabadság»	479
<i>Gálos Rezső</i> : Ágai Adolf	17
<i>Gulyás Pál</i> : Egy negyedszázad Arany János-irodalma	134
<i>Horváth János</i> : Petőfi 1848/49-ben	473
<i>Kéký Lajos</i> : Titkári jelentés	222
<i>Loósz István</i> : Bartók Lajos	26, 158, 294
<i>Márki Sándor</i> : Arany János szalontai éveiből	120
<i>Négyesy László</i> : Elnöki megnyitó beszéd	217
<i>Perényi József</i> : Szigeti József és Csiky Gergely	385
<i>Pitroff Pál</i> : Degré Alajos	1
<i>Radó Antal</i> : Magyar Homér-fordításokról	238
<i>Szigetvári Iván</i> : Nemzetünk költői tehetsége	392, 490
<i>Zsigmond Ferenc</i> : A magyar irodalomtörténétírás munkája 1916-ban	105

Kisebb közlemények.

<i>Barta M. Eszter</i> : Gvadányi J. «Rontó Pál»-jának egyik forrása	320
<i>Borsos István</i> : Jókai Peregrinusa	45
<i>Elek Oszkár</i> : Rückert és Tompa	319
<i>Harsányi István</i> : A Pesti Társaság sírverse	172
<i>Harsányi István</i> : Aláírási ív Petőfi első verses kötetére	317
<i>Harsányi István</i> : A Kazinczy F. ellen írt gúnyirat szerzője	501
<i>Horváth János</i> : «Thury György éneke»	501
<i>Király György</i> : Balassi In Somnium c. költeménye	52
<i>Király György</i> : Ilosvai elveszett históriás éneke	411
<i>Lábán Antal</i> : A «Tatárok Magyarországon» és a bécsi Polizei-Hofstelle	169
<i>Laczkó Géza</i> : Szentjóni Szabó László Együgyű parasztjához	48
<i>Lukinich Imre</i> : Petőfi és III. Napoleon	505
<i>Pap Károly</i> : Egy ismeretlen Zrinyiász-másolat	49
<i>Perényi József</i> : Szigeti József forrásaihoz	167
<i>B. Podmaniczky Pálné</i> : Gvadányi-reminiscencia Arany Toldijában	412
<i>Tolnai Vilmos</i> : Madách forrásaihoz	46
<i>Tolnai Vilmos</i> : Arany J. Letézzem a lantot c. verséhez	167
<i>Tolnai Vilmos</i> : Arany : Gondolatok a béke-congressus felől	504
<i>Tolnai Vilmos</i> : Arany Nagydai Cigányaihoz (I. 39.)	505
<i>Zotnai Béla</i> : Fehér László balladája	405

Irodalom.

A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. XLIX. kötet. 1914—1916. <i>Baros Gyula</i>	63
A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. L. kötet. 1916—1917. <i>Baros Gyula</i>	508
Bayer Alice : Marmontel hatása Magyarországon. <i>Birkás Géza</i>	57
Bihari Károly : Bárá Eötvös József politikája. <i>Imre Sándor</i> :	506
Fogel Sándor : Celtis Konrád és a magyarországi humanisták. <i>Husztí József</i>	174

*

	<i>Lap</i>
Gondán Felicián: A középkori pálos-rend és nyelvemlékei. <i>T.-s.</i> ...	58
Guttman M. és Harnos S.: Péchi Simon szombatos imádságos könyve. <i>Edelstein Bertalan</i> ...	330
Jánosi Béla: Schedius Lajos æsthetikai elmélete. <i>Morvay Győző</i> ...	176
Kacziány Géza: A magyar memoire-irodalom 1848-tól 1914-ig. <i>Bélteky László</i> ...	511
Kazinczy F. tübingiai pályaműve a magyar nyelvről. Kiadta Heinrich G. <i>Szigetvári Iván</i> ...	417
Kéky Lajos: Baksay Sándor. <i>Váczy János</i> ...	415
Magyar Schakespeare-Tár IX. kötet. <i>Velezdi Mihály</i> ...	509
Mitrovics Gyula: Az esztétika alapvető elvei. <i>Jánosi Béla</i> ...	177
Pekár Károly: Magyar Kultura. <i>Szinnyei Ferenc</i> ...	327
Rajka László: Heliodoros Aithiopikájának feldolgozásai a magyar iro- dalomban. <i>Perényi József</i> ...	329
Riedl Frigyes: Shakespeare és a magyar irodalom. <i>Szathmáry Imre</i> ...	56
Rubinyi Mózes: Mikszáth Kálmán élete és művei. <i>Bélteky László</i> ...	328
Salgó Ernő: Írók és színdarabok. <i>Velezdi Mihály</i> ...	61
Szerecz Alajos Imre: Kódexeink pázhuzamos szentirásai töredékei. <i>Mészöly Gedeon</i> ...	422

Kisebb könyvismertetések.

(A szerkesztőhöz beküldött könyvek jegyzékéből. A név nélkül megjelent ismertetéseket a szerkesztő írta.)

A kassai magyar színészet százéves jubileuma. <i>V. M.</i> ...	468
A magyar és magyarországi időszaki sajtó időrendi áttekintése 1705— 1867. Összeállította Kereszty István. <i>Rieglerné Gerecze Margit</i> ...	209
A Petőfi-Társaság Évkönyve 1916-ban. Szerkesztette Pakots József. <i>B. Gy.</i> ...	556
A Szent-Domonkos-rend multjából és jelenéből. Kiadta Horváth Sándor ...	555
Bolza Gyula: Az eljövendő magyar irodalomról. <i>V. M.</i> ...	210
Czóbel Ernő: Berzeviozy Gergely javaslata a kontinens vámuniójáról ...	555
Czóbel Ernő: Szocializmus és munkáskérdés Magyarországon 1848 előtt ...	555
Énekek a nagy időkben. <i>r. s.</i> ...	206
Firtos Ferenc: A Debreczeni Disputa. <i>B. L.</i> ...	554
Goriupp Alisz: Döbrentei Gábor nyelvújítása. <i>Szemkő Aladár</i> ...	377
Gömöri Jenő: Katonanóták. <i>Á. L.</i> ...	206
Gyulai Ágost: Háborús antológia. <i>Tordai Anyos</i> ...	206
Háborús alkalmi kiadványok. (Szóval s tettel a hazáért. — Háborús előadások. — A Magyar-Zsidó Hadi Archivum Almanachja. 1914— 1916. — A nagy háború írásban és képben. I. k.). <i>B. Gy.</i> ...	98
Háborús versek könyve. Szerk. Szaboleska Mihály. <i>Baros Gyula</i> ...	100
Hanvay Zoltán: Forgácsok. <i>B. Gy.</i> ...	468
Három új Shakespeare-kötet. <i>V. M.</i> ...	102
Képes Luther-naptár az 1917-iki közönséges évre. <i>V. M.</i> ...	469
Kilár István: A magyar kódexnek nyelvi sajátosságai. <i>Szemkő Aladár</i> ...	378
Lampérth Géza: A magyar katona ezer éven át. <i>R. E.</i> ...	378
Mácsa János: A modern magyar dráma. <i>R. E.</i> ...	205

	Lap
Magyar irodalomtörténeti vonatkozású cikkek az 1915/6. évi középisk. értesítőkből. <i>Á. L.</i>	210
Molnár Ferenc: Egy haditudósító emlékei. <i>V. M.</i>	101
Népkönyvtári címjegyzék II. pótfüzet. Szerk. Gulyás Pál. <i>B. L.</i>	379
Radnai Oszkár: Arany János nólakjai. <i>Ágner Lajos</i>	380
Roboz Imre: Az irodalom boudoirjában. I. k. <i>V. M.</i>	102
Szent Ágoston vallomása 2 k. Ford. Vass József. <i>B. L.</i>	379
Tolnai Vilmos: Szómutató Lehr Albert·Arany-magyarázataihoz. <i>G. Gy.</i>	556
Varga Zoltán: A Márton-család története	555
Von der Donau und der Theisz. (Magyar háborús versek németül). <i>V. M.</i>	556
Zuboly könyve (Bányai Elemér válogatott munkái.) <i>Zolnai Béla</i>	208

Folyóiratok Szemléje.

(Munkatársak: *Ágner Lajos, Baranyai Zoltán, Baros Gyula, Edelstein Bertalan, Gragger Róbert, Horváth János, Leffler Béla, Oberle Károly, Perényi József, Pintér Jenő, Zolnai Béla.*)

A Gyermekek	65
A Katholikus Tanítónők Lapja	337
A Pécs-Baranyamegyei Múzeum-Egyesület Értesítője	179
A Cél	179, 334, 424, 513
A Hét	335, 513
A Szent István Akadémia Értesítője	425, 513
A Tett	337, 425
A Társaság	514
Az Érdekes Újság	338, 427
Az Est	65, 179, 338
Az Ujság	66, 180, 338, 428, 515
Akadémiai Értesítő	67, 179, 340, 425, 514
Alkotmány	340, 427
Arad És Vidéke	427
Athenæum	342
Baseler Nachrichten	68, 342
Berliner Tageblatt	429
Budapest	343
Budapesti Hirlap	68, 180, 516
Budapesti Szemle	68, 181, 343, 429, 516
Corvina	74, 435
Das Literarische Echo	523
Das Interessante Blatt	182
Debreczeni Protestáns Lap	435
Délmagyarországi Közlöny	436
Der Zeitgeist	74
Die Deutsche Bühne	74
Die Zeit	182, 344
Dresdner Anzeiger	436
Dunántúli Protestáns Lap	182, 436, 523
Egri Egyházmegyei Közlöny	436

	Lap
Egyenlőség	74, 346, 436
Egyetemes Philologiai Közlöny	74, 182, 344, 436, 523
Egyházi Közlöny	76, 183, 345
Élet	76, 183, 345, 437, 525
Ellenzék	183, 438
Erdélyi Szemle	184, 438, 526
Erdélyi Múzeum	77
Esti Lap (kolozsvári)	440
Ethnographia	77, 346
Evangelikus Lap	440
Frankfurter Zeitung	78, 347, 440
Fremdenblatt	79, 347
Hamburger Fremdenblatt	79
Huszadik Század	184, 347, 441
Igazság	184
Illustrierte Zeitung	348
Illustriertes Wiener Extrablatt	184
Irodalomtörténeti Közlemények	184, 348, 526
Juventus	187, 441
Katholikus Nevelés	349, 531
Katholikus Szemle	79, 187, 349, 441
Kelet Népe	79
Képes Ujság	442
Keresztény Magvető	442
Kolozsvári Hirlap	188, 442
Kolozsvári Szemle	79
Kolozsvári Ujság	188
Korrespondenzblatt Des Vereins Für Siebenbürgische Landeskunde	442, 531
Könyvtári Szemle	442, 531
Könyvujság	189
Közlemények Szepes Vármegye Multjából	443
Kritika	79, 532
La Revue De Hollande	189, 443
Literarisches Zentralblatt	80, 189, 349, 443
Ma	350, 443, 532
Magyar Figyelő	80, 189, 350, 443, 532
Magyar Hirlap	534
Magyar Könyvszemle	351, 534
Magyar Középiskola	80, 189, 351, 444, 535
Magyar Kultúra	80, 189, 351, 444, 535
Magyar Nyelv	81, 190, 352, 447, 537
Magyar Nyelvőr	81, 354, 449, 538
Magyarország	353, 538
Magyar Zsidó Szemle	353
Magyar Pädagogia	290, 352, 539
Mozi-Világ	353, 449
Mult És Jövő	81, 449, 539
Múzeumi És Könyvtári Értesítő	449, 539

	<i>Lap</i>
Nagyág	190, 540
Nagyasszonyunk	353
Nagyvárad	449
Nemzeti Nénevelés	190
Népművelés	353, 540
Népevelők Lapja	449
Néptanítók Lapja	353, 450, 540
Népszava	540
Neue Freie Presse	82, 191, 354, 450
Neues Pester Journal	82, 450
Neues Wiener Journal	82, 450
Neue Zürcher Zeitung	82, 354, 450
Nyugat	82, 191, 354, 451, 540
Országos Középfiskolai Tanáregyesületi Közlöny	453, 542
Österreich-Ungarns Zukunft	85
Österreichische Literatur	192
Österreichische Rundschau	86
Pædagogiai Értesítő	542
Pécsi Napló	453
Pester Lloyd	86, 357, 453, 542
Pesti Hírlap	192, 357, 542
Pesti Napló	192, 358, 453, 542
Prager Tageblatt	361
Protestáns Egyházi És Iskolai Lap	86, 193, 361, 544
Protestáns Szemle	86, 193, 455
Religio	455
Rendeleti Közlöny	361
Sárospataki Hírlap	87, 193, 361, 455, 545
Sárospataki Református Lapok	87, 194, 361, 456
Svenska Dagbladet	87
Századok	362, 456
Szegedi Napló	456
Szent Család	362, 457
Színház És Divat	88, 194, 362, 457
Színházi Élet	457
Szocializmus	195
Temesvári Hírlap	362, 458
Theologiai Szaklap	363
Történelmi Közlemények Abaúj-Torna Vármegye És Kassa Multjából	89
Történeti Szemle	363
Turán	363
Új Idők	89, 195, 364, 458, 545
Új Nemzedék	89, 545
Ukránia	365
Ungarische Zukunft	195, 459
Uránia	89, 196, 459, 545
Vasárnapi Ujság	365
Világ	365, 545

	Lap
Zeitbilder... ..	90
Zászlónk	366
Zeitschrift Des Vereins Für Völkerkunde	90

Figyelő.

Társasági ügyek	91, 92, 170, 366, 462
Jókai hagyatéka a M. Nemz. Múzeumban. <i>Vértesy Jenő</i> †	94
Az idegen helynevek nyelvünkben. <i>Király György</i>	96
A szerkesztőhöz beküldött könyvek jegyzéke	98, 205, 377, 468, 557
Új füzetek és könyvek	103, 212, 380 469
A Kisfaludy-Társaság új tagjai és jutalomtétellei	199
Arany János életrajzához. <i>Szendrey Zsigmond</i>	199
Német utazó Bél Mátyásról. <i>Fest Sándor</i>	201
Magyar irodalomtörténeti előadások egyetemeinken az 1916—17. isk. év második felében	203
A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet. <i>V. M.</i>	203
A számvizsgáló bizottság jelentése	369
A Magyar Irodalomtörténeti Társaság zárószámadatai az 1916. év végén	369
Költségtervezet 1917-re	370
Az Arany János-Társaság pályatétele	370
«Uj irodalom». <i>Zolnai Béla</i>	371
A M. T. Akadémia jutalmazottjai, új tagjai és pályatétellei	463
Kérelem (Arany-relikviák ügyében)	464
Kiadatlan részek Aranynak Erceseyhez írt leveleiből. <i>Szendrey Zsigmond</i>	465
Magyar irodalomtörténeti előadások egyetemeinken az 1917—1918. isk. év első felében	546
A magyar tudomány és a hazai nemzetiségek. <i>g. v.</i>	546
Arany János szalontai életéről. <i>Gyöngyösy László</i>	547
Helyreigazítások	560
Pótlás a Fehér László balladájához. <i>Z. B.</i>	560
Név- és tárgymutató	561

Az Irodalomtörténet dolgozótársai 1917-ben: Ágner Lajos, Baranyai Zoltán, Baros Gyula, Barta M. Eszter, Bélteky László, Binder Jenő, Birkás Géza, Borsos István, Császár Elemér, Császár Ernő, Czöbel Ernő, Edelstein Bertalan, Elek Oszkár, Fest Sándor, Gálos Rezső, Gragger Róbert, Gulyás Pál, Gyöngyösy László, Harsányi István, Horváth János, Huszti József, Imre Sándor, Jánosi Béla, Kéky Lajos, Király György, Lábán Antal, Laczko Géza, Lefler Béla, Loosz István, Lukinich Imre, Márki Sándor, Mészöly Gedeon, Morvay Győző, Négyesy László, Oberle Károly, Perényi József, Pintér Jenő, B. Podmaniczky Pálné, Pitroff Pál, Rieglerné Gerecze Margit, Szemkő Aladár, Szendrey Zsigmond, Szigetvári Iván, Szinnyei Ferenc, Tolnai Vilmos, Tordai Ányos, Váczy János, Velezdi Mihály, Vértesy Jenő †, Zolnai Béla, Zsigmond Ferenc. Összesen: 51.

DEGRÉ ALAJOS.

Életrajzi adatok. 1820. január 6-án született Lippán. Iskoláit Aradon kezdte, Szegeden folytatta s a jogot 1838—40-ben Nagyváradon végezte. Egyideig Vukovich Sebő mellett volt gyakorlaton itthon, vele járt Horvátországban, Fiumében. 1842-ben ment Pestre s Kossuthot a fáklyás zenével tisztelő ifjúság nevében pályázat alapján ő üdvözölte. Ekkor fedezte fel őt Császár Ferenc váltó-főtörvénytészki ülnök, aki maga mellé vette jurátusnak, bevezette a legelőkelőbb társaságokba s buzdította, hogy az akkor alapított Honderfű-nek írjon. Ezzel lett elbeszélés-író, noha már előbb is kísérletezett az Athenæumban és a Regélőben. 1843-ban tett ügyvédi vizsgálatot s a pozsonyi országgyűlésen mint királyi táblai jegyző az ifjúság körében vezérszerepet vitt. Tóth Lőrinc beszerezte Bécsbe Németh Lajos mellé. Az udvari kancelláriánál igen rosszul érezte magát, de sokat járt színházba, sok időt töltött regényolvasással. Itt ismerkedett meg Sue-vel. Később az erdélyi kancellária és a testőrség körében jobban érezte magát, de mégis haza kívánczolt. Most már egészen beleveti magát az irodalomba; annak és a társas életnek él. Ismerősei és jóbarátai között sokat lát, tapasztal. A legelőkelőbb írók és emberek szeretik. Tagja a *tizek társaságának* is. 1848-ban kinevezik a belügyminiszteriumhoz titkárnak, majd Földváry Lajos önkéntesei közé áll, majd meg Mógánál szolgál; utóbb a 16. sz. huszárezredben (Károlyi-huszárezred) 1848 nov. 29-én főhadnagy, 1849-ben pedig kapitány lesz. Végigküzdötte a szabadságharcot. Káta és Tura között megsebesült, emiatt a nagyváradi fűrdőbe megy, a világosi fegyverletétel után pedig a békési pusztákon bujdokol. Dec.-ben a végvidéken éri az amnesztia híre, mire Aradon jelentkezett, ahol internálják, de aztán a fővárosba költözhetik. Az írók társaságában felüdül s maga is azt vallja, hogy ha irodalmi munkódése valami eredményt fel bír mutatni, e korra esik. Kemény sok szíveséget tett neki, sőt segítségére volt külföldre való távozásában. A regényeiért kapott tiszteletdíjakból u. i. összegyűjtött egy kis összeget, amelylyel meglátogatta Németországot, Belgiumot, Franciaországot és Angliát. Legtöbb időt természetesen Párisban töltött. Mikor megjött, 1857-ben, feleségül vette a jó módú, inkább német ajkú, de jó magyar szellemű Koller Amáliát, (sz. 1837. Pesten), akivel holtáig boldog, gondtalan családi életet élt. 1867-ben a Kisfaludy Társaság tagjai közé választotta. 1870 októberben Vác kerülete függetlenségi programmal képviselővé választotta,

de az új választás alkalmával Ráday miniszterrel szemben kibukott. Ez időtájt vásárolta meg Vác mellett Czászár Ferenc papvölgyi házát és szöllejét, ahol egész haláláig 1896 nov. 2-ig osaládjának és az irodalomnak élt. Közben 1883. dec. 8-tól 1885. szept. 26-ig az Ország-Világ szerkesztője volt. Hét gyermeke született, akiket mind felnevelt. Felesége 1906-ban halt meg.

Kisebb munkái. Novellák, útirajzok, cikkek: Athenæum, Pesti Hirlap, Regélő, Honderű (1842—45, 47), Országos Almanach (1843), P. Divatlap 1844—46), Életképek (1846—47. Úti képek, Segítsünk egymásnak, vígjáték egy felv. 1848), Március Tizenötödike (1848—49). Bpesti Visszhang (1852—3), Hölgyfutár (1852—3, 156—59), Divatcsarnok (1853—56), Szépirodalmi Lapok (1853), Délibáb (1853—7), Müller Gy. Nagy Naptára. (1854. Megitta, vígj. 1 felv. 1855—56), Szikszói Enyhlapok (1853 Atya szóktet), Magyar Nép könyvtára (1854), Szerkesztette is Friebeisz Istv.-nal a Délibáb Képes Naptárt (1857), Magy. Posta (1857), Szépirod. Közlöny (1858), Napkelet (1858—60), Nefejejts (1859), Nővilág (1859), Emich Gusztáv Nagy Naptára (1860), Pesti Napló (1861, Türr I. életrajzához, 1883, Jósika Miklósról), Koszorú (1863), Családi Kör (1863), Hazánk és a külföld (1865. Visszapillantás Meránban), Fővárosi Lapok (1866—89), Kisfaludy Társ. Évlapjai (V. Emlékb. egy elítélt felett, emlékb. Kuthy Lajosról. Székfog. 1869. szept. 29), Magyarország. és a Nagyvilág (1878. 83. sz. Visszaemlékezések), Koszorú (VII. 1882). Szerkesztette az Ország-Világot (1883. dec. 8-tól 1885. szept. 26-ig), ebben jelent meg: Török szakad c. regénye (1884), ifj. Ráday Gedeon, id. Lendvay Márton és Jámbor Pál élet- és jellemrajza. Beszéde (A budai honvéd-emlék leleplezésekor Buda és vidéke 1893. 20. sz.), Fátyolos idők. (Album és évk. Bp. Franklin. 1890.) Magyar Szalon (1883), Vasárnapi Ujság (1886. Visszaemlékezések), Budapesti Szemle (XLVI. 1887. LXI. 1890), Budapesti Hirlap (1887. 28., 58., 167., 250. sz. 1848—1849. emlékeiből 1888. 66. sz. Honvédség a rémuralom után.) Magy. Szalon (1887. Bolond idők.)

Önállóan megjelent regényei és elbeszélései. Kedélyrajzok. (Novellák 1847. Bp.), Két év egy ügyvéd életéből. (Regény, Bp. 1853. 2 köt. Megemlíti a *Visszaemlékezéseiben* I. k. 124. l., ism. Divatcsarnok 1853. Pesti Napló 1853., 939. sz.), Degré Alajos novellái. (Bp. 1854, 3 köt. Ism.: Budapesti Hirlap 1854. 356. sz.), Kalandornő. (Reg. Bp. 1854. 2. köt. Ism.: Divatcsarnok), Salvator Rosa. (Tört. reg. Bp. 1855. 3. köt. Ism.: Pesti Napló I. 16.), A sors keze. (Reg., kiadja Friebeisz István, Bp. 1856. 2 köt.), Novellák (Bp. 1857). Az ördög emlékiratai (Bp. 1860. 2 köt. Ism. Divatcsarnok), A száműzött leánya. (Reg. Bp. 1865). A kék vér (Reg., Bp. 1870. Ism.: Pesti Napló 2. sz.), A nap hőse (Reg. Bp. 1870. 2 köt.), Itthon (Reg. Bp. 1877. Ism.: Föv. Lapok 1878. 31. sz., Egyetértés 65., Petőfi Társ. Lapja 1877. II. 15. sz.) Az elzárt gyámleány (Víg elb., Bp. 1878, Újra kiadva az Athenæum Olvasótárában 1894), Bőkezű uzsorás (Bp. 1882. 2 köt. Magyar Szalon könyvtára, Ism.: Fővárosi Lapok 4. sz.), Török szakad (Reg. Ország-Világ 1884), Így van jól! (Víg regény Bp. 1887.)

Színművei. A zsarnok és fia. Színmű, 1843, előadták Pozsonyban.

(Elveszett. Említi Visszaemlékezései I. K. 88. l.), Iparlovag, Vigj. 3 felv. (Pest, 1844. először a M. N. Szính. 1844. febr. 12. Kézirata a M. N. Szính. könyvtárában), Eljegyzés álarc alatt. Társalgási vigj. 3 felv. (Pest 1845., először játszották e. é. ápr. 14. a M. N. Színházban; kézirata ugyanott.) Félreismert lángész. Vigj. 3 felv. (Pest 1846. Először játsz. a M. N. Szính. azon év febr. 16-án. Kézirata ugyanott.) Férj és jegyes. Vigj. 3 felv. (Először játszották a M. N. Szính.-ban 1846 június 5-én. Kézirata ugyanott.) Bál előtt és bál után. Vigj. 1 felv. (Először játszották Aradon 1850 (?), aztán a M. N. Sz.-ban 1851 nov. 12. Kézirata a M. N. Sz. könyvtárában. Megemlíti a Visszaemlék.-ben II. k. 193 l.) Atya szöktet. Vigjáték 1 felv. (Először adták a M. N. Sz.-ban 1853 okt. 31. Megjelent a Szikszói Enyh. lapokban. Kézirata a M. N. Szính. könyvtárában), Salvator Rosa, melo-dráma 5 felvonásban. (Először adták a M. N. Szính.-ban 1855 dec. 29-én, kézirata u. o.) Rendkívüli előadás. Vigj. 1 felv. (Először adták a M. N. Szính.-ban 1856 aug. 21-én. Kézirata u. o.), Megitta. Vigj. 1 felv. (Müller Gyula Nagy Naptára 1855—56), Két hatalom. Vigj. 3 felv. (Először adták a M. N. Sz.-ban 1858 ápr. 7-én. Kézirata u. o.), Kalandornő. Dráma 5 felv. (Először adták a M. N. Szính.-ban 1860 márc. 26-án. Kézirata u. o.), Di vatos beteg. Vigj. 3 felv. (Először adták a M. N. Szính.-ban 1864 január 29-én. Kézirata u. o.) Gyármunkás. Eredeti színmű 4 felvonásban. (Nem adták elő. Kézirata Degré Miklós kúriai bíró tulajdonában.)

Önéletrajza. Visszaemlékezéseim. (Bp. 1883—4. 2 köt. Ism.: Pesti-Napló 1882. 325. sz., 1883. 163. sz., Budapesti Hirlap 1882. 7. sz., 1883. 48., 330. sz., Magyarország. és a Nagyvilág 1883. 7., 48. sz., Nemzeti Ujság 74., Egyetértés 160. sz. — Összehasonlítás kedvéért lásd előbb az ilyen című és irányú régebbi cikkeket.)

Repertorium. Lásd Szinnyei: Magyar Írók Élete és Munkái II. k. 745—49. és id. Ábrányi Kornél: Képek a Mult és Jelenből, Bp. 1899., 41. l.; Budapesti Szemle 1897 május (245. sz., Vadnay Károly emlékbeszéde a Kisf. Társaságban, 199. l.)

Kölcsey idealizmusa új nemzedéket nevelt, amely a nyugattól tanult demokratizmust hozzászabta a mi különleges függetlenségi törekvéseinkhez. Elvei tengelye a Béccsel dacoló magyar nemesség sérelmi politikája, amelyért őszinte áldozatkészséggel az alkotmány sáncai közé emeli a népet. De ez nagy erőfeszítések, lelkes harcok árán történt meg, amik felvetették fajunk lángelméit. Ezek köré mint napok köré csatlakoztak a tehetségek, a halygók. Degré is az utóbbiak közül való.

Anyja, Návay György nevelt leánya, a prédikátomos Rácz Anna (tövisi), meg korai gyermekkorában elhalt atyja emléke, akit a családjá szívesen képzelt előkelő francia emigránsnak, arisztokratikus vonásokat neveltek bele. Mint ifjú ember ott rohan a demokratikus eszmék harcosaival, Kossuth nevenapján a fiatalság szónokája, március 15-ét a legkiválóbbakkal együtt csinálja meg, a szabadságharcnak vitéz ka-

tonája s az 1848-as eszmék mellett haláláig kitart. Nemesi levele nincs, de a legelőkelőbb nemések barátja; a néphez szorosabb vérségi kötelék nem fűzi. Az idegen nyelvek közül németül és franciául tud. Ezek alapján egész természetes, hogy irodalmunkban ő éreztetni a legjobban azt a doctrinair nemességet, amely demokratikus célokat hirdetett.

Az irodalomtörténet őt szalonregényírónak mondta. És igaza van. Az ő szalonja ugyan kopottas, kissé mesterkéltnél előkelőségű. Hanem az olcsó anyagra, a demokratizmusra alkalmazott arisztokratikus dísz csak valami kopottságot, mesterkéltiséget kelthet. Munkáiban a nyugatról táplálkozó arisztokrata és polgári életművészet mesgyéjén járt routine-nal és sok érzéssel. Ha egyenes útjáról letévedt, többnyire az előkelők területére lépett. És ennek a nevelésén kívül még egy fontos, majdnem irányhatározó oka van. Széprő valójában akkor lett, midőn pesti jóindulatú főnöke, Császár Ferenc, az addig a drámában kísérletezőt és természetes hajlamánál fogva szónoklót elbeszélések írására buzdította s azoknak éppen a főurak cukros «Honderű»-jében kellett megjelenniök. Az ifjút senki sem figyelmeztette arra, hogy magának kell az embereket meglátnia. A siker elkábította és fogékony lelke elmerült a másolásban. Eleinte állandóan ötletek után kutatott; s azok fellelésében nagy készséget árul el, amivel tehetségéről tesz tanúságot. Leírásai között gyakran találunk már ifjúkorában fényes érzelmes helyeket, megkapóan lelkes sorokat, egészséges humor iránt való érzéket, hanem az a gyámoltalan csodálat, mely népünkben állandóan él minden iránt, ami nyugati, olvasmányai utánzójává tette. Még a polgári császárság jóllakott romantikája, ez a hagyományok alapján ugyan néha szegénységet festő, de emésztési lázban született költészet is mint példakép lebeg előtte.

Ebben az irányban első sorban novellái jellemzik.

A *Nászajándékokban* és egyéb munkáiban, lépten-nyomon rengeteg francia ital-, szivar-, vendéglő és ételnév zavarja olvasóját. A bohózatok fejtetőre állított piperkőcei ugyanezt a hatást keltik. Ez volna a pesti szaloniság. A Patikárus-testvérek zenéjéről egy kis sóhajtozás. Ez a magyarosság. Ármint a férj rajtacsípi a nejevel való találkán. Az asszonyt elvételí vele s nászajándékul elküldi neki a drága nő asztalfiókjának a kulcsát. Rengeteg szerelmes levél. Válás. Ez az ügyes lelemény és a mese. — — A két *Robin de Bois*-ban: Álarcos bál, cukros bókók, szellemes társalgás. (Szaloniság.) «Adél hazáját szereté.» «Hogy jószívű, a «Magyarkák» című röpirat is elmondá róla.» «A(rad) magyar város, tehát a német színház mindig megtölt.» «Nincs nevelése — mindig magyarul beszél.» (Magyarosság.) A hős Adélba szeretett, hűséget esküdtek, mégis máshoz ment férjhez. A hős vágyik utána, leutazik A.-ra, ahol az álarcos-bálban ő és barátja egyforma ruhába öltözve járják a bolondját. A nő mindkettőt boldogítja

kegyével. A hős kiábrándul. (Mese.) — *Gazdag és szegény*: A kalandor Frigotti szeretné elvenni Klementinát, aki gazdag grófkisasszony. Szülei erőltetik is hozzá. De Arthur és Béla szintén szeretik a leányt. Ez mintha Bélához vonzódnék. A kalandor egy lebuiban egy ifjút hamis kártyázással kifoszt s Klementint aljas szavakkal említi, mire Béla eléje toppan. Bábszínházi jelenet után Béla eltávozik, de a vetélytárs orgyilkos módon megtámadja. Hanem vesztére. A kifosztott ifjú Klementin rokona, aki az udvarló Frigotti törvénytelen gyermekeit anyjostul elhozza, mire a család a gróféknál elérzékenyül és börtönbe vonul tisztulni. Arthur most nagy-lelkűen megkéri Béla számára Klementint. — *Egy álzott tréfája*: Egy nő az álarcos bálból öt üldöző állítólagos férje elől a hőshöz szökik, ki megvédi. Hálából ellopja az óráját. Később tudódik ki, hogy az üldöző nem a férj, hanem a ruhatáros volt, aki az ellopott ruha miatt futott a nő után. A hősnek fizetnie kell! — *Nőm tárcája*: A cseléd úrnője tárcáját egy uraccsal való találkája helyén felejtí. Párbaj. De a pisztoly fojtásának papirosáról kitudódik az úrnő ártatlansága. — *Nősülés művészetből*: A festő egy menyasszonyos képéhez el akarja kérni a hölgy arc-képét, de ez félreérti, azt hiszi kezét kéri. A művész elveszi feleségül s rögtön megfesti a képet. A feleség ezt nem tartja szerelemnek, válni akar, hanem a siker után a festő férj lesz és szent a béke. — *Kék szalag*: A grófnőt elragadják a lovak, a hős megmenti, de súlyosan megsebesül. Szerelmében inasképen beférkőzik a grófékhoz. A leány ráismer, kissé megveti. De ő nem inas, hanem festő — bánatában megerőlteti magát, hogy elpusztuljon. A grófleány akkor érkezik hozzá, mikor az ifjú meghal. — A gyengéd lélek este már kénytelen táncolni. — *Pesti uracs*: Kelendiné kitartja Viola Jánost, az a virágáru slányt, utóbbi pedig «a jogász keblén leheli ki Jánoska iránti szenvedélyét.» Viola uracs csudálatos gazember: a hülye, nagyzó Vilhelmmel vacsorát rendeztet, az árát elveszi tőle s egy másik balekkel adat a kocsmárosnak váltót, mert «V. által vendégeltetni nem akarok.» Természetesen az uzsorásokról is szó esik: Viola az uzsorástól 2000 forintot vesz fel Dávid «hajhász» jótállása mellett, aki a kötelezvényt megnyálazott tollal írja alá, aztán leporozza. A pénzen pedig megosztoznak. — *Kalandhős*: Verebesi elmegy megkérni Ledéri számára egy gazdag nő kezét. Ledéri időközben levelet kap, amiből azt olvassa ki, hogy egy bárónő érdeklődik utána. Ezért V.-t az inasával a megkérés bevezetése közben visszahivatja. Sok kaland után rátalál Zággráiban a bárónőre: ki nem más, mint egyik barátja neje. Fut vissza Pestre; most már jó lenne a gazdag nő, de már késő, mert a félbeszakadt megkérést V. a maga nevében folytatta. — *Egy kacér nő*: A poéta belehal abba, hogy ideálja a neki küldött verses könyvét nem vágta fel s egy énekesnek levelet nyújtott át. — *Tizennyolc év*: A csaldótt szerelmes utazni megy s midőn 18 év múlva visszatér, elveszi a volt ideálja: leányát. — *Delejesség*: A címben jelzett tárgyról beszélnek, Vihari tódítani akar s előadja, hogy egy francia milyen csodamutatóványokat művel. Ki az? — kérdik. Hirtelen a Rivall név jut eszébe, mert

azzal találkozott utoljára. Az illető épen belép, V. elmondja neki, hogy miket beszélt róla. R. állja a tréfát s hódítást tesz vele.

E mesevázak már magukban is jellemzik kedves szerzőjüket. Az ötletben valódi tehetség. Igaz, hogy a stílus, amely szerint ötleteinek igazodniok kell, a minták szerint való. Sok apró fogása, mint a levelek, a bohémkedő figurák, szerelmi kalandjaik, az ostoba fráterek, a nehézkes alakok, az uzsorások, a hozományvadászok, a nagyképűek stb. csak amolyan színházi kellékfélék. De az újrendezés is lehet művészet. És Degré egyik-másik novellájában eszközeivel valóban művészt tud alkotni. A két *Robin de Bois*, a *Nősülés művészetből*, a *Delejesség*, meg minden elbeszélése egy-egy jelenete: megragadó, mulattató. Még a bábszínházi felvonulásai sem ügyetlen másolatok; vagy legalább a környezet, a beállítás elveszi ügyetlenségüket. Azt természetesen sohasem tudjuk elfeledni, hogy Scribe mester áll mögötte, mikor alakjait összeszedi, sőt a mondásait, ötleteit is másolja, idomítja; de hát az ilyesmit annak idején ép úgy nem rótták fel a szalonokban, mint ma. Degré mulattatni akart és ezt elérte, hivatását tehát betöltötte. Nagyobb szerencsétlensége, hogy Sue hatása alól sem vonta ki magát. Az ő viaszlelke a befogadásokra volt berendezve. A *gazdag és szegény*, a *Pesti uracs* s még néhány elbeszélése, amelyekben csalók, álgrófok, orgyilkosok, uzsorások ténferegnek, nem illenek valami nagyon a jókedvű és finom íróhoz. De így is meg kell állapítanunk, hogy bár állandó hatások alatt dolgozik, Sue-nél kevesebb értékű ember befolyása alá nem került.

Mint regényíró az említetteken kívül meghílette Victor Hugo, Dumas père és a nemes patinájú olasz Manzoni.

Degrének Sue—Dumas-láza idejéből a legjellegzetesebb regénye *A kalandornő*. Szövevényes meséje bevilágít mintaképeii.

Hidasi Ottó menyegzőre megy, el akarja venni Andafy Jankát. Véletlenül meghallja, hogy az mást szeret (Aurélt), erre szándékosan balkarjába lö. A lakzi elmarad, Janka pedig a «dicsőökében» találkozik a pipogya Auréllal. Adél, egy gazdag timár leánya, aki Helén grófnővel nevelkedett, megszerette a fényt s férjhez ment valami vén báróhoz. Ez meghalt, neje pedig tékozló lett. Most ott áll, hogy el kell fogadnia az öreg Andafy kezét; de még egy reménye van: hátha örököl kőműves nagybátyjától. Az ifjak házasságának elmaradása kapóra jön neki, mert vén udvarlójának azt mondta, csak azután megy hozzá, ha Janka leányát férjhez adta. Elutazik. Egy ismeretlen úr, Gerédi Alfréd, Monte Cristo emberibb kiadása, régi udvarlója követi, zsványosdi jelenettel ráíjeszt inasára, sőt bezáratja magát abba a szobába, amelybe Adél fog szállni. A timár-leány itt ráveszi, hogy Jankának írjon Aurél gyáváságáról levelet, mivel fél, hogy a vén Andafy az Adéllal való nász reményében leányát odaadja Aurélnak. E szegény gyávat azért is gyűlöli, mert valamikor szerelmes volt bele. Gerédi egy-

kor imádta Helént, de ez oly emberhez ment férjhez, aki nejéhez goromba volt. Az udvarló a férjet meg akarta fenyíteni. Ez inkább kiállított magáról egy írást, melyben elismeri gyávaságát. Az írást Gerédinek joga van nyilvánosságra hozni, ha a férj társaságba mer menni. Közben Helén boldog, ám férje boldogtalan a száműzetés miatt. A jó feleség erre Adélt ráveszi, hogy kérje el Geréditől a fatális írást. A barátnő nagynehezen ki is csikarja azt udvarlójától, mire a férj kikapós lett. Az egyik estélyen Adél még azt is el akarja mondatni Monte Cristojával, hogy «egy hölgy násza előtt a dicsőkében találkozott egy férfival,» amivel Aurélt kívánja várható gyávasága miatt Janka előtt lehetetlenné tenni. De a gyáva helyett Ottó védi meg Jankát. A párbaj után Gerédi kiábrándul a cselszövő Adéltól és elveszi feleségül a férjétől megcsalt Helént. Ottó pedig, mivel atyja meghalt, csödbe jut s író lesz (a hideg Ottó vigjátékot ír), Aurél meg gyávaságában megőrül. Adél, mert bátyjától nem örököl, elfogadja Andafy kezét. Egy álarcos bálon e jó nő elsőkik udvarlójához s hogy szokását leplezze, Janka ruhájában teszi. Ezt szegényt atyja előtt cédának tünteti fel; de Ottó, ki a leányt haza kísérte, felfedezi az intrikát s Jankát feleségül kéri és kapja. Erre Andafy falura akar költözni, hanem párja nem követi, mire elúzi. De ez a házassági szerződésben tekintélyes évpénzt biztosított magának. Most erre támaszkodva, legújabb udvarlójával megszökik.

Morál: polgárleányok, a felsőbb légkörben el fogtok zülleni!

A regényben igen tréfás alak Pali, Ottó hú inasa. Kár hogy bús gazdáját meg akarja nevetetni s ezért megtanul franciául, sőt később e nyelvből órákat ad. A jellemzésre vonatkozólag e példa legyen a kritika. Kortörténeti szempontból a következő, az íróra is jellemző furcsaságokat igtatom ide: «A Nemzeti Színház csarnokában sokan a kitett táblára tekintenek a következő este adandó művet megtudni, szombatn kivéve, akkor minden ember tudja, hogy vasárnap mint legjövendelműbb: Szigligetié, ez és a vásári idő az ő kiváltsága...» «A nz. színház szellemi élvek helyett pajkosság, cselszövény, rászedés, sületlenség és kalandhajszatnak nyitá meg ajtait.» (Vagy a kritikáról szóló sorok: II. k. 205. l.)

E csodálatos cselekvénybőségű, bár utánzásból táplálkozó különös munka után egyszerre csak nagyot fejlődik írónk. Történeti regényt ír *Salvator Rosa* címen. Ez is a romantika hajtása, de a rendelkezésre álló forrásművekből valóban ügyesen szerkesztette meg. Mintha történeti anyaga kiegyensúlyozta volna talajtalan kalandos akciószövő képzeletét. A híres festő élt, e földre kellett varázsolnia és ez sikerült neki. Valószínűleg tanulmányozta előbb Manzoni «Jegyések» című regényét, hogy az olasz levegőt magába szívhassa. S a józanabb, nemes, költői szívű romantikus lebilincselte őt, sőt megfigyelésre sarkalta. *Salvator Rosaban* lelke egész kincsházát elénk tárja. Szinte szomorkodunk rajta, hogy későbbi munkáiban letért arról az ösvény-

ről, amelyen megindult. Úgy látszik e regénye hatása alatt melegegett fel vele szemben Kemény Zsigmond. Ebből az időből való az ifjú fró sorsa iránt érzett érdeklődésének szép jele, egy levele, melyben jótanáccsal és közbenjárással lehetővé teszi neki franciaországi útját.¹ Sokat várhatott tőle. A Pesti Napló szép bírálatot hozott a műről. Aligha írta ugyan Kemény, de valószínűleg ő sugalmazta. Érdekes és jellemző részei a következők:

«Ha haladást lehet észrevenni a szerző eddigi munkálataiban, úgy S. R. már csak annyiból ismét haladást tanusít, hogy történeti alapra van fektetve.» — «Irene, Olimpia és Lucrezia (S. R. három kedvese, akikhez szerelmei fűződnek) mintegy a nemtők, kiknek részint emléke, részint segélye, de mindhármoknál a szépség lelkesítő befolyása kíséri őt művészi pályáján. Salvator szerelme a nevezett hölgyek mindegyike iránt más meg más jellemű s a végmegoldás már az első fejezetekben elő van készítve (és ha az emberi természet rendszerinti állhatatlanságát, a jelennek túlhatalmát a mult felett, különösen pedig a művészi lélek izgékonyosságát vesszük alapul) teljesen kielégítő.» — Utal «a hegyi lakosok kalandozásainak, a római népéletnek, a nápolyi vérengzéseknek eleven leírására» s csak azt kifogásolja, hogy hősével összehozza Florenceben Molièret, amit történetileg nem lát megokoltnak. — «Valamint a tárgy, amelyet a szerző e regényben választott, egészen elüt előbbi regényei s beszélei tárgyától, úgy az előadás modora is, mely kedélyesebb, melegebb, költőibb, anélkül, hogy kevésbbé könnyed és eleven volna.» (Pesti Napló 1855. 16. sz.)

Ez a bírálat éles szemmel emelte ki, hogy azt a nehéz feladatot, aminő egy embernek három nő iránt való szerelmét festeni, az fró kiváló érzékkel, sőt lélektani finomsággal oldotta meg. Salvator Rosat, a sokoldalú tehetséget, aki festő, költő, színész, tudós, hős stb., nem vitte egész a lehetetlen határáig, mint olvasmányai alapján megalkotott hőseit, hanem közöttünk hagyta. Meleg színekkel festette és megszerettette. Az elnyomó hatalom galádságait sem írta ördögi pennával, azokat sem hajtotta az elfogadható határán túl. Tárgyát igen bő cselekmény keretében hozza szemünk elé, hanem emellett sem veszti el soha a főszereplőt, mint egyéb írásaiban. Még a mű szerkezete is harmonikus. Ez a munka mutatja be Degré igazi tehetségét. Ha ön-bírálattal, tanulmánnyal dolgozott, ha nem esett gyors fantáziája és gyors dolgozási módja áldozatául, meglátszik, mi lakozott benne.

Ehhez az üde levegőjű regényéhez semmi más alkotása fel nem ér, legfeljebb egy-egy részletében «*A száműzött leánya*».

Hőse a szeretetreméltó Vireki Kázmér. Nagynénje, Valerie, az öreg kisasszony ragaszkodik is hozzá s össze akarja házasítani Pálmay An-

¹ Irodört. Közl. 1914. évf. III. füz. Levelek Degré Alajoshoz.

gélique-kel, egyik barátnéja lányával, akinek odaígérte vagyonát. Zárai Gyulának, züllött unokatestvérének sikerül jellemtelenséget rábizonyítani, amiben a kalandornő, Angélique is segítségére van. Kázmér természetesen lemond e nőről. Közben megbecsülte a papucs alatt élő Pálmay bácsi szegény kis unokahugát, Villám emigráns Hamu-Pipőke leányát, akit ezért a nők elkergetnek a háztól. Ez a kis lány, Kamilla, mindenhez ért, nevelőintézetbe kerül s onnan végül a szegény Kázmér oltárhoz vezet. Közben Zárai Gyula elveszi Angéliquet és a nagynéni pénzét. Az öreg nőnek látnia kell végül Gy. alávalóságát s megbánja Kázmérral való szigorúságát. Ez a kedves fiú, akárcsak Degré, kis feleségével Párisba megy, ott Villám halálós ágyához érnek. Mivel pedig pénzét egy zár alá került bankhoz utaltatta, Villám adósságai miatt az adósok börtönébe hurcolják. Szép felesége egy *bankárhoz* megy, hogy segítsen rajtuk, de az szerelmi ajánlattal üldözi. Most istentől-embertől elhagyatva az adósok tömlőce felé igyekszik, de az izgalomtól és éhségtől elájul. Egy munkátlan munkás valami füstös lebujban életre kelti, mire neki ajándékozza gyűrűjét, hogy váltsa ki elzalogosított szerszámait. (Mégis éhezett!) Ezután munkát megy keresni, de nem kap. Megsajnálja egy kis varrónő s a lakására viszi. E lány a munkás nővére (!) Mikor kigyógyul, megpróbálgat az énekművészetrel, sikere van az első énekpróbán, de a másodiknál az éhségtől elájul. Végre Alboni művész (akit Degré Pestről ismer) megszánja, a már-már megöregülő Kázmért kiszabadítja, Kamillának nyelvi órákat (franciákat!) férjének meg másolást szerez. Utoljára rájuk talál Ujfalvi báró, K. barátja, bérletet ad nekik, megveszi a zárlat alatt álló banknál levő járandóságukat. (Ebből 50 napoleont a munkás kap, 50-ből meg a munkásnő *ékszereket*.) Ezalatt Valeria néni kifogott örökösain: megterheli birtokát s azon biztosítja magát K. javára 200,000 forintra. Ebből a bérlett birtokot megveszik s mikor gyermekük születik, annak keresztapja Ujfalvi báró, keresztanyja pedig — liberális pátossal — a francia munkásnő lesz.

A mesében szereplő hősök természetesen mind levegőből szöttek. A párisi ouvrier-világ dicsósége, a pénzemberek gyalázatossága, az adósok börtöne, a művész jószíve stb., mind elkoptatott tárgy volt már akkor is. A regény Döme inasa a legjobb. Ebben van húség, humor és természetesség. Legszebb jelenete az, mikor Párisz utcáin találkozik egy szabolcsmegyei *törökkel*: — Az atyafi épen káromkodott.

— Magyarul beszél, vagy én tudok törökül?

— Mindkettő lehetséges.

— Hová való?

— Szabolcsmegyei, a ki lelke van.

— Hát Törökországban is van Szabolcs megye?

— Ha azt odavihetném azokkal a jó atyafiakkal, disznótorral és töltött káposztával, semmi bajom sem volna.

— Hát így mi a baja?

— A tábornok úr leküldött szivarért s most nem találok haza.

Eközben megjelenik Ujfalvi, aki Dömét az utcán hagyta.

— Nos Döme? nem tévedtél el az állásban?

— Küzdöttem a helyemért, aztán erősítést nyertem e szövetséges törökben, kívül legalább beszélni tudtam.

— Te tudsz törökül?

— Véletlenül a török tud magyarul.

— Hol tanult? — kérdé a töröktől.

— Törökül?

— Nem, magyarul.

— Édes hazámban, Szabolcs megyében.

— Értem — mondta Ujfalvi — s arca elsötétült; egy felhő, egy emlékezet vonult át rajta. (Emigráció!)

Általában Degré nem ismeri a világot, szeretetreméltóan ugyan, de a más szemével nézi azt. Történeti regénye sikerült, mert úgy kellett összeállítania a háttérrel s részben az embereket is tanulmányok alapján, amelyek a földön tartották. Ebben a regényében már újra utánoz s kissé — mint rendesen — ferdít. Az idegen írásműveken át, mint homorú és domború tükrökben látja a világot, azért még kedves emberei is többé-kevésbé torzak. Párizsban sokat nézett, de a külsőségeken kívül csak az emigrációt látta meg. De ezt Döme alakjában igen jól és érzelmesen.

A többi művében szintén csak néhány jelenetet fest meg jól, azokat, amelyeket egészen közel eresztett szívéhez és agyához. Talán azért merem rá elmondani, hogy minden munkája között, az egy *Salvator Rosat* kivéve, a legjobb a *Visszaemlékezései* két kötete. Ebben a tárgy természeténél fogva mindig magát adja, nem pedig olvasmányai tükörképeit.¹

Ő az érzelmek és hevülések embere — a mérlegelés többnyire távol áll tőle. Ebben az irányban csak későn akad tanítója: őszinte jóakarója, Kemény. Azonban az irodalmi sikerek és könnyed mesterek után e kolosszus csak ránehezedik élénken lüktető vénájára. A társadalmi regényben megpróbálja követni, de csak hibáit veszi át. (Az országboldogító mágnások nála és Kemény «Ködképek»-je.) Nemzetét ő is tanítani, nevelni akarja, ahogy a nemes báró kívánja gyakorlati esztétikájában (Élet és literatura, Szellemi tér); hanem ezt inkább kicirkalmazott vagy heves tárcacikk-részletekkel teszi, amilyenekkel Sue-nél oly sokszor találkozunk. Nem ad értekezéseket, mint

¹ E munka folytatását is elkészítette, de mert kiadója, valószínűleg az akkor uralmon levő, a kötetben megtárgyalt nagyságok miatt, közrebocsátását halogatta, érzékenységében a munkát visszakérte és elégette. (Degré Miklós kúriai bíró közlése.)

V. Hugo (Notre Dame), hanem vagy első személyben beszél, vagy alakjait szónokoltatja.

Erkölcsei felfogása mindenesetre mindig az örök értékekből fakad. De az emberben csak a jót és a rosszat ismeri. A Kőlcsey elvei alapján megerősödött erkölcsi érték feltétlenül uralkodik benne s ez itélkezik alakjain. Hőseinek igazságos bírója és sosem érez a hibással. Az ő ragyogó tengerén nagy viharok, forgatagok nincsenek — legfeljebb szavakkal. Vas és ezüst keverékből izzított acéljellemének ellentétei azonban kiütnek rajta: a munka és mulatság, az egyszerűség és fény között osztja meg szívét. Itt is a demokrata és arisztokrata egyezkedik ki benne. Hanem, bár a hazai erkölcsi alapon áll, már a grand-seigneur és a nagyúr, a bourgeois és a polgár, a cidevant és a nép között levő különbséget nem látja. A zsvány, a szolgabíró, a csendlegény (csendőőr), a szolga, a kisvárosi kereskedősegéd (Itthon) stb., akiket észrevesz, félig a francia, félig meg a Jókai-féle regényekből teremnek előtte. Ebben még Balzac is feljár munkáiba kísértetni, de csak néhány külsőségben (a vidéki pletykafészek és nagyjai!) Általában a lelkesedő, lángoló, de a maga szemével keveset néző író úgy jár a francia regényekre szoktatott embertársai között, mint olvasóközönsége, amely szívesen lelkesedik, szívesen nevet, sir, sőt szívesen tanul is. Ő különösen sokat tanult — még pedig könyvből. Erkölcsi érzékét azonban e könyvek nem tudták megrontani.

*

Degré drámái és novellái meglehetősen egy tőből fakadnak. Ezekben is az ötletek a fontosak, ami érthető, ha tudjuk, hogy apróbb írásain többnyire a divatos Scribe ujjanyoma látható. Alakjai, hősei lótnak-futnak, haszontalankodnak, hogy a közönségnek kedvére tegyenek; mintha semmi egyéb céljuk nem volna. A közönség szolgálói — bensőbb, egyéni értékük aztán nincs.

Az *Iparlovag* szerencsétlen flótás. Beállít Szirteihez, az önjerején emelkedni akaró ügyvédhez, állítólagos természetére kölcsönt kér s minden ok nélkül egy levelet mutat neki, amelyben Olkai Ida, Sz. menyasszonya őt magánbeszédre magához hívta. Elárulhatjuk, hogy Ida ékszereket küldet vele az ékszerészhez. (Hogy miért ép vele, azt nem tudjuk!) Sz. kétségbeesik. Ezalatt az iparlovagot nagybátyja keresi, Olkaiékhöz is utána megy, ahol éppen két nőnek udvarol, mert az egyik csinos, a másik pedig pénzes. Itt legazemberezik, de ő fel sem veszi. Végre rátalál nagybátyja, aki elől a szobalány a kisasszony szobájába bujtatja. Ida minden ok nélkül, véletlenül becsukja szobáját, az iparlovag aztán, mikor a nagybácsi veszélye nem fenyegeti, pisszeg a szobacicának, hogy eressze ki. Ezt meghallja Sz., Idával kinyitattja az ajtót és: «közöttünk mindennek vége!» II. f. Ida felteleezi, hogy Sz. egyetértett az iparlovaggal, de azért szereti és kacér-

sággal akarja pukkasztani. (Változás.) Az iparlovagék tanyája, uracsoskodás (hitelező kidobása, borok sikkasztása, hamis kártyázás, a berugott a tükörbéli képét föbe akarja kólintani, a hitelező kijátszása, a végrehajtó foglal, holmijukat elszöktetik előle, szabóbccsapás!) III. f. Az uzsorás az iparlovagtól elszedte az ékszeret, megmutatja Sz.-nek, kinek gyanúja mélyebb lesz. A csinos nőnek udvarol a hős, de a pénzes észreveszi, vége a partienak. Ekkor elárulja, hogy a gyanúnak nincs alapja és Sz. boldog. De jön a nagybácsi, most már lefüleli. Sz. az ékszerügyet eltussolja, de a szabó kijátszása kitudódik; mire a bácsi nem engedi meg a csinos hölgynek, hogy hozzá menjen. Iparlovagunk azonban javulást ígér, a nagybácsi falura viszi, aztán ha ott megjavul, övé lehet a csinos leány.

E színdarab tisztára Szirtei egy mondása kedvéért készült és demokratikus célt szolgál. Szirtei ugyanis így sóhajt fel: «Vannak emberek, kik nem esnek kétségbe, mivel tőlük a vaktörténet megtagadá őseik után százezreket örökölhetni; nem irigylük mások kincshalmait, mivel magokban erőt éreznek a munka által tisztos állásra vergődni.»

A *Félreismert lángész* c. vígjátéka hasonló értékű. Meséje egy levél körül forog.

Ifj. Bartosi Gyula egy idő óta lángésznek képzei magát, mert színdarabot ír. Hóbortjában le akar mondani egyébként őrülésg szerett Bertájáról, aki nem fellengős. Holdasi vissza akarja hozzá téríteni, levelet ír hát vidéki barátjának, amelyben elmondja, hogy udvarolni fog Bertának, talán ez észretérti Gyulát. De Holdasi szórakozott, mert Vilmáját a nagybácsi Gyulával akarja összeboronálni s ezért a levél utolsó oldalán azt hiszi, hogy már Bertának írja a szerelmes levelet. E felemás írás tehát Bertához jut, aki mindent megtud. Ezután jönnek a túlhajtott tréfás jelenetek: Gyula mint bolond örül befejezett darabjának; H. leborotválta a szakálla felét, amikor betoppannak Vilmák s csak féloldalt fordulva udvarol; a nagybácsi a színdarab befejezését egy Gyulára bízott pör befejezésének érti félre; egy színész nő téved a fiúk lakására, akit a bácsi elől a szomszéd szobába rejtenek, majd a háta mögött kicsempésznek. E nő miatt Holdasi gyanúba keveredik Vilma előtt. Holdasi udvarol Bertának, aki bolondítja, hadd higgye, hogy szerelmes belé. Berta kezd fellengős lenni s ekkor utasítják el Gyula darabját. A bácsi is most kezdi tisztelni a drámaírókat, ami mind fáj a szegény bolondos fiúnak. Bertának a bácsi udvarol és szerelmet vall, sőt megkéri — de a lány azt hiszi, hogy Gyulának. — Közben Iresi Géza a züllés útján jár, de a «Félreismert lángész» c. darabját előadásra elfogadják. Ő azonban 1000 pengőért eladja azt Gyulának, aki újra habarodik. Mikor azonban Géza az atyja jóakarátát csak úgy szerezheti meg, ha valami értékest mutat föl, Gyula tisztességgel lemond a pénzen vásárolt kétes dicsőségről. Végül mindenki boldog lesz a maga párjával, mert a darab elején írt levél az összes bonyadalmat megoldja.

Írónk e darabjában teljes leleményességével pompázik. A bohémjai itt is kellemetlenek néha, de helyzetei, habár nem újak, pompásan

gördülnek s minden vidékén rohan az előrelátható jó kifejelet felé. Jellemei itt sincsenek, csak bábjai, de azok mulattatnak. Kár, hogy e vígjáték után teljesen megakad a fejlődésben, pedig ebben egész jól megállapítja színműírói célját. Gyula ugyanis így szól darabjáról: «hatás francia, érzés német, összeállítás angol, az izlés magyar iskola szerint.» Célját azonban nem érte el. Sőt élete végén írt utolsó drámai műve: *A gyármunkás*, visszaesés jeleit tükrözteti.

Az öreg ember szokta a legközvetlenebbül elárulni összes erényeit és fogyatkozásait, mert már eltűnt ereje, amellyel elrejtethné magát. Benne az, ami egy életen át a vele született érzékeny lemezre, a lelkére ráakódott, teljes őszinteséggel, keret nélkül jut napfényre. «A gyármunkás» szerzőjének igaz tükre.¹

A darab címe mindenesetre meglepő s az ember azt hinné, az öreg költő észrevett valami újat, ami a régi Pestet átalakította s amiért Faust is küzdött. De nem! Igen régi *közvetett* emlékekből született e mű. A tárgya az asztalfiókból került ki, egy régi elspádt levélsomóban rejtőzött sokáig észrevétlen.

Előttem a levélsomó megmaradt nagyobb része. Türr István, a kalandos életű tábornok, az emigráció egyik főalakja írta meg benne 1857 márciusától kezdődő kelettel Degré felszólítására Konstantinápolyból élete első, legérdekesebb szakaszát. Hogy miért kérte fel erre írónk, kissé nehéz eldönteni. Talán az ötvenes években a jóbarát ellen a konzervatívok és gutgesintek emelte vádakát óhajtotta kiírtani. 1861-ben a Pesti Napló (4. sz.) egy kis cikkében meg is próbálja ezt. Vagy talán regénytárgy után kutatott a genialis bohém érdekesítő életében? A levelek ama zárójelbe tett kijelentései, amelyekben egy-egy nőkaland elbeszélése után megjegyzi: «de ezt talán jó is lesz kihagyni,» az ember arra gondol, hogy életrajzhoz kért tőle adatokat. Máskor viszont, különösen midőn leírásba kezd, az «itt kifestheted»-féle megjegyzésekből arra következtethetünk, hogy írói témát keresett nála.

Akármint áll a dolog, a kedves, ide-oda csapongó levéleletrajzból az öreg szépíró megragadta egy romantikus rész. Sajnos, az abban rejtőző történet vége, vagy talán a legfontosabbja, elveszett. Degré bizonyosan külön tette, mert többször tanulmányozta, mint a többi levelet és elkallódott. De a megmaradt töredék is mutatja, mily érdekes volt a tárgy és mi ragadta meg a színműíró. Kivonatossan ideigtatom ezt a töredéket:

¹ A kézirat Degré Miklós kúriai bíró birtokában van. A darabot szerinte a kilencvenes évek elején a Nemzeti Színház előadásra is elfogadta, de halogatta, amiért a szerző megharagudott és munkáját visszavonta.

Hamis útlevelel Párizsba érkezett Türr és barátja Winkler. Ott egy magyar szabólegény Türrnek adta egy meghalt magyar pajtása magyar vándorkönyvét. Ezzel készült tovább állani. «Párizsban akkor az *ouvrier-világ nagyban volt*. Köztük több ismerőseim. *Adott Bernbe az ex representant du peuple leveleket követekhez, valamint munkásokhoz.*» Winkler barátjával elhatározták, hogy gyalog bejárják Franciaország másik részét, melyet még nem láttak és Strassburgon, Svájcban át mennek Turinba. «Több ismerőseinkkel tudattuk planumunkat. A munkások közül egy machinista azt mondta: miután Strassburgnak mennek, ha Hagenau keresztül mennek, térjenek be anyámhoz és adják által ezt a levelet. Mikor utaznak el? — Holnap. — Tehát ne menjenek reggel, hanem este. Együtt vacsorálunk. Én megyek a 10 órai trainnel (vonat) a lokomotívval, így talállok önöknek helyet.» Úgy is történt. «Egy raktáros kocsiba betesznek bennünket.» Így eljutottak Chalon sur Marne-ig. Innen két nap alatt gyalog Hagenaubába, ahol a machinista anyja, huga és kis öccse kétemeletes házban laktak, előkelő emberek voltak.

Hogy ki volt e machinista, ez az elkallódott levelek titka. De mindenestre Türr leveleiből szüremkedett ki «A gyár munkás» alakja. Az *ouvrier-világ*, amelyhez a konzulok ajánlóleveleket adnak, felsigázta Degré képzeletét. A hagenauai család bujdokló fiát, — kit Türr Kuncinak nevez, ami a Konrád név becéző formája, — megtette üldözött magyar szabóságarcosnak. A neve is Konrád maradt. Ez osztrák területen egy vasgyárban dolgozik. Burg munkás házában elvonultan él tudományos könyvei között. Egyszer Delarm bárónak, a gyár tulajdonosának leányát, Valerit, akit elragadott paripája, megmenti. Az atya pénzzel akarja megjutalmazni, de Konrád visszautasítja és eltűnik. Hanem a leány nyomot hagyott a szívében. Meredek sziklák között termő virágokat juttat hozzá. Valeri azt hiszi, hogy vőlegénye, atyja gyárigazgatójának fia, Alfonz sziklákat mászik a virágokért, hogy kedveskedhessék neki. A puha és számító vőlegény nem világosítja fel, de azért megtudja, kitől erednek a bokréta. «A paraszttól», kire valami ibseni, határozatlan gyűlöletbe menő szeretettel gondol.

És a legutóbbi csokrárt dobozostul «földhöz vágja», amit K. felvesz. Erre furcsa, messziről hatásosnak ígérkező jelenet következik. *Konrád* megkérdi tőle:

«Miért cselekedte ezt?»

Valeri: Akartam!

Konrád: Rosszul akarta, nekem kárt csinált.

Valeri: Jogom volt.

Konrád: Joga? (Főlegyen esedik s büszkén Valerira néz.)

Valeri: (visszaretten, félre :) Megmentém.

Konrád: Joga? Mi címen?

Valeri: (magát összeszedve) Azon címen, amelyben követelem, hogy ezt a dobozt dobja le.

Konrád: Ezt? soha!

Valeri: Parancsolom, érti, parancsolom.

Konrád: Legyen (a dobozt leejti.)

Valeri: (lehajol, a dobozt felveszi s Konrádnak nyújtja.) Csak azért akartam, hogy én vegyem fel s adhassam át önnek.

Konrád: Eddig nagyon becses volt ez nekem, ezentúl szent lesz. —

És e jelenetnél még az apának is a színen kell lennie! — Később Mácsek, akit segített, hegedül, míg ő, «leigázott szép hazájáról» mond monológot. Mikor a cseh «kihegedülte belőle a magyart» és még az arcképét is elkérte, tíz forintért elárulja Patron-nak, a gyárigazgatónak. Utóbbi csalja urát s már-már tönkre is teszi, azonkívül kiszipolyozza a munkásokat. Konrád ezek pártján van s mikor lázonganak, Delarmékat hazakíséri. Patronnak e zavar jó alkalom az iroda felgyújtására, hogy családja ne tudódjék ki és a bárót tönkre téve Valerit fiához, Alfonzhoz kényszerítse. Ezalatt Mácseket Bécsbe küldi Konrád után tudakozódni és őt feljelenteni. Patron a lázongás hírére el akarja kergettetni Konrádot, aki megmondja a bárónak, hogy igazgatója élhezeti, «béren felül dolgoztatja» a népet. A jószívű főúr megijed, elszámolást követel és mert hősünk megmentette a tűzből a könyveket, a család kitudódik. Alfonz minden különösebb megokolás nélkül megőrül, támadást intéz Valeri ellen, de tanult munkásunk megmenti, mire az apa rábízza a gyárat. Ez most felvirágzik, sőt vezetője egy tüneményes acéltalálmányával urának rendjelet szerez, amit az szerényen kiérdemlőjének akar adatni. Majd Konrádot társául fogadja. Időközben Delarmné megérkezik Gördényről, ahova fia, Olivér miatt ment. Ez ugyanis megsebesült a magyarok ellen vívott harcban s egy úri háznál, — mint majd kitudódik — Konrád szüleinél ápolták. Ott beleszeretett a család Ilon nevű leányába, azaz Konrád nővérébe. Házassági engedélyt kért szüleitől s ezért ment Delarmné Magyarországra. A bárónő fia szerelmesét és úri családját igen megszerette, a házasságba bele is egyezett. Mikor visszajön, Konrádot egy a szüleinél látott arckép után megismeri. A báró erre gyorsan Bécsbe utazik s az addigra megérkező elfogatási parancs végrehajtásakor meghozza a «Gördényi ezredes»-nek szóló kegyelemlevelet. Gördényi-Konrád mint üzlettárs elveszi a báró leányát s ő is, meg a közben Olivérral megjött Ilona nővére is boldogok lesznek.

Ez a tárgy. Hatásvadászatait jellemzi az előbb leírt párbeszéd. Meseszövése élénk, csupán Patron és Mácsek feljelentésére találjuk kissé késedelmesnek a magyar-üldözésben akkor igen serény Bécsset. A báró közbelépése ellenben igen gyors hatású. De ennek így kellett történnie, különben elmaradt volna egy színpadi hatásra számító jelenet. A párbeszéddek kissé erőszakoltak, a jelenetezés igen gyenge. A jellemeket Degré nagyon ritkán találta el. Többnyire maga beszél belőlük. Az osztrák bárónő például egy helyen lelkes csataképet fest, olyat, hogy becsületére vált volna bármelyik 1848-as huszárnak. E csatakép egy pár hasonlójával különben találkozhatunk írónk «Visszaemlékezései»-ben. Még Konrád alakja az aránylag legjobb, de túlságosan romantikus. Mintha Jókai Aranyemberéből és Ohnet Vasgyárosából szőtték volna össze s az Aranyember tónusa maradt volna fölül.

Patron igen nagy gazember s amellet — mint minden Degré-alak — naiv. A jószívű báróról, meg a többi mellékalakról nem is kell megemlékeznünk. Mácsek, a hálátlan cseh, az abszolutizmus civilizátor cseheinek köszöni fekete lelkét. Alfonz érthetetlen: eleinte számító, aztán meg beleőrül abba, hogy Valerit elveszti. Valeri méltó párja: valóságos ibseni ködbe burkolt hősnő, akit az események cibálnak jobbra-balra. (Ilyen körülmények között természetesen a darab drámai felépítéséről beszélni sem lehet.)

Az egésznek pedig nincs szociális tendenciája, mint ahogy várónak s amint írása korában Hauptmann Gerhard már ilyesmire is mert gondolni. De az elveiben következetes Degré a szocialista világtól igen távol állt. Ő benne a múltja, az ő szabadságharcai élménye ébredt újra egy kedves barátja leveléből és lett olvasmányai hatása alatt, régi regényei stílusában, színművé. Az alapszíneket mindenütt a nemesi világ kialakult nézeteiből kente vászonra.

*

Degré Alajos nagy volt, kedves volt mint ifjúkora elveihez ragaszkodó ember, mert a gyors hevüléseket, amelyek lázában hirdetett valamit, egész életére kötelezőnek tartotta. Gyermeki kedéllyel futott az ideálok után és arisztokratikusan áldozott nekik. Megjelenése lebilincselő erejét, szavainak puha hangsúlyozását a betűin nem érezzük, a szívét is csak olyan részeknél, ahol az nincs helyén. Ezért tűnik fel benne az udvari és demokrata elem összeforrasztásából származó kopottság és mesterkélttség. Ami az írásaiban ránk maradt, visszhangként hat. De kedves visszhangként.

Az eddig teljesen ismeretlen *Gyármunkás* gyenge alkotás, de azonkívül, hogy fényt vet Degrére mint íróra, ki mindig görcsösen fogózik ifjusága ragyogó 1848—49-ébe, egy igen megható tanulságot rejt. Az öreg kuruc ugyanis a kiegyezés után egy emberöltővel nagyjából megbékél az új állapotokkal. Az osztrák báró eszközli ki Gördényi ezredesnek a kegyelemlevelet, neki adja leányát, szívét, vagyónát, mert az eszével, lovagiasságával, nemességével azt kiérdemelte. Ez a kibékülés útja. Jóka hamarabb jutott ide (Új földesúr), de ő nem is volt oly makacs, vagy mondhatnók következetes, mint Degré. Ha majd valaki megírja az igazi kibékülés történetét, amely a most folyó világháborúban Mária Terézia magyarjait élesztette fel, nem szabad elfeledkeznie a lassan, de biztosan békülő Degréről. Jelleme a törhetetlen szilárdság; minden kincse dicsőséges ifjusága emléke. «Nyájas» olvasóinak és hű barátainak szeretetén kívül kitüntetésben, jutalomban sohasem részesült. És mégis megbékült.

Dr. PITROFF PÁL.

ÁGAI ADOLF.

Élete. Ágai Adolf 1836 március 31-én született Jankovácon, Bács-Bodrog megyében. Atyja, Rosenzweig József, lengyel menekült volt, orvos és zsidó költő. Ágai szülőfalujából szülei Órahovicára, Eszék mellé költözkdvén, írónk anyanyelve a horvát lett. Pécelen tanult magyarul s Nagyabonyban, ahol az elemi iskolákon kívül a gimnázium két első osztályát is végezte. Itt szitta lelkébe azt az erős magyarságot, mely működését és műveit egyformán jellemzi. A III. osztályt Konya Pál vezetése mellett Pesten, a IV—VII. osztályt ugyanitt a kegyesrendi főgimnáziumban végezte, VIII.-ba Nagykőrösön Arany János «elébe járt». Ez az év stílusának fejlődésére is, de lelki világára is nagy hatással volt. Megértette a kor szellemét és a nemzeti törekvéseket átérezve ment Bécsbe, orvosi tanulmányok végzésére. Ott is magyar társaságba járt és érintkezést tartott fenn az odatelepedett magyar íróknak és szellemi vezéreknek majd mind-egyikével. Ez időben kezd tárcáival és külföldi leveleivel a magyar folyóiratokban is szerepelni. 1862-ben megszerzi az orvosi oklevelet és Pestre költözik. Eleinte orvosi gyakorlatot folytat, többet ezt abbahagyva, ujságíró lett s a *Borsszem Jankóval* s annak típusokká lett, általa teremtetett alakjaival lesz népszerűvé. Igazi hírnevét *Tárcalevelei* alapítják meg. Mint író és mint szerkesztőt egyaránt kedvelik. Napi- és hetilapokban gyakran jelenik meg neve vagy álneveinek egyike: és pedig nemcsak a magyar, hanem a német lapokban is. Idővel az ujságírók nesztora lesz, aki együtt öregedett meg egy nagy kor hagyományosaival s a klasszikusok között, sajátos téren, maradandó nevet biztosít magának. Késő öregségéig dolgozott a világháborút is megérte. 1916 szeptember 21-én halt meg, röviddel azután, hogy nyolcvanadik születésnapján írótársai melegen ünnepelték.

Munkái. 1. *Az arkanzasi lókötők.* Gerstäcker Fr. után ford. 4 köt. 1860. (Zilahy Károlyal). — 2. *Jelenetek a magyar életből.* De La Tour után ford. 3 köt. 1861. — 3. *Ilona.* Regény a magyar életből. Nizarpa Eiluj (Apraxin Julia) után ford. 2 köt. 1861. — 4. *Egy szegény leány története.* Georges Sand után ford. 2 köt. 1861. — 5. *Vig cimborák.* Paul Kook után ford. 4 köt. 1863. — 6. *Egy örült szerelmei.* Xaver Montépin után ford. 2 köt. 1864. — 7. *A Borsszem Jankó naptárai* 1867 óta. — 8. *Porzó tárcalevelei.* Rajzok a társaséletből, a család köréből, úti vázlatok stb. 2 kötet. 1876. — 9. *Gyermekhumor.* Rajzok és jellemző vonások a gyermekvilágból. 1877. — 10. *Gyöpre magyar!* Válogatott kortesadomák s dalok, összehányta Duhaj Marci, kiadta Mokány Berci. 1879. — 11. *Forgó bácsi gyermekszínháza.* 16 vígjáték, színmű s apró jelenet gyermekelőadások számára. 1882. — 12. *Diákismeretek tára.* Terjeszti Bukovay Absen-

tius. 1883. — 13. *Forgó bácsi képeskönyve*. Versek és mesék. 1887. — 14. *Az én kis világom*. Versek és mesék. 1887. — 15. *Vizen és szárazon*. 2. k. 1895. — 16. *Por és hamu*. 1892. — 17. *Igaz történetek*. 1893. — 18. *Új hantok*. 1906. — 19. *Egy görbe nap*. Előadták a Népszínházban. 1902. — 20. *Ha 'sszölltyék*. 2 kötet. 1910. — 21. *Utazás Pestről Budapestre*. 1907. (3. kiad. 1912.) — Szerkesztette: a Borsszem Jankót, a Borsszem Jankó albumát (1869), a Látéső o. napilapot (Bródy Zsigmonddal), a Magyarország és a nagyvilágot, a Regélő c. regényfüzeteket és a Kis Lapot. — Álnevei: Porzó, Csicseri Bors, Náday Ezüstös (ad anal. Kákay Aranyos = Kecskeméthy Aurél), Forgó János, Forgó bácsi, Nemo, Dr. Tőkés, Spitzig Icig, Mokány Berei és a Borsszem Jankó általa teremtett humoros alakjai majd mindegyikének neve. — V. ö. *Alexander Bernát* tárcáját Pester Lloyd 1916 szept. 22.

Ágai Adolf a múlt félszázad íróinak nem a legnagyobbjai közül való volt. Arany, Jókai, Mikszáth írói egyénisége mellett derült kedélye, mellyel az életben és az irodalomban egyformán napsugarat árasztott maga körül, csevegnitudása, mellyel élményeit virágos koszorúba fonta, nem emelték ki messze a közepesen felül. Amíg itt volt közöttünk, alig vettük észre megszokott, kedves írásait. S amióta csöndes öregségében csak ünnepnapokon szólalt meg, elmentünk derült verőfényében, jólesett a melege, de nem nagyon kerestük a napot, melyből az a lombokon át leszűrődött. Most, hogy nincs itt, hogy a közelmúlt regélője, nagy emberek pajtása elment a kortársai után, akiknek intimitásait ismerte és sokszor elmondta, idejénvaló az irodalomtörténet rideg betűivel megállapítani, hogy e hosszú élet alkotásai mennyiben tarthatnak számot egy még hosszabb életre: az örökkévalóságra.

E száraz kritika elől mindenha kitért. Nem kereste, nem hívta ki. Érenél maradandóbb emléket nem próbált magának a halhatatlan művekből kovácsolni. A napi élet krónikásának vallotta magát, ujságírónak, aki nem muló jelentőségű alkotásait is álnevek mögé rejtette, megvonult szerényen a nagyok árnyékában. Hogy műveivel most — mikor a hegyeken át ő érte is eljött a nagy ismeretlen, aki az örök álom kék mákszemecskéit hintegeti — mégis elmondhatja a nagy Örökkévaló zsámolya előtt a pogány non omnis moriart, azt élete határán két mozzanatnak köszönheti. Az egyik egyénisége, a másik munkássága: a végeknek, a határszéleknek az irodalma.

Mindenben a fejlődés határszélén állott. Elmosódó silhouetteknek, átmeneteknek az írója volt, aki a fény és árnyék sohasem éles találkozásánál, összeolvadó harmóniájában állott s az éleket kereste a kettő között. A régi és új Magyarország határmegyéjén járta útját a régi Pestről a mai Budapestre. Elindult az Arany János iskolájából — mert az író onnan indult el — és megérte a modern tüleke-

dések korát. A humorról azt tartotta ő is, amit nagy német írók hirdetnek, hogy az nagyon komoly dolog. Látta Batthyány kivégzését és büszkén mondotta az aggastyán Kossuth Lajosnak, hogy ő inkarnátus pecsovics. A tegnap embere volt, aki a mának beszélt. De legjellemzőbb mégis a kedvelt műfaja, melynek mesterét ünnepeljük benne: a tárcsa. Ott állt benne az aktuálisnak és a maradandónak határán, még a valóság területén, de a költészet virágaira kacintgatva, még a próza formájában, de már telve poézissal — felismerve a műfaj lényegét s avatott tollal nagygyá fejlesztve azt.

A tárcát sokszor összetévesztik közel rokonával, a novellával. Pedig a kettőt ugyanaz a széles úr választja el egymástól, amely a regény és a történetírás széles mezői közt is tátong; mindkettő az életből veszi a tárgyát, de a tárcsa — miként a történetírás is — nem eszményíti azt. Két jellemvonása van: aktuális és csevegésszerű. A közelmúlt eseményeiről szól; rövidege folytán sohasem nagy, de mindenkit érdeklő eseményekről, elsősorban az élet érdekesebb epizódjairól, — és mert főeleme a causerie, mindig szellemesnek kell lennie. Eredetét nálunk leginkább azokban a vidéki és külföldi levelekben kereshetni, melyek a kezdődő magyar ujságírásnak legélvezetesebb, legkapósabb részei voltak s amelyek itt-ott még ma is kísértének. Alapja pedig mindig az élmény.

Ágai maga is ilyen leveleken kezdte. A tárcának azonban, melynek már előtte is voltak hivatott művelői, idővel páratlan mestere lett, akinek ilyenmű műveit csak Jókai tárcái mellé állíthatjuk s akihez a fiatalabbak közül csak Keszler Józsefői emelkednek.

Aktuális, vagy aktuálisává vált élmény, csevegésszerű formában, ahogyan legjobban Heine tudta: ez a tárcsa. Ágainak érdeme, hogy e vonásokat a tökéletességig fejlesztette s harmadikul adta hozzá az Arany-tanítvány tehetsége szerint a befejezettséget, a kerekéget: a kompozíciót. Az ilyforma művészi alkotásnak nála velejárója volt tiszta, zamatos magyarsága, cifrázás, de egyben pongyolaság nélküli nyelvezete.

A tárcsa a múlt század műfaja: Ágai minden vonásával a múlt század embere volt. Hiányzott belőle a mai ujságíró tárgyilagossága, mert a maga világát élte. Írói alkotásai mind — még a Mokány Berciádák is — koncentrikus körök, amelyek középpontján a maga rokonszenves egyénisége áll sok tudománnyal és sok szellemességgel. Írói alkatának lényegéhez tartozik, hogy nagy kor szülötte és szemtanuja volt. E körök érintői a modern Magyarország születésének és fejlődésének eseményei, melyek — hogy a nagy véletlen folytán egy másik újjászületés vajudó percei közepette zárta le szemeit — harmónikus egésszé alakultak. A negyvennyolcas idők hatásától a világháború kitöréséig élte a szemlélő, a megfigyelő életét, majdnem min-

dig a kohó közelében, ahol a folyékony vas izzó tömegének urai közé sodródva, látta és hallotta a kalapácsütéseket, melyek fékezhetetlennek látszó anyagból mesterművet kovácsolnak. Néki magának — nem is vágyott többre — csak az inas szerepe jutott; keveset tett, de szívebben vállalta is a megértő közönség szerepét s a látottakat híven rakta el emlékei közé.

Ezek az emlékek voltak azok, amelyek irodalmi alkotásaihoz az anyagot adták. Egész élete egy nagy anyaggyűjtés volt, melybe az ihlettség szent perceiben avatott kézzel nyúlt, hogy onnan marokszámra szórja fásuló, szürke hangulatokra a fényt.

Élményeinek különösen három nagy időszaka volt írói vénájára döntő jelentőségű. Az egyik a bécsi diákévek kora. A másik az abszolutizmusnak Pesten, a kor nagy embereinek közelében, társaságában szívott levegője. A harmadik a kiegyezésszülte ébredés kulturális munkája. Hogy a nagy márciusi eseményeket közelről látta, hogy orvos lett, hogy a Borsszem Jankó szerkesztősége reá várt, az mind csak szaporította élményeinek terrénumát: de Ágai ezek nélkül is azzá lett volna, ami volt.

A bécsi magyar diákélet még megírójára vár. A magyar ifjúság külföldi iskolázásának egyik legérdekesebb fejezete ez, amely egészen sajátos formájában sorakozik az olasz, német, hollandus és svájci magyar diákélet mellé, mert szereplőire egészen más hivatás várt. Amazok tanulni, világot látni mentek ki s idegen kultúra érett gyümölcseit szedték; ellesték az odavalósi diák életének mozzanatait s azokat utánogatták. A bécsi magyar diák nem igyekezett környezetébe illeszkedni s a tudományt nagyhírű professzorok ajkáról lesve is a magyar kultúra életét élte. Félig-meddig politikai hivatása volt már a XVIII. században is, melyet öntudatlanul csak a hagyomány adott át nemzedékről-nemzedékre. Az eddiginél is sokkal inkább így volt ez abban az időben, mikor Ágai Bécsbe került. Ekkoriban ifjaink a pesti németesítő rendőrvilág elől menekültek a bécsi policáj szeme előtt viruló magyar világba: ott nem keresték a lázadókat, mert nem látszottak veszedelmeseknek. Ott a «hazaárulók», a kamarilla magyar hivatalnokai voltak a legveszedelmesebb forradalmárok és a jámbor bécsi polgárok kedélyességének leple alatt éltek a magyar «emigránsok». Maga Ágai is azért ment Bécsbe, mert a pesti «gutgesinnt» rektor jó anyagot látott benne, hogy besűgővá nevelje. Bécsben pedig Kecskeméthy Aurélt találta, Hollán Ernőt, Kertbeny Károlyt, Frankenburg Adolfot, Falk Miksát, ott ismerkedett meg Szilágyi Dezsővel és ott élt Széchenyi szelleme. Kijártak Döblingbe, hogy a falak lombozatának suttogását hallgassák. Ifjúi lelkesedésük szálai azonban ártatlan pókhálökként szövődtek messze, az udvarig, a rendőrségig is.

A környezet Bécs volt, a császárvárosnak Stifter-megfestette, kifejlett sajátos jellegével. A levegő azonban a nagy politikai események forrongó levegője, emberei a lezajlott szabadságharc csendessé lett szereplői, törekvései a nagy álmodóknak álmjai voltak.

Ágai mindenből bőven kivette részét. Mint orvosnövendék közel-férkőzött nagy professzoroknak és kicsi, bécsi típusú nyárspolgárok-nak szívéhez és gyűjtögette a tapasztalatok ezer rózsáját és tövisét. Egész virágesővel árasztotta el az élet. Mint magyar diák, megtalált minden alkalmat, hogy hazafiasságának, a magyar alföldről hozott, magyar rögön nőtt lelkének táplálékot szerezzen a nagyoknak és társainak összejövetelein.

Mikor a diplomát megszerezte és Pestre telepedett, még mindig derengett. A homályba lopódzó napsugarakat ugyanaz a társaság gyűjtötte össze lencséjével, amelynek tagjait jórészt még Bécsből ismerte. Széchenyit itt Deák pótolta. De Pákh Albert körül megtalálta a maga fiatalos társait is: Tóth Kálmántól Gregusson át Vajda Jánosig, «a legvigabb életgyűlölőig», a bécsi «grüne Insel» párját a számárrendben, a nagy idők bajnokait, Jókaiival az élükön s a jövőndő Magyarország alkotóit. Ez az a kor, amelyet írásaiiban úgy emleget, hogy «akkor» volt. A Hölgyfutár idején. Az emlékezés évei voltak, amelyek a múltakból erőt merítettek a jelen s még inkább a jövőndő munkájához — s amelyek ma már szintén csak az emlékezéséi. Nincs korszak, amely a memoire-irodalomnak gazdagabb anyagot adott volna; talán mert soha annyi nagy elme össze nem találkozott, akik cselekedtek is, írtak is, — szenvedtek is az események alatt, alkották is a jelent.

Ágai éber szemmel, mindegyiküket közelről ismerve, vitte a maga kisdéd szerepét. A politika kezében eszköz volt csak, de magaválasztotta célok kitűnő eszköze. Életének e két átélt korszaka s ez a környezet volt döntő írói pályájára, melyre — az orvosit otthagya — végleg lépett. E körülmények, melyek között élt, adták meg írásai célját is, anyagát is (és teszik, hogy tárcái az irodalomtörténetírásnak is gazdag kútforrásai).

Mint a Borsszem Jankó szerkesztője s eddigi kezdéseivel is, újságíró lett. Nem fontos, hogy divatos regények egész sorát is fordította. Élményei nagy emberek körébe vonták: róluk írta tárcái javát. Mint hosszú időn át a császárváros lakója, annak karakterét jól ismerte s az egyedüli lett, aki e tapasztalataival ki tudta keresni ennek a mi karakternélkülinek csúfolt ragyogó fővárosunknak hagyományait és jellemvonásait. Átélvén pedig hazánknak is, metropolisunknak is újjászületését, módja volt a mának megrajzolni a tegnapot.

Ime, a környezet, az élmények, amik legtöbb munkájának (*Igaz történetek, Tárcalevelek, Por és Hamu, Új hantok, Utazás Pestről Budapestre*) anyagát adták. Hogy általában mennyire uralkodó műveiben az élményi elem, az abból is kitetszik, hogy egyetlen munkája sem szükölködik nélküle. Még novelláinak tárgyait is, bár eszményíteni próbálja őket, innen meríti. Útleírásai (*Vizen és szárazon*) csak kiegészítik e sorozatot s a Mokány Berci vidám történetei sem egyebek, mint munkáinak paródiái, élményeinek más szémszögből történt megörökítése. Csak a dombszögi és bugaci földesúr sarkutazására kell gondolnunk.

Azt hiszem, ezt a vonását csakúgy, mint az aktuálisnak szeretetét, újságírói pályájának köszönheti. Hivatása tanította meg rá, hogy mindig a körülötte lejátszódó eseményeket szemlélje. Írói pályájának kincse volt, több annál: alapja, hogy nagy dolgok játszódtak le körülötte. Természetes végzete, hogy maga nem tartozott az igazán nagy egyéniségek sorába, aki ez eseményeket mozgatta volna is.

Mikor a jelent azon melegében, aktualitásában kellett megörökítenie, újságíró volt; mikor a képzetek forrongására ideje volt és lelkében, mint az őszi hervadás színei, harmóniává alakulhatott a melankolikussá sápadt múlt s az aktualitást csak egy későbbi pillanat idézte újra fel: tárcát írt. És csak ekkor volt igazán elemében: mert fék nélkül adhatta hozzá a maga tehetségének zamatját.

Ágai causeur volt, nálunk a legkiválóbbak egyike. Egyéniségét azok, akik ismerték őt, lebilineselőnek mondják. Jótékony derű áradt lelkéből környezetére, elmúlt idők mezejének illata töltötte be a levegőt, ha szólt. Egész lénye meleg volt, minden mondása szellemes. És ezt a szellemet generációk élvezték annál az asztaltársaságnál, amely a Borsszem Jankó törzsasztala köré írókból, politikusokból, művészekből összeverődött, mindenütt, ahol Ágai megfordult és legkivált a publikumban, amely munkáit olvasta. Szellemessége nem volt franciás eszrit, nem volt nehézkes német vice, -- közelebb állott a bécsi kedélyességhez, igazában azonban magyar elmesség volt. Az irodalomban Jókaié az, amellyel leginkább össze lehetne vetni. Majdnem egyöntetű vele. Nagy képzettség, előadásbeli könnyedség és találó csattanó, amelyhez néha szatirai él is járul -- nem tulságosan sebzó, -- az összetevői. Sok közöttük az anekdota: éppen úgy, mint Jókainál. Ezekkel fűszerezte a tárcáit; ezekkel tarkítva lettek azok igazán elmés csevegésekké. S ahogyan az életben is emlékei ezréből tudta társaságát kedvessé tenni, azonképpen az irodalomban is. Csakhogy itt mindig kerek egészlet adott: művészi formában, zamatos magyarsággal, egyszerű, szép stílusban írván meg elmondandóit.

A «végek» költészetét írta. Egy-egy nagy emberünk halála, egy-egy

régi emlékü épület eltűnte volt az aktualitás, mely tollat adott kezébe. Műveinek több mint fele s legjelentősebb alkotásai nekrológnak készültek és tárcák lettek. Magyaros nyelvezetét még az alföldről hozta, de érzékét öntudatossa a körösparti Athénban Arany Jánostól hallgatott órák fejlesztették. A magyarságot Abonyi Lajossal — az ő kedves Márton Ferkójával — egy levegőből szívta s nem tudta azt megrontani a pesti iskolák németje sem. Ha kivetni való van benne, az a nyelvújító törekvése, mellyel — néha kissé erőltetetten — egy-egy emlékében élő tájiasságot következetesen használni szokott. *Értemre* — mondja: mikor arról van szó, hogy amíg ő megérte — s a világerő sem ment el senkihez másként, mint hogy *nála nézett*. Egy ici-picit fitogtatása ez és a többi párja annak, hogy mennyire magyarosan tud magyarul. A stílusára azonban bizonyosan ráillik, amit a hagyomány Arany Toldijáról mond, hogy az egyszeri ember nem sokra tartotta — mert ilyet ő is tudott volna írni. Ez legyen az Ágai dicsérete is.

Az elmondottak együttesen jellemzik Ágai írói — s ami egy — tárcáiról művészetét. Összefoglalva: élményei a legérdekesebb korszakból valók, életének jelentős momentumait örököltette meg és csevegő formája mesteri; népszerűségének ez a magyarázata s ez adja tárcáiról nagyságát, helyét a XIX. század magyar irodalomtörténetében.

De külön hely illeti meg Ágait a magyar *humor* történetében is. A sírva vigadó régi magyar költészetben igen kevés a humor. A magyar *satira* története jóval messzebb nyúlik vissza az elmúlt évszázadokba, aminthogy a gúnynak később is, fejlett politikai költészetünkben, jelentős szerepe volt. Igazi *humoristáink* azonban csak a múlt században voltak. A legnagyobbak köztük Arany, Jókai és Mikszáth. Ágai Adolf neve is mellékük sorakozik s ebben is Jókai mellett a helye. A humor veleszületett költői érzéseinek egyik legszebbje; levendulaillatos szobáinak enyhe levegőjét ez a pajkos szellő gyakran járja át, frissíti tárcáit és alakjait kedves vidámsággal önti el.

Ez a tehetség érvényesül önalkotta hőseiben is.

Ágai köteteit végigolvasva, úgy látjuk, hogy munkáit bizonyos józan egyszerűség jellemzi. Van érzéke a poézis iránt, sok bennük a napsugár és kedves humor járja át valamennyit. De két dolog hiányzik belőlük: nincs fantáziája és nincs invenciója.

Legelterjedtebb könyvének — *Utazás Pestről Budapestre* — utolsó fejezetében csodálkozva olvasunk egy furcsa kísérletet: Budapest ezer év múlva a címe. Merész dolog. Az eszméjének Jókai-íze van, de a kivitelben messze marad mestere mögött. Van benne kómiikum, van benne ötlet, de majdnem semmi leleményesség. A maga helyén pedig sehogysem érzi jól magát: nem illik a régi és új Budapestről írott tárcákhoz. Szegényes és színtelen. Látszik, hogy a fan-

táziának — mert Jókai után az invencióját emlegetni is kár volna — erőltetett a szárnycsapongása, mely lendülethez nem jut. Érthető is, hogy akinek minden munkája élményen épült, aki a múlt időkben élve megtalálja régi környezetét s azok életével telik el — nem is törekszik egyébre, — annál nem kelnek a képzelet tarkaruházatú pillangói ismeretlen messzeség csábos illatárja felé.

Az invenciót mégsem tagadhatni meg tőle. Csakhogy nem a legmaradandóbb alkotásaiban érvényesült, hanem egyebütt, egy másik világban, a Borsszem Jankó lapjain. Itt sem alkotott a semmiből, de eszményített, generalizált. Invenciója abban nyilvánult, hogy megtalálta élményei között a megfelelő alakokat, akikből típusait teremtette. A *Ha' szszőljék* bevezetésében ugyan tiltakozik ellene, hogy ezekhez egy-egy élő modellja volt; de *Arany Jánosról* c. tárcájában (*Por és hamu*, 78. l.) maga is bevallja, hogy a Mokány Berci alakját Nagykőrösről vette: Arany megkérdezte tőle egy ízben Mokány Berciről, hogy «nem-é a P(intér) Gyurkára gondoltam, arra a jószívű, duhaj körösi gyerekre? Mert arca, alakja, eszejárása és beszédmódja teljesen rávallanak. Valamint hogy úgy is van.» Wewreshegyi Dániel kilétét is elárúlja, mikor Márton Ferencről írt nekrológiájában (*Új hantok*, 163. l.) a Mostgyütt bárót emlegeti, mondván róla: «Vonatközös egy német úrra, aki valahonnan Hannoverából került le Abonyba, hohenheimi könyvek szerint folytatni gazdálkodást.» Ez, a valónak nem épen «égi mása» tehát — ha arra is gondolunk, hogy humoreszkjei mind élményen alapulnak, tárcáinak akárhány epizódja torztükörben is megjelenik a *Ha' szszőljék*ban — közös vonása típusainak. Nem vált ártalmukra. Ágai maga is büszkén hirdeti, hogy Mokány Bercit Kossuth is említi Irataiban s Gyulai is egyetemi előadásaiban törülmetszett, igazándi telivér legénynek nevezte. Alakjainak legnépszerűbbje, legsikerültebbike lett is.

Ez alakok a régi magyar típusoknak népszerű és életrevaló utódai. Történetileg is folytatásai a Serteperti és Széllházi báróknak. Pontyiéknak és a népszínművek cigányainak és zsidainak. Ismeretes, hogy Ágai mintegy negyvenet teremtett meg ilyent s ezek jórésze túlélte mesterét. A Mokány Berciádat össze is gyűjtötte 1910-ben két, már idézett című kötetében. Hibájául róttá fel Gyulai, hogy szerzője nem kötötte magát benne *egy* tájszóláshoz. Magyarosságát és népszerűségét azonban ez a gyengéje nem érintette. Sokkal nagyobb baja, — ami így kötetbe gyűjtve még zaklatóbban kirívó — hogy vaskos kómikuma igen gyakran fajul szemenszedett utszéliséggé s a kártya, agár és asszonyok barátja több mint pajzán és sikamlós: legtöbbször trágár is. Ami nem jellemző tulajdonsága a magyarnak; hiszen nemcsak az asszonyaink szemérmesek — a faluk magyarja is az.

Csakhogy Ágai már pesti volt és pesti közönségnek írt. Az itóka szerepét, mely Mokány Berci ágon-réven atyjafiának, Göre Gábornak viselt dolgaiban ismét jogerőre emelkedik, itt egészen a szoknya vette át.

Mokány Berci is, a többiek is a *Borsszem Jankó*ban léptek a közönség elé. Az irodalom történetébe s Ágai méltatásához tartozik az is, hogy ezt a legjobb magyar élclapot ő teremtette meg. Sajátosan magyar alkotása volt ez is. Jelentősége nagyobb, mint a *Fliegenderé* volt a maga körében, mert egy nevezetes kor hangulatának volt a tükre. Az újjászülető Magyarország első éveiben volt a legnagyobb. Politika és társadalom volt a terrénuma, magyarság és szabadelvűség volt a jelszava. Nagy írók voltak a munkatársai és egy Jankó Jánost mondhatott a magáénak. Érdemei a kor történetéhez hozzátartoznak.

Sok mindenben volt a Jókai tanítványa. Talán nem tévedek, ha típusokat rajzoló művészetét is visszavezetem a legnagyobb magyar mesemondó csodakútjához, idealizált jellemeihez. De egyet, amiben az a legnagyobb volt, nem tudott ellesni tőle: képzelőerejét. Sehol sem látni ezt jobban, mint novelláin. Mert ezek is mind csak élményeken épültek s aki annyira az élet realitásában élt, mint Ágai, azt köti a rög, azt varázsos mezőkre nem csalják nimfák; és a politika álomszövéseiben nincsen színes fonál. Talán egy kicsit a *Borsszem Jankó* is oka volt, hogy e novellák, melyek egyik-másikában (*A Viola Vera*) erő is van, olyan képzelet nélkül szűkölködők, kissé vontatottak is.

De mintha a sors ezt a tehetséget sem tagadta volna meg tőle egészen. Mintha írónk meg akarta volna mutatni, hogy a mesék világában is járt, nemcsak mindig tülekedő emberek törtéteit nézte csendes mosollyal — megalkotta a Forgó bácsi *Kis Lapját*. És aki legszívesebben elmúlt generációk történeteit beszélte a jelennek, be-zörgetett azon a házon is, melyet a jövő nemzedék népesít be és a szívének egész verőfényét helyezte a legigazabb melegségű helyre, a gyermekszívembe. Ott is élni akart.

Nagyon szeretett élni. Egyik leghíresebb tárcájában, a *Halál* címűben írja: «Én élni akarok és nem akarok meghalni! — — — Nem, nem! O ne hagyjatok meghalnom! Ó élni, élni, élni! Megfürödni a mindenségnek sugaras világában soha ki nem fogyásig!» . . .

Nem halt meg. Befejezte munkáját és teste elpihent. «Takarjanak ólomba — így rendelkezett — amiből öntik a betűt — e becsületes ércebe, amely átsegített az életen s megvitte barátainnak jó híremet.»

És csakugyan, ólombetűkbe takarva, él az irodalomtörténet lapjain, nem a vezető elmék között, de jó hírében, a maga becsülettel megérdemelt helyén, a «mindenségnek sugaras világában, ki nem fogyásig.»

GÁLOS REZSŐ.

BARTÓK LAJOS.

Élete. Málnási Bartók Lajos született Erdődön (Szatmár vm.) 1851 május 24-én. Középiskoláit Nagybányán, Szatmáron és Máramarosszigeten végezte. 1868-ban a budapesti egyetemen a jogra iratkozott. 1869-től Jókai Mór mellett az *Üstökös* belső munkatársa, majd segédszerkesztője volt. Emellett 1874—75-ben Tóth Kálmán *Bolond Miskáját* is szerkesztette. 1878-ban maga alapított élcslapot, a *Bolond Istókot*, amelyet haláláig szerkesztett. Mint politikai és satiraköltő, mindvégig ellenzéki szellemben működött; kezdetben Tisza Kálmán pártja érdekében a Deák-pártot támadta, a fuzió után pedig egykori pártfelei ellen fordult. Függetlenségi programmal a képviselőháznak is tagja volt. A Kisfaludy-Társaság 1883-ban választotta tagjai sorába, ahol Gyulai Pállal szemben az ellenzékhez tartozott és nagy része volt azokban a támadásokban, melyek Gyulait elnöki tisztéről lemondásra készítették. A Petőfi-Társaságnak is tagja, majd pedig alelnöke volt és mint ilyen, a Petőfi-kultusz érdekében sokat fáradozott. Így Petőfi 1848-as évi szereplésének emlékére Endrődi Sándorral és Szana Tamással együtt szerkesztette 1898-ban a *Petőfi-Albumot* és élén állt annak az irodalmi mozgalomnak, melyet a Petőfi-Társaság 1899 július 31-én a Segesvár és Fehéregyháza közötti völgyben Petőfi halálának félszázados évfordulója alkalmából rendezett. A Nemzeti Színház kebelében a drámabíráló-bizottság tagjaként működött. Nemcsak mint költő, hanem mint újságíró is lázas tevékenységet fejtett ki. A kimerítő szellemi munka, nyughatatlan természet és mohó életvágya egészségét korán aláásták és hosszas betegeskedés után 1902 december 31-én Budapesten halt meg.

Munkái. Az élcslapirással kapcsolatban naptárakat is szerkesztett: Don Pedró naptára, Budapest, 1875. — Bolond Istók naptára, Budapest, 1880. — Mamelukok naptára, Bp., 1890. — Mint politikai és satira-költő Don Pedró álnéven két versgyűjteményt adott ki: *Örtüzek*. Bp., 1877. 112 l. — *Rúgott csillagok*. Bp., 1879. — Lírai, drámai és elbeszlő művei: *A legszebb*, vígjáték 3 felvonásban, Budapest, 1880. 200 l. Franklin-Társulat kiadása. — *Költemények*. Bp., 1881. 204 l. — *Újabb költemények*. Bp., 1883. 159 l. Franklin. — *Kendi Margit*, történeti dráma 5 felvonásban. Bp., 1884. 162 l. Grill Károly. (Németre fordította Fromme Rudolf, 1892.) — *Kárpáti emlékek*. Bp., 1885. 95 l. Franklin. (Németre ford. Silberstein Adolf, 1886.) — *Thurán Anna*, történeti dráma 4 felvonásban. Bp., 1888. 211 l. ifj. Nagel Ottó; az Akadémia Péczely-díjának nyer-

tese. — *Erdőzúgás*, Költemények. Bp., 1889. 186 l. Athenæum. — *Haluska Benedek*, bohózat 3 felvonásban, Bp., 1889. 103 l. ifj. Nagel Ottó. — *Az Abenszeradzs*, (opera-szöveg Chateaubriand után) Bp., 1886. 35 l. Pfeifer Ferdinánd. — *A méhek*, vígjáték 3 felvonásban, Bp., 1890. 205 l. Légrády-Testvérek. — *Erzsébet királyné*, történeti dráma 4 felvonásban. Bp., 1892. 208 l. Franklin-Társulat. — *Az örvény*, vígjáték 3 felvonásban, kéziratban maradt, először adták a Nemzeti Színházban 1895 jan. 11-én. — Ebből készült *A szemfényvesztők*, regény két kötetben. Bp., 1896. Athenæum. — *Téli regék*, elbeszélő költemények. A rajzokat készítették: Jankó János, Neogrády Antal, Spányi Béla, Vágó Pál, Vastagh György. Bp. 1889. 83 l. Légrády Testvérek. — *Mohács után*, történeti dráma, Pap Henrik rajzaival. Bp., 1898. 46 l. Athenæum. — Ennek folytatása, mint a tervezett drámai trilógia második része: *János király*, amely kéziratban maradt és a harmadik rész: *Martinuzzi*, kézirat-töredék. A kéziratok Baróti Lajos, a „Bolond Istók” szerkesztője birtokában vannak. — *Remény, emlékezet*. Legújabb költemények (1891—1901.). A költő arcképével. Bp., 1902. 202 l. Franklin-Társulat. — *Hattyúdalok*. A költő arcképével, Endrődi Sándor előszavával és Mühlbeck Károly rajzaival. Bp., 1906. 79 l. Schenk Ferenc bizománya.

Irodalom. Szinyei József: Magyar írók élete és munkái I. köt. 650—51. l. — Pallas Nagy Lexikona, II. köt. 696. l. és XVII. 141. l. — Révai Nagy Lexikona II. köt. 660—61. l. — Ifj. Ábrányi Kornél: Bartók Lajos. Magyar Szalon. X. köt. 157—9. l. — Justus: Bartók Lajos. Ország-Világ. 1888. 42. sz. — Bartók Lajos mint drámaíró. Magyar Szemle. 1891. 44. sz. — Bartók Lajos, a kecskeméti kerület képviselője. Budapesti Hírlap. 1892. 91. sz. — Thewrewk István: Bartók Lajos. Magyar Genius. 1892. 11. sz. — Csicseri Bors: Bartók Lajos. Élet. V. évf. 40. sz. — S.: Bartók Lajos. Magyar Szalon. XXXVI. köt. 291. l. — Mátrai János: Bartók Lajos élete és lírai költészete. Kalazantinum. VI. évf. 1—2. sz. — Zempléni Árpád: Élő anthológia. Auróra V. évf. 2—3. sz. — Kara Győző: Bartók emlékezete az aradi színházban. Aradi Közölny. 1902. 12. sz. — Jókai Mór: Bartók Lajos. Független Magyarország. 1902. 292. sz. — Zempléni Árpád: Bartók Lajos. Pesti Hírlap. 1903. 1. sz. — Koroda Pál: Felolvasás Bartókról. Zempléni vármegyei Kazinczykör Évkönyve. I. 1904. 56—64. l. — Ferenczy Elek dr.: Bartók Lajosról. U. ott. 65—70 l. — Ambrus Zoltán: Bartók Lajos. Kisfaludy-Társaság Évlapjai. XXXVIII. 57—64. l. — Vértesy Jenő: Bartók Lajos történeti drámái. Erdélyi Múzeum. XXIV. köt. 9—19. l. — Mészáros Jenő: Bartók Lajos költészete. Arany János-Társaság Évkönyve. III. 1908. 104—123. l. — Kórodi Katona János: Bartók Lajos emlékezete. Szamos. 1913. 124—25. sz.

Ismertetések egyes műveiről. 1. *Órtüzek*. Petőfi-Társaság Lapja. 7. sz. — Budapesti Szemle. XV. köt. 219—21. l. (m. p. jegy alatt.) — 2. *A legszebb*, vigj. Beöthy Zsolt: Színműírók és Színészek. 22—30. l. — Gyulai Pál: Színházi Szemle címen, Budapesti Szemle. XXIV. köt. 200—206. l. — Hon. 1880. 306. sz. — Fővárosi Lapok. 1880. 294. sz. — Magyarország. 1880. 352. sz. — Pesti Napló. 1880. 307. sz. — Egyetértés. 1880. 351. sz. —

3. *Költemények*. Budapesti Szemle. XXVIII. 473—475. l. (a—d. jegy alatt). — Egyetértés. 1881. jún. 19. — 4. *Kárpáti Emlékek*. Koszori. 1885. — Németül Silberstein Adolf fordításában 1886., ennek ism. Magazin für die Literatur. Lipse, 1887. — Neue Freie Presse. 1887 júl. 29. — 5. *Újabb költemények*. — i: Budapesti Szemle. XXXV. köt. 309—315. l. — Pesti Napló. 1883. 36. sz. — 6. *Thurán Anna*, tört. dráma. Pesti Napló. 1887. 354. sz. — 7. *A méhek*, vígj. Pesti Napló, Fővárosi Lapok. 1889. 329. sz. — 8. *Remény, Emlékezet*. Költemények. Magyar Szalon. XXXVI. köt. 274—76. l. — Budapesti Hirlap. 1902. 355. sz. — Hazánk. 1902. 303. sz. — 9. *Mohács után*, tört. dráma. Koroda Pál, ism. Magyar Szó. 1903. 67. sz. 10. Baróti Lajos: Részlet Bartók János királyából. Új Magyar Szemle. II. évf. 1903. 3. sz.

I.

Bartók Lajos a múlt század utolsó harmadának egyik legnépszerűbb költője volt; 34 évre terjedő írói pályáján (1868—1902.) sokoldalú és eredményes munkásságot fejtett ki. Először egyes szépirodalmi és napilapokban időközönként megjelent lírai költeményeivel és az *Üstökösben* közreadott humoros verseivel ébresztett figyelmet. Sikerei a humoros és a satirikus nembn főként ezen irányba tereltek munkásságát. Jókai már 1869-ben az *Üstökös* munkatársává fogadta, majd pedig rábízta a lap önálló vezetését. Emellett két évig, 1873 végétől 1875-ig szerkesztette Tóth Kálmán *Bolond Miskáját*, ezután pedig a *Bolond Istókot* vette át és szerkesztette bekövetkezett haláláig.

Bartók Lajos írói munkássága ilymódon pályája elején egészen a politikai és a satirikus költészet terére siklott. Az alkalmi költészet múltó sikerei azonban nem elégtették ki költői becsvágyát, mert érezte, hogy tehetsége maradandóbb alkotásokra hivatott. Mint politikai költő és satirikus mindvégig ellenzéki szellemben működött. Első versgyűjteménye, az *Örtüzek* (1877.) és a két évre rá megjelent *Rúgott csillagok* «politikai, alkalmi, satyrico-humoros» költeményeket tartalmaznak, melyeknek nagyobb része Don Pedró álnéven az *Üstökösben* látott napvilágot. Rajtuk még a Jókai-féle Kakas Márton-versek hatása érezhető, amelyekben a páthosz és az értelmesség olykor sikerrel vegyül a gúnnyal s az óda fenségesebb hangjáig emelkedve kifejezést tud adni a kor hangulatának és szenvedélyeinek, de nem egyszer az álpátosz hangján szól s tettettett érzelmeket és túlzott eszméket hirdet. Az efajta költemények célzatossága hozza magával, hogy sokszor nincs bennük elég igazság és őszinteség.

Későbbi verseivel már a költészet maradandóbb becsű alkotásait gazdagította. E nemű verseinek első kötete *Költemények* címmel 1881-ben jelent meg. Komoly költeményei a szerelemlről, a hazafiságról és a termé-

szet hatása alatt keletkezett hangulatairól és reflexióiról szólnak. Ezután gyors egymásutánban jelentek meg lírai művei: az *Újabb költemények* (1883.) az előbbihez hasonló tartalommal: majd két verskötete, a *Kárpáti emlékek* (1885.) és az *Erdőzúgás* (1889.) a természetbenyomásoknak és tájképi hangulatoknak ad kifejezést. Ezek mint a magyar hegyvidék hivatott énekesét igen kedvelt és hírneves költővé tették. *Kárpáti dalai* német nyelven is megjelentek (1886.) Életében kiadott utolsó lírai versgyűjteménye a *Remény és Emlékezet* (1902.). Halála után költő-barátja, Endrődi Sándor adta ki *Hattyúdalait* (1906.). Ezen művei együttvéve foglalják magukban Bartók lírai költészetének gazdag termését.

Bartók Lajos lírájában általában nagy ellentétek mutatkoznak. A hangulati gazdagság és lendület nála bizonyos összhangtalansággal és töredékességgel párosul. Minden hivatottsága mellett gyakran erőltetett. Kedélyvilága, mint valami dalforrás, állandóan buzog és még sem képes gondolatait mindig világosan és összefüggően kifejezni. A tartalmasság és gazdagság a gondolatokban és képekben sokszor nehézkessé teszik előadását; másrészt érzelmei olykor felszínesek s nem egyszer hjával vannak a természetességnek és őszinteségnek. Általában a külső és belső forma nem volt eléggé hatalmában.

Aminő ellenmondásokat mutat költészete, épen olyan ellentétek vannak egyéniségében, amelyek folyton összeütközésbe hozták őt másokkal és önmagával. A szépet kereste és az életben mindenünnen a rút vigyorgott feléje. Lelke összhang után sóvárgott és kedélyvilága mindig a végletek között hánykódott. Az idealizmus és a realizmus benne örökös harcban állt egymással. Ez tette őt a szatíra és humor iránt fogékonná. Amennyire meghódolt a lelki nagyság előtt, épen annyira kíméletlen ostorozója volt a közélet fonákságainak és az emberi gyarlóságoknak s elfogultságnak; bár olykor éreznie kellett, hogy maga sem ment azoktól a hibáktól, amelyeket másokban neveltségessé tett. Épen azért nem az erkölcsbíró komoly palástjába öltözködve ítélte elevenek és holtak felett, hanem a vidám szatír mosolyával ajkán szúrta mézes fullánkját oda, ahol legjobban fáj. Az érzelmesség és a gúny, a szellemes ember játékos szeszélye és bizonyos patetikus emelkedettség: ez azon két véglet, amely Bartók emberi és költői mivoltát kirívóvá teszik. Míg gúnyos természete egyrészt hidegen hagyja és távoltartja magától az olvasót, másrészt minden szépért és nemesért hevülő kedélye tiszteletet ébreszt; de igazán felmelegíteni még ódái hevületével sem tud.

Bartók minden szépségével és hibájával a maga korának gyermeke volt, de azért egész írói mivolta kirítt abból a környezetből, amelyben élt. Találóaan mondja róla Ambrus Zoltán emlékezésében:

ben,¹ hogy Bartók Lajos azon kevesek közé tartozott, akik sokat örökölték a régi írók lelkesedéséből s közelebb állott a régi írók típusához, mint akik között élt. Általában a pillanatnyi benyomások és a temperamentum embere volt. Lelkét szokatlan tűz és folyvást lobogó indulat hevítették. Jellemének egyéni vonása az erő és keménység volt; hiányzott belőle az a simulékonyság, amely a könnyű érvényesülésnek egyik föltétele. Alkotóerejét főként a képzelet és az ötletek táplálták; de erős, sőt makacs meggyőződés irányították. Heves vérmérséklete és erős meggyőződése magyarázzák meg csatázó kedvét irodalmi és politikai ellenfeleivel, akik túlzásaiban sem vitathatták el tőle az irodalom komoly szeretetét és a hazafias érzés s faji büszkeség őszinteségét.

II.

Lássuk most már, hogy ez a nem mindennapi egyéniség a maga jelességeivel és fogatkozásaival miként nyilatkozik meg lírai költeményeiben, melyek tárgyak és eszmék szerint csoportosítva mutatják legvilágosabban a költő lelki tartalmát.

Az olvasót elsősorban érdekelheti, hogy mint vélekedik a *költő a maga hivatásáról, költőtársairól* és melyek *költészetének főmotívumai*. Bartók Lajost a maga sajátos egyéni érzelmei és hangulatai mellett főképen a közélet dolgai és az irodalom foglalkoztatták. *Poetai rugaszkodásában*, melyet az *Órtűzek* c. kötetéhez bevezetőül írt, tréfálkozva és irodalmi ellenfeleit csipkedve bevallja, hogy ő nem madár, amelyik a maga gyönyörűségére énekel. Neki közönség kell, hogy remekművet alkothasson. Magát hivatott költőnek tartja, kit a szerelem tett költővé. Még élte alkonyán is egy kései ideáljáról azt írja, ha előbb ismerte volna e nőt, élete tán szebbre fordult volna és lantján szent himnusz volna az ének, amelyből «a halhatatlanság fülmiléje» szólna.² A szatira korbácsát gyakran suhogtatja a tehetégtelen költők felett, kiknek a lármája miatt kénytelen elhallgatni a valódi költészet.³

A magyar költők közül mestereinek Aranyt és Petőfit tartja és azt hiszi magáról, hogy van benne némi Petőfi-vonás. Azért eszményképének emlékét gyakran föleleveníti. Eltűnésének 25-ik évfordulóján (1874.) a közállapotokkal elégedetlen költő szemére hányja nemzetének, hogy nem úgy ünneplik Petőfit, amint megérdemelné. Ha most Petőfi föltámadna, lant és kard helyett korbácsot ragadna, hogy

¹ *A Kisfaludy-Társaság Évtapjai*, XXXVIII. köt. 57. l.

² *Hattyúdalogok: Költő vagyok, Oh miért nem ismerém.*

³ *A múzsza panasza, Őszi hangok.*

vérig csapkodja a farizeusokat (*Öh Petőfi*). Halálának 50-ik évfordulóján pedig egy allegorikus drámai képben bemutatja Petőfi halálát a segesvári csatán, ahol később hasztalan keresi nagy fiát a gyászba borult Hunnia Klióval és a többi múzsával együtt. Végre Klió azzal vigasztalja meg a gyászolókat, ha Petőfi nem is él, költészete halhatatlanná tette őt (*Apothesis*). A költő Petőfi szellemétől várja, hogy ismét felrázza nemzetét s szítsa a szent tüzet, mely őt hevíttette szerelmében és hazaszeretetésében. Petőfi lelke most is ott viharzik dalai-ban, amikor veszély fenyegeti a hazát és haragra gyújtja szíveinket.¹ Bartók annak a legendának hatása alatt, amely még az ő korában is gyakran felmerült a nép között, t. i. hogy Petőfi még él és hazavárják őt, két költeményt írt. Az egyikben (*Várjátok Petőfit!*) felpanaszolja, hogy a nép, melynek Petőfi leghevesebb szószólója volt, még mindig túr, szenved és nélkülöz; a nép a haza árvája. De élteti őt a hit, hogy Petőfi még visszatér és ismét lángra fogja gyújtani a világot és életre kelti a magyar szabadságot és dicsőséget. A másikban (*Ha Petőfi hazajönne . . .*) pedig azt mondja, ha Petőfi hazajönne, sok ember megijedne tőle, mert úgy képzei, hogy Petőfi a mai viszonyokkal elégedetlen volna. Itt Bartókból főként az ellenzéki politikus beszél.

Ezzel kapcsolatban az a másik néphiedelem is visszhangra talált Bartóknál, t. i. hogy Petőfi a szabadságharcban orosz fogságba került és Szibériában raboskodik. Ezen gondolat kapcsán készített néhány költeményt *Petőfi kiadatlan költeményei, melyeket Szibériában írt* összefoglaló címmel. Egy közülök pl. (*A hold fehér . . .*) a hómézőkön elmélázó Petőfit jeleníti meg, amint feleségére gondol, akiről azt hiszi, hogy még mindig hű hozzá; egy másik (*A kozák*) pedig a mulató kozákat mutatja be Petőfi mulató betyárjának hatása alatt. Még Petőfi szüleiről sem feledkezik meg; *A józsefvárosi temetőben* c. költeménye arra kéri a nőket, hogy azokat a virágokat, melyeket Petőfi hantjára áldoznának, tegyék szülei elhagyott sírjára.

Bartók a Petőfi-kultusz mellett, melyet lelkében a költő és ellenzéki politikus egyaránt ébrentartott, költeményeiben méltó helyet juttat Arany Jánosnak is. Mikor ezt *Toldi szerelmének* megjelenése alkalmából üdvözli, nemcsak a nagy epikust látja benne, hanem jövő nagyságunk prófétájának tartja, ki a mult ragyogó képei által hanyatló korát is küzdeni tanítja (*Arany Jánoshoz*). Halála alkalmából (*Arany*) fájó kegyelettel írja: meghalt Arany, a magyarok Homérja;²

¹ *Petőfi szobra előtt, A halott, kinek sirja nincs, Petőfi.*

² Erre vonatkozólag lásd még: *Arany János-emlék* c. versét.

elhallgat a hősdal, mert Arany lepihent, hogy egyesüljön hona Tyrteusával odafönt, s

. . . gyászol a kor szelleme sírján,
Ki lelket-adónk volt gyászos napokon.

A margitszigeti tölgyek pedig a nagy költő emlékének hódolva azt suttoják, habár Arany meghalt, mégis halhatatlan (*Mit suttoznak a margitszigeti tölgyek?*). Szép elégiában búcsuztatja el Arany János unokáját is (*Madárdal a koporsó felett*), midőn egy idilli jelenet hatása alatt ezt írja:

Virágos kertből egy leánykát temetnek,
Nem gyász a koporsó: rózsás az egész.
Míg mormol a pap: madarak csicseregnek,
S egy csacska rigó vidoran füttyürész . . .

Tán a halott lelke is csalogány képében tér majd vissza, hogy elzengje szerettei bánatát.

Petőfin és Aranyon kívül a magyar irodalom többi nagyjairól is szívesen emlékezik meg, ha valami alkalom kínálkozik rá. Így kegyeletesen idézi fel Berzsenyi Dániel emlékét születésének századik fordulóján *Róma ledől s rabigába gövbed* c. költeményében, amely voltaképen Berzsenyi *A magyarokhoz* c. halhatatlan ódájának paraphrasisa és alkalmazása Bartók korára, amelyet ő épen olyan vigasztalannak lát, mint Berzsenyi a XVIII. századot. A magyar dráma úttörője, Kisfaludy Károly emléke előtt¹ pedig Bartók, a drámaíró fejezi ki hódolatát. De sokkal megkapóbban teszi ezt Katona József évszázados ünnepén, mikor *Bánk bán szellemét* idézi. Az elégedetlen magyar keserűségének találó visszhangja e költemény, melyet Bartók hite a nemzet jövő nagyságába jólesően enyhít. Ez az ünnepi óda Katona tragédiája alapján művészi bepillantást ad Bánk bán háborgó lelkébe, hogy a nemzete pusztulásán töprengő magyarból mint lesz pártütő. Bánk tragikumát költői ihlettel elemezve Bánk végzetével szépen kapcsolja össze Katona sorsát. De a politikus költő itt sem tudja megtagadni magát. Az elfogult ellenzéki pártember kifakadása szólal meg a mult bánki jelmezében, mikor kora közállapotaira és nemzeti sérelmeinkre céloz. Katonáról szól *A legelhagyatottabb sír* c. régebb verse is, amely a hálátlan utókort rója meg, mert *Bánk bán* szerzőjének sírját Kecskeméten gyom és tövis nőtte be s ez hirdeti márvány helyett világgá, hogy «itt alussza örök álmát a nemzeti hála». Bartók ezen megrovása azonban téves hirlapi közlés nyomán félreértésen alapult, mert ekkor már Kecskemét «szobrot állított nagy

¹ Kisfaludy Károly emlékének.

fiának s azt díszes, árnyas kerttel, sétatérrel vette körül». ¹ Meghalt költőink közül még Tóth Kálmánról, «a haza és szerelem dalosáról» emlékezik meg *A költő sirjában*.

Sok melegséggel ír Körner német költőről is, midőn Dallwitzban (1886 aug. 26.) *Körner fájánál* elmerengve mondja, hogy a bús magyar honszerelme otthonra talál a vén tölgy lombjai alatt, ahol egykor Körner Zrínyink hőstetteit zengte. Népe benne Petőfijét siratja. Azért szent nekünk a föld, hol egy költő pihen szabad szívével, mert csak nevök más, mind egyért epednek: szabad hazáért minden nemzetnek. A vén tölgyön, mely a multakról regél, a vihar mint óriás hárfán zengi évszázadok óta a szabadságot, amint a költő dalolta.

Élő költőbarátai közül Endrődi Sándort és Szemere Miklóst keresi fel költői leveleivel. Az előbbit buzdítja, hogy áldozzon a haza és szabadság oltárán; gyógyítsa a világ sebeit és énekelje meg az eszményi szerelmet s férőbecsületet. Szemerét pedig mint magyar Anakreont üdvözli, kinek feje ősz; de szíve ifjú. Az idő nem vont rozsdát hangszerére. Hozzá nem jut el a világ küzdelme és panasza. Dalaiban most is ég, hevül és szeret. Csak a természet ólén teremhet ily szabad, játszi, vidám és pajzán költészet. A természetes és gondtalan élet derűje után vágyik ő is, kit végzete a nagyvárosi élet forratagába sodort.

Bartók és Szemere egyébként is rokonszellemelek. Mindkettő világnézete derült, gazdag humoros ér csörgedez bennük, amely Bartókban inkább a satíra felé hajlik; továbbá a művészi szép szeretete és rajongás a természeti szépségekért teszi őket egymáshoz hasonlókká.

Mint színműfíró és később mint a Nemzeti Színház drámabírálóbizottságának tagja, a színházzal és művészeikkel való összeköttetései révén lírája körébe vonta a *színművészet apostolait* is. *Költő és színész* c. költeménye, melyet Vizvári Gyulának írt, szellemes szembeállítás a kettőnek. A költőn és színészen csak mulat a világ: ezt szemtől-szembe megtapsolják s mire hazament, elfelejtik; az meg a siron túl kap tapsot. S mégis játszik a színész s ír a költő. *Egy fiatal művésznőnek* írt verse pedig a költő meghódolása az ártatlanság és a művészi teremtő erő előtt. Homloka körül még a gyermeklánykor pajzán tünderei játszadoznak, szíve meg Veszta-oltár; de Prometheus szikrája már lángra gyújtá. Ifjúság és dicsőség egyként osztályrészei. Ha majd szeretni fog, szeressen mélyen és változtatlanul: úgy az ifjúság, szépség és dicsőség sem hagyják el; mert a szépségnek az idő sem árt, ha szív tisztaságban gyökerezik bája. Nagy

¹ *Budapesti Szemle*, 1877. XV. köt. 220. l.

színművészeink emlékének megbecsülését sürgeti *Lendvay emlékezeté*-ben. Hőseink és nagyjaink legtöbbje már kapott szobrot; de a magyar hazifiság vándorapostolai, kik koplalva és rongyosan tették magyarrá az országot, még nem. Közülök elsősorban szobrot érdemel Lendvay Márton. A költemény alkalmi jellegén felülemelkedik, amikor a színművészet régi hivatását a mai elsekélyesedésével szembeállítja. Régente hazafiságot ment tanulni a közönség a színházba: ma megtanul pirulni s holnap — tán már nem pirul semmitől. Pedig a színész hivatása magasztos, ő váltja valóra azt, amit a költő nagyot alkotott. Végül e körből van még néhány költeménye, melyekben a korábban elhunyt színészek emlékét örökíti meg.¹

Bartók a színművészet mellett a *zenének* is nemzeti hivatást tulajdonít. Az országos dalegyesület debreceni ünnepén mondott *Prologjában* ezt ki is fejezi. Zenénk a multban a költészettel együtt a hazaszeretet szolgálatában állott s továbbra is azt kívánja tőle, hogy nemzeti és faji jellegünk kifejezője legyen.

Költészete kiterjed a *képzőművészetekre* is. Rajongása ezek iránt szépen jut kifejezésre a *Velencei stanzákban* és *Egy római osztériában* c. költeményében. Ez utóbbiban a költészettől várja Róma dicsőségének életrekelését, mert művészeti emlékei holtak mutatják.

III.

Bartók életkörülményeinél fogva, mint újságíró és politikus *egy-részt a jelen eseményeit visszhangozza, másrészt a mult nagyságképeit eleveníti fel*, mikor alkalom kínálkozik reá. Azt mondhatnók, Bartók lírai krónikása a maga korának, aki nem mulaszt el semmi kínálkozó alkalmat, hogy meg ne verselje, ami a multba kapcsolódik, vagy vonatkozásba hozható vele.

Különösen mint politikai költő általában elégedetlen a jellel ezért idézi fel a holtakat és hívja fegyverre az elhunyt hősöket, hogy szellemük védje a hont, «amely veszendőben van a gyáva magzatok kezében». De amily elfogult olykor a jellel szemben, épen oly feltétlen hódolattal beszél a múlttól. Történelmünknek majdnem minden jelentősebb mozzanatát, ha másként nem, legalább egy-két odavetett vonatkozásban feleleveníti. Mikor pl. Kúnság mezején egy csillagos éjtszakán a pásztortűz mellett szerelmesen elábrándozik, a pásztor epedőn szóló furulyahangja a költő lelkét egyszerre a múltba ragadja s maga előtt látja a hajnalcsillag fényében Lehelt, kinek

¹ *Jókainé halálára, E. Kovács Gyula emlékére, Emlékezetül egy fiatal művésznő sírjára.*

riadó kürtjére lelki szemei előtt elrobognak a honfoglaló ősök (*Pusztai éj*). Munkácson járva, szintén vízióban látja felvonulni a honfoglaló ősöket, kik eltűntek; de munkálva a hazáért, «Árpád nagy lelke mindnyájunkban él» (*Munkács*). A honfoglalás dicső tényei különösen a milleniumi ünnepekkel kapcsolatban kerülnek lantjára. Ekkor készült a pusztaszeri ünnepségre a *Vérszerződés* c. ódája és *Árpád hős magzatjai* a csepeli Árpád-szobor leleplezésére. Mindkettőn nagyon is megérzik az alkalmi jelleg és hiányzik belőlük a pátosz meggyőző ereje.

A honfoglaláson kívül főként *Mátyás, Nagy Lajos, a Kuruckor hősei* és a *szabadságharc emlékei* foglalkoztatják. A visegrádi romok láttára Nagy Lajos dicső kora elevenedik fel lelkében, Mátyásban főként az igazságos királyt látja. Thököly, Rákóczi és Kossuth csillagai a magyar szabadság bujdosó csillagai, a honszerlem lángjait messziről ragyogtatják felénk, vajjon mikor jutnak el Magyarországra? Zborón még virágoznak Rákóczi hársai; de dicső emlékü vára már rom; csak bujdosó lelke jár ide megpihenni.¹ A Thaly-féle kuruc táborig dalok hangulatát és szellemét érezteti a *Kuruc bordal*, amelyben szépen olvad egybe a bor, szerelem és diadalmámor; *Szirmay Tamás, Szirmay Jób* c. kuruclegendájából pedig a költő osztrákgyűlölete árad ki.

Legszívesebben azonban 1848 eseményeivel és szereplőivel foglalkozik. *Eszményképe Kossuth Lajos*, kinek emberi és polgárerejét több költeményben magasztalja. Még Kossuth atyjának sírjához is áldozatra hívja a honfiakat, mert a hazának ő adta a legdrágább kincset: fiát, kinek polgárerejein és büszke honszerelmén lett a magyar nép erőssé és a nemzet naggyá; s hazát csupán ő nem talált és ő nem jöhet atyja sírjához (*Kossuth atyja*). Egy más költeményben pedig az aratók száján felhangzó *Kossuth-nóta* ihleti meg és ettől várja, hogy ismét tette ébressze a magyart. A *Diadalútban* Kossuth Lajos turini temetését (1894. márc. 28.) írja le; számára a halál nyitotta meg az utat hazájába:

Csásrok élve, nemzethősök halva
Tartják meg győzedelmi útjokat...
Nem válik szíve honi földben röggé!
S magyar szabadság lángigéje szól
Még ékesebben néma ajkiról.

A halott Kossuth érdemeit magasztalja még *Kossuth emlékezetében* és *Kossuth szobra Clevelandban* c. alkalmi ódájában, amely a leleplezési

¹ *Bujdosó csillagok, Zöldül az erdő.*

ünnepre, 1902 szept. 28-ára készült. Mindkettő Bartóknak azok közül az ódái közül való, melyekben a pátosz gyűjtő erejét szónoki áradás és kitérő elmélkedés váltják fel.

Bár mint politikus mindig az ellenzék híve volt, amennyiben kezdetben a Tisza-párt érdekében a Deák-pártot támadta, a fuzió után pedig egykori pártfelei ellen fordult; azonban Deák Ferenc emberi nagysága mint költőt meghódolásra készíti. Így *Deák Ferenc halálára* írt elégiájában Deákot mint a haza halottját siratja el, kire egy ország ontja özvegyi könnyét. De már valószínűség híján valók *A két öreg* és *Deák karszéke* c. versek. Az elsőben a beteg Deák úgy van feltüntetve, mint aki álmában sóvárogva gondol Kossuthra és a tétlenségre kárhóztatott Kossuthot hazahívja, hogy vegye át tőle a vezérletet, ő pedig szívesen menne egy kis pihenőre — Turinba. Az utóbbiban pedig némi gúnnyal jegyzi meg, hogy méltatlan epigonok tolonganak, hogy elfoglalják Deák árván maradt székét. «A haza bölcse» sírjából is visszaszól Kossuthnak, hogy ő üljön a székébe, mert egyedül ő méltó Deák helyét betölteni és a haza gondját viselni. A nagy ellentétet a két nagy államférfiú álláspontja között Bartók úgy egyenlíti ki, hogy bár

Két külön táborban, szemben vívtak mindig,
De nem egymás ellen: a honért harcolának,

vagyis Kossuth és Deák csak a hazaszeretetben voltak vetélytársak.

Az 1848-as idők eseményei közül többször éneklie meg *március 15-ét*, melynek ötvenedik évfordulóján az *Apotheosis*ban Petőfi szereplését felidézve azt kérde, vajjon a nép- és gondolatszabadság költője ma tudna-e úgy dalolni, hogy népe meghallgassa? Egy másik költeményében (*Martius*) hevesen kel ki a mai korcsivadék ellen, kinek Petőfi helyett Gyulai Pál Görgeyről énekel. Ugyanilyen elfogultsággal, bár némi önmérséklettel szól egy másik márciusi ódájában (*A szabadság napján*), hogy addig nem lesz igazi márciusa a magyarnak, míg nem győznek azok az eszmék, melyeknek hirdetői Petőfi, Vasváry, Batthyány, Damjanich voltak. Aki igaz áhítattal és hittel vallja ezeket az igéket, az merje ünnepelni március idusát.

Nép, ha tiszta nem vagy s nem követed őket:
Te árulod el a megváltó dicsőket . . .
S ki márciust ülöd kétszín-elbizottan:
Vigyázz magyar, mert rá október jó majdan!

Szabadságharcunk gyászos epilógusa, az *aradi vértanúk emléke* is többször foglalkoztatja költőnket. Pl. a *Requiem*ben a bosszuló Istent kéri, hogy addig ne adjon nyugalmat a vértanúknak, míg

halálukat meg nem bosszulják. A költemény első fele érdekes ellentétet képez a második résszel, melyet a kétféle refraine-nel: «A vértanuknak adj örök nyugalmat» és «A vértanuknak még ne adj nyugalmat!» igen találóan éreztet a költő. De a *Szabadság virágában* már nem a bosszú tüzei, hanem az a remény táplálja, hogy a vértanuk sírján a hősök szívéből és vérök hullásából egykor majd kinő a szabadság virága. A budai konvédszobor leleplezésére írt ódájában pedig a szabadságharcban elesett honvédekről emlékezve, önbizalomra hívja fel a nemzetet, mert ez tartott fenn bennünket a multban és ez biztosíthatja számunkra a jövőt.

Azonban nemcsak a nemzeti hősök megbecsülésére buzdít a költő, hanem más nemzetek szabadsághőseiről is rajongással ír, amint ezt Garibaldi halálára készült költeménye mutatja; mert ha szabadsághóst temetnek, senki se sírhat úgy, mint a magyar.

A kegyelet multunk iránt és a hagyományok megbecsülése Bartók költészetében főként az ő politikai álláspontját szolgálják; de azért nem lehet tőle elvitatnunk, hogy ez az erős történeti érzék nála megfelelő históriai belátással párosul és az ihletet hozzá a magyar romantikus költészet szolgáltatatta, amely szintén a mult dicsőségével akart hatni a maga korára. Ezt látszik igazolni *Salamon Ferenc emlékeztére* írt költeménye is, amelyben határozottan kifejezi, hogy nincs más nagyságunk, mint történelmünk és erre örökké büszkék lehetünk. Salamon Ferencről is azért emlékezik meg oly melegséggel, mert nemzeti történelmünknek hű és igazságos följegyzője volt.

Ezért nem is mulasztja el az alkalmat, hogy honfitársait meg ne rója, ha bárminő tettükben a nemzeti kegyelet hiányát tapasztalja. Ezt veti szemére a vezető politikusoknak *III. Béla* c. költeményében; mert eltűrik, hogy *III. Béla* királyunk tetemei a múzeumban összecsomagolva hevernek, holott a budavári kriptában volna a helyük. Ebben némi túlzással multunk megtagadását látja és a múzeumi csontvázak szellemei mennek panaszra Budavárba e méltatlan elbánás miatt; azonban üresen találják a királyi lakot. S itt a költő helyett megint az ellenzéki politikus veszi át a szót és a magyar udvartartás hiánya miatt vonja kérdőre a kormányt --- a vers végén.

Bartók hazafias költészetén, mint a mondottakból is láthatjuk, a nemzeti önállóság és szabadság vágya vonul végig és itt több Petőfi-reminiscenciával találkozunk.¹ Így *Az állatkert királya* Petőfi *Rab oroszlánjára* emlékeztet: A fogoly oroszlán egykedvűen néz ki tömlöcéből, csak ha a felkelő napot látja, tör ki rémséges ordításban. A nap, «az ég oroszlánja» eszébe juttatja vesztett szabadságát. Egy

¹ *Honszerelem.*

más költeményben (*Csalogánydal*) pedig a rab csalogány jelképezi a költő szabadságszeretét. Szeretné, ha zengene neki szerelemről és szabadságról a rab madár; de megérti némaságát. Ha elvették tőle zöld lombját és fészket, ne kérjenek dalt se tőle. De míg Petőfi a pusztában látta a szabadság képét, addig ő a tenger végtelenségében látja a magyar szabadság szimbólumát (*Tenger gyöngye*).

Mikor a multból a jelenre veti tekintetét, mindig a békétlen és elégedetlen hazafi szólal meg belőle. Korhol és buzdít a hazaszeretet érdekében, akárcsak Petőfi. Korának férfiai közül különösen azokkal tart lelki rokonságot, kik valamelyes vonatkozásban voltak az 1848-iki szabadságharcunk eseményeivel. Így lelkesen üdvözlí Teleki Sándort (*Levél Koltóra*), két nemzet hőst, ki végigküzdötte a magyar szabadságharcot, azután pedig honvédkardjával segített kivívni Itália szabadságát. Ma a honfiak között nincsenek hősök; ma meg sem tudják érteni őket; a hazáért ma nem tudnak áldozni. Azonban reméli, hogy

Keresni fogja e boldogtalan kor
Sülyedtségéből a menekülést.

Ennek azonban csak egy útja van: rontsuk le a hamis bálványokat és építsünk templomot az elfeledett hazaszeretetnek. Építsük fel a templomot, hogy hadd lássa meg az öreg hős még egyszer a hazaszeretet oltárán égő szent tüzet.

Bartók azonban nemcsak a múlt dicső emlékeivel akar hatni közömbös korára (*Temető a várhegy oldalán*). Az emlékezés olykor neki csak *útmutatás a jövő számára*. A magyarnak nem kell új eszményeket keresnie, csak az ősök példáját kövesse és tettekben keresse a boldogságot (*Új ezredév*). Ma az igazi hazafi magányba vonul és a hazaszeretet fénye mellett az emlékezés illatával áldoz a meghalt hősök szellemének, kik hazájukért estek el (*Ünnepélyre*).

Elégedetlensége a maga korával többször gúnyban tör ki (*Ah, de boldogok vagyunk mi!*): csupa ünnepek között töltjük életünket, mindig mulatunk, ahelyett, hogy a haza javáért dolgoznánk. A köznyomor sóhajt s mi

Eszünk az éhezők javára,
Lakmát ütünk nagy emberek
S vértanuk névnapjára.

Bár elégedetlen a honi állapotokkal, szíve még sem engedi, hogy itt-hagyja hazáját egy szebb és boldogabb idegen földért (*Idegen csillagok*); mert táplálja egy jobb jövő reménye. E tekintetben *az ifjúságha veti minden bizodalját*. Az ő kezükben van a nemzet jövője, ha tettel tudják szeretni a hazát (*Ifjú Magyarország*). Legyen méltó

a mai ifjúság a márciusi ifjakhoz (*A magyar ifjúsághoz*), mert csak akkor vár igazi feltámadás a magyarra, kinek 300 éve tart már a nagypéntekje (*Föltámadás*).

Mikor a nép érdekében emel szót, némi rokonságot árul el Petőfi-vel, ennek őszinte demokratikus érzése nélkül. A szocialista törekvések a nép anyagi és erkölcsi helyzetének emelésére ha olykor meg is ragadják őt, kitartóan igazatni a népjogok érdekében nem igen érez igazi hivatást. Bartókot a történelmi magyarság fénye kápráztatja; a demokrácia eszmevilága távolabb áll tőle. Inkább csak a nép nyomora hatja meg. Ezt látszik igazolni a *Magyar honleányok* c. költeménye, amelyben kigúnyolja azokat a főrangú hölgyeket, kik a pápának gyémántesattra gyűjtöttek; de nyomorgó népünk számára nincsen könyöradományuk. Általában a nagyok, ha ünnepelnek, nem gondolnak a népre; csak akkor kell nekik a nép, amikor dolgozni kell. Pedig a nép szeretete a trón erőssége és a nemzeti erő örök forrása (*A nép*). A nép még mindig gyermek; de ha egyszer öntudatra ébred és feltámad: az lesz csak a feltámadás és utolsó ítélet a gonoszok számára (*Támadjatok fel!*), mert a nép a nemzeti becsület igazi védője (*Fejedelmi torna*).

Bartók hazafias költészetét, mint már fentebb is említettük, politikai felfogása gyakran egyoldalúvá teszi; de amikor a költő kerül a politikus fölé, még alkalmi költészete is megkap férfias erejével. Kár, hogy a politikus oly sokszor elnyomja benne a költőt. Nyenkor az erély durvaságba csap át és nélkülözi az őszinteséget és igazságot. Mikor közéletünk romlottságát ostorozza, legtöbbször a pártpolitikus szemüvegén nézi azt (*Elmélkedés*) és mindenütt az uralkodó-párt korrupcióját látja (*Te csak építs házat!*). Mint vérbeli ellenzék támadja a közösügyes politikát (*Álmos ősapánk hibázott*) és a Tisza Kálmán-féle szabadelvű-pártnak azt veti szemére, hogy az osztrák érdekeket szolgálja (*Szabadelvűség*). Gyűlöletét az osztrákok ellen, ahol csak teheti, kifejezésre juttatja (*Táncoljatok német!*), sőt ezt az ellenszenvét az egész németiségre kiterjeszti. Inkább franciabarát (*Herman szobra*). Más nemzetek közül rokonszenvvel emlékezik meg a lengyel népről és felszabadítását sürgeti (*A waweli sírbolt*). Az 1877—8. orosz-török háború több költemény megírására ösztönzi, melyekben az oroszgyűlölet és erős rokonszenv a török iránt nyer kifejezését.¹ Az oroszra azért haragszik, mert benne a zsarnokság meg-

¹ *Most már fegyverre! Jön a muszka! Muszka ballada, Szurony-csata, A sebesültekért, Gloriavictis, A száműzött Mithád, Isten hozta a sojtákat! A távozók után.*

testesülését látja, amely ellen egyébként is kikel az ő szabadság-szerető lelke (*Harmodios dala*).

IV.

Bartók lírájának eddig tárgyalt anyaga inkább azt mutatja, hogy a költő lelke mint rezonált azokra a benyomásokra, melyeket a külvilágból vagy olvasmányjaiból magába olvasztott. Ezek lírájának tárgyi oldalát alkotják és lelkének inkább csak a külső ingerek hatása alatt keletkezett reflexei. De *világfelfogását és lírai karakterét* abból ismerhetjük meg igazán, amit önmagából merített.

Bartók, amint lírája mutatja, végletek között hánykódó lélek, kit indulatok és szenvedélyek hajszolnak és folytonos küzdelemre készítetnek másokkal és önmagával. A természet harcos kedvét még növelte azzal, hogy a szellem minden támadó fegyverével ellátta. Az enyelgő tréfa, a fölényes humor, a pajzán élc, a csipkedő gúny és a szarkazmus kíméletlen nyeresége egyformán hatalmában volt. Egyikkel, másikkal olykor vissza is élt.

Életfelfogása nem megállapodott világszemlélet eredménye, hanem forrongó kedélyvilágának változásai szerint az idealizmus és realizmus határmegyéi között nagy kilengéseket mutat. Keresi a szépet és az életben mindenütt a torz vigyorog feléje. Ez az ellenmondás az ideál és a valóság között váltja ki lelkéből annyiszor a szatirát. De ha itt a földön csupa ellenmondás az élet, *Mi lesz velünk, ha meghalunk?* kérdi egyik költeményében. A halál utáni lét problémáját kutatva, végtelen okoskodása azon epikureusi gondolatban csúcsosodik ki, hogy «míg a gyönyört érzékled, addig élsz». De hogy ez a tan nem elégíti ki, mutatja, hogy a vers végén bizonyos iróniával azt mondja:

Hát ember, fald egymást, amíg bírod,
Ontsd egymás véré, ez legyen borod!
Most kell meghíznod, míg benned a pára,
Hogy jó falat légy férges asztalára!

A lét harcában fáj neki, hogy mindig a gyengébbnek kell elpusztulnia, azért mondja (*Árnyrajzok*), hogy nagy kannibál a természet: saját szülöttét emészti meg; de az ember még telhetetlenebb: az éhest a jóllakott eszi meg! Ezért *élet-bölcsesége* arra az eredményre jut, hogy aki a szépet szereti, csak messziről szemlélje, hogy ne lássa rajta a foltot. Csak aki ábrándokban él, az találja meg eszményképét. Bizonyos lelki emelkedettség, egy szebb lét utáni vágy szólal meg *Az álom* c. költeményében:

Oh ég, vedd el a valót, csak
 Hadd meg az álmot nekem!
 A való, az élet semmi,
 És az álom mindenem!
 A való halálom . . .

Ezt írja élte alkonyán a pusztító kórral küzdve; de amíg az egészséges életvágý és a fiatalság ereje dolgozik benne, ő is a való-ságban keresi és találja meg az élet örömeit. Az *ifjúság a boldogság*, mondja ugyanilyen című költeményében, mely az élet szenvedéseinek kacagva néz a szemébe. Ezért költeményeiben szívesen foglalkozik a boldog ifjúkorral, melynek merész szárnyalása a hegytetőről nézi a világot és mindent a tavasz fényében lát. Annál jobban fáj neki, mikor érzi, hogy ifjúsága már tűnőfélben van (*A száraz malom, A hárfa*). Ilyenkor bizonyos elégedetlenség fogja el; úgy érzi, hogy reménye mindenütt megcsalta, eddig hasztalanul élt. Ha átélt szerelmeire gondol, itt is több csalódásban, mint boldogságban volt része. Hazájának sem tud örülni, mert már nincsenek önzetlen nagy fiai. Jobb, ha lantját is eldobja, amely nem tudta nemzetét felrázni (*Menj ifjúság*).

Az ifjúságról gyakran eszébe jut neki a *mulandóság gondolata* és ha ilyenkor magabaszáll, a bánat érzelméből merít őszinte költői ihletet s úgy találja, hogy a bánat a szív legértékesebb kincse (*Emlék*). Az őszi hangulat hatása alatt többször elmélkedik a mulandóságról. A hervadás és pusztulás melanchóliája különösen gyakran fogja el lelkét 1883--1889. évek között írt költeményeiben, melyeket *Erdőzúgás* c. kötete foglal magában. Ezt az érzelmi állapotot azonban nem csupán az ősz és a természet képei ébresztik fel lelkében, hanem alapja a költőnek valami szerelmi csalódásában lehet, legalább az *Őszi felhők* c. ciklus ezt látszik igazolni több más költeményével együtt. De mások szenvedése is meghatja és amikor a maga fájdalmát panaszolja el, azért teszi, hogy mások szenvedéseit enyhítse vele, mert «a bánat a bánatból merít vigaszt» (*A szenvedőhöz*).

A költő mohó életvágýa még élete alkonyán is fellobban; de világfelfogása most már a *melankólia* felé hajlik és hovatovább a rezignációba megy át s ez bizonyos újszerű vonást kölcsönöz *Hattyúdalainak*, amelyek, mint Endrődi Sándor mondja,¹ «elhanyagló életnek utolsó akkordjai, vergődő szívének végső rezdülései. Sírból föl-áradó melódiák».

A költői dicsőség és hírnév, amely után annyira vágyott ifjúkorában, már nem hevíti. Bizonyos csendes iróniával mondja, hogy

¹ Előszó Bartók Lajos *Hattyúdalainak*hoz.

mire a hervadt őszbe lép s «ha a télvihar zúg majd tört lantján», még megéri, hogy fölfedezik (*Késő dicsőség*). Az életvágy helyét lassankint a halálsejtelem váltja fel. Mikor az őszi köd által letarolt virágok között jár, eszébe jut a tavasz, amely életet hoz számukra; de akkor ő már nem lesz közöttük (*Őszi köd*). Azonban a halál gondolatával könnyen kibékül. Csak azt kívánja, hogy ne ősszel, hanem tavasszal haljon meg. Ekkor nem nehéz a halál, mert az élettől való válást megédesíti a természettel való egyesülés gondolata, ahol oly boldogan fog pihenni, mint szeretője ölen. Szívén virágok verjenek gyökeret és lelke szálljon a napfényes égbe (*Tavasszal szeretnék meghalni*). A halálvágy még erősebben jut kifejezésre az *Utazási vágy* c. költeményében: már szeretné látni azt az ismeretlen világot, ahonnan nincs többé visszatérés. Szóval Bartók az élet és a halál birodalmát egyformán be tudja vonni a költészet varázsával.

Bartók lírájának legállandóbb és legtermékenyítőbb forrása a *szerelem*. Petőfi nyomán ő is a szabadság és a szerelem dalosának mondja magát; de míg Petőfi a szabadságért kész föláldozni szerelmét, Bartóknál úgy érezzük, hogy egész érzésvilága felett a szerelem uralkodik. A világ minden alkotása arra való, hogy az ő egyéni szerelmi életét szolgálja és megérezkítse. A szerelem nála a mindenség középpontja. Akkor is beszél róla, amikor erre nem a lelki szükség hajtja. Találón mondja magáról, hogy úgy van a szerelemmel, mint a mesebeli pástyor, aki akkor is farkast kiáltott, amikor nem volt rá semmi oka. S amikor a szerelem farkasa igazán marcangolja szívét, nincs, aki hallgasson reá (*Mint a mesebeli pástyor . . .*).

Szerelmi költészetében az érzéki szerelem játsza a főszerepet, bár vannak étheri finomságú szerelmi dalai is. A szerelem nála nem beteges mohóság, hanem az egészséges szervezet kielégítésre törekvő vágya, örök emberi érzés és világfenntartó erő. Morálista szempontból gyakran kifogásolhatjuk elveit; egy cseppet sem álszenteskedő. Nem akar jobbnak feltűnni, mint aminő valójában. Szerelmi hűség dolgában sem magával, sem másokkal szemben nem valami szigorú. Szerelme tárgyait gyakran váltogatja és kedvesei hűtlenségét sem veszi nagyon szívére: könnyen vigasztalódik. Nála csak a szerelem érzése állandó, tárgyai gyakran változnak.

A nő szerelméről sincs eszményibb felfogása. Könnyű pehely az asszonyi szív, mely, ha sóhajtunk utána, tovalebben; ha kerüljük, hozzánk tapad. A női hűség tükör, amely minden más arc mosolyára visszamosolyog; ezért ne bízd rá magad. De el se törd, mi magában törékeny. Boldog, aki nem ismeri a szerelmet; bár aki nem érezte, boldog sohasem volt. Ő érezte mézét és fulánkját egyaránt. Gyöngye virág a nő szerelme; boldog, ki letépte, bolond, aki őrzi

(*Be könnyű pehely vagy . . .*). A nő életében is a szerelmet tartja a legfőbb hatalomnak. A leánynak szívet és életet a szerelem ad, ezért a leány hallgasson szívére és kövesse szerelmét. Ha ezt követi, üdvben és kárhozatban egyaránt vigaszul szolgál neki (*Hallgass szivedre!*). A szerelem Bartóknál az érzelmek és hangulatok kiapadhatatlan forrása. Bár szerelme tárgyait váltogatja, mégis gyakran beszél halálos szerelemről. A szerelmi gyötrődést boldog szenvedésnek tartja és a szerelem tüzeiben szeretne elhamvadni. A szerelem mérgének hatását önmagán tanulmányozza. Úgy tesz, mint az orvos, ki tudományszomjából mérget ivott, hogy rombolása tüneteit egész halála percéig önmagán megfigyelje. Ő is ugyanezt teszi, mikor a szerelem mérgének hatását dalaiban feljegyzi mérgezett szívé végső dobbanásáig (*Mint az orvos*). És szerelmi költészete valóban a szerelem minden mozzanatát szinte az anatómus biztosságával kíséri nyomon. A szerelmet legtöbbször érzéki oldaláról tekinti. Az érzéki szerelem csábjait és veszélyeit találóan jelképezi a *Hableánnyal*, az érzéki szerelem démonával, amely a költőt is hatalmába kerítette. A szerelemvágý egész az extázisig ragadja, amint ezen sorai mutatják:

Egy éjért, mit átvirrasztok karodban,
Minden napom a sírnak adom én,
És mindörökre égjek a pokolban,
Ha percig égtem ajkaid tüzén. (*Vágy*.)

A leány ilyenkor neki csak a gyönyörnek kelyhe, mely szomját ingerli; de el nem olthatja. Mint minden érzelemben, úgy a szerelemben is olykor a szertelenségig ragadtatja magát. Szinte a szerelmi fetisizmus határán van, mikor pl. Dóra körmeiről és lábairól ír. Bár sokat énekel a szerelemről, mégsem lesz egyhangúvá és fárasztóvá. Itt-ott költeményein észrevehető a nagy szerelmi költők hatása. Petőfi szerelmi költészetének egy-egy találó visszhangja sokszor kicsendül szerelmes verseiből. Máskor meg Petrarca modorában «faggatózik Ámorral», sőt nem egyszer Heine gúnyjának sziporkái csillannak ki szerelmes soraiból. A leányhúségről legtöbbször fölényes iróniával beszél; de amikor szerelme viszonzásra talál, hangja enyelgőre válik és szívesen kötődik kedvesével (*Szembekötösdí*). A férfi és nő szerelmét két különböző dolognak tartja. A szerelem a férfi kezében büszke fegyver, mely harcra tüzeli, hogy babért szerezen kedvese fejére; a nő kezében, mint a gyermekében, kés, mellyel vigyázatlanul azt sebzí halálra, kit imád (*Nem egy*).

Egy-egy csalódás után komolyan is foglalkoztatja a szerelem ■ ilyenkor érzi, hogy nő és szerelem nélkül üres a világ. A hűtlen

kedves látása fájdalommal tölti el szívét és viszonzatlan szerelme majd megalázkodásra, majd pedig bosszúra és dacra készíti.

A költő azonban koronkint kénytelen belátni, hogy az érzéki szerelem gyönyörei és kinjai csak múlt öröмок, de lelkét nem elégtetik ki. Ilyenkor elfogja a vágy, hogy megismerje az eszményi szerelem világát. A perzselő szerelem helyett ártatlan szívek után vágyik. A feslő női szépség szűzi tisztaságától úgy érzi, hogy megneemesedik. Ennek a lelki katharizsának egyik szép megnyilvánulása *Emma c.* költeménye. Emma feslő szépsége elbájolja a költő szívét; de érinteni nem merészeli, mert ártatlan szendesege megigézi és elérhetetlen vágyat ébreszt benne. Értzi, hogy a szűzi tisztaság mindennél jobban vértetzi a nőt. Az ártatlanság látása egy szebb világba ragadja a költőt, ahol a képzelet segítségével teremt magának szerelmi ábrándképet, amelyről azt írja, hogy az oly szép, mint a legszebb álom. S valóban e költemény (*Szép álmokat!*) csupa ragyogó színpompa, hol az álomképeket találó természeti képek érzéktik meg.

Szerelmi költészetében fontos szerepet játszik a női szépség kultusza. Szerelmes elragadtatásában kedvese szépségét szereti párhuzamba állítani a természet szépségeivel és az összehasonlításban legtöbbször a női szépség kerül ki diadalmasan (*Ha tavasszal . . . , Völgybe le . . .*) Amikor szerelmének nagyságát akarja éreztetni, legszívesebben a természetből kölcsönöz képeket, mert amellett, hogy költészete a természet szépségei iránt fokozott érdeklődést mutat, lelkének legsajátosabb érzelmeit a természeti képek érzéktik meg a legszemléltetőbben.

Ime egy példa, hogyan fejezi ki szerelmi vágyát a természetből vett képekkel:

A te ajkad a harmat, a forrás,
 Ajkam a tikkadozó falevél,
 Lomb, mit a nap heve forráz . . .
 A szerelemnek napja szenved!
 Csók kútfeje harmatos ajkad,
 Ajkam a naptól szomjan eped. (*A te ajkad.*)

A szerelem hervadásának is sajátos bájt tud kölcsönözni, mikor a szerelem tavaszát a hervadó őszt váltja fel (*Ősz van a pusztán*). Szerinte az ifjúsággal nem hagy el mindig a szerelem, hanem mint a nap tovább ragyog, hogy annál szomorúbban lássuk pusztulásunkat (*Az ifjúsággal*). A kései szerelmet és a szerelmi bánatot szereti a hervadó és borongó őszi tájjal jelképezni (*Rám fújhat az ősz*), szerelmének hangulatváltozásait pedig többször a tenger jelenségeivel hozza párhuzamba (*A tengcr*).

LOÓSZ ISTVÁN.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A peregrinus.

Jókai Dekameronjának első kötetében olvashatjuk ezt a pompás kis elbeszélést, vagy a mint ő maga nevezi: *genre-t*. Ebben a peregrinus alakja oly egyénies, az egész elbeszélés oly léletszerű és reális, hogy Jókai kétségtől valamilyen jól ismert alakra gondolt e történet megírása közben. Ezt a jól ismert és elsősorban visszariasztó alakot tette azután maga és olvasói előtt szánalomraméltóvá, sőt rokonszenvenessé eleven és fordulatossá elbeszélői művészetével, főleg pedig azzal, hogy tüneményes fantáziájának színes ruháiba öltöztette. Jókai Nagy Jánosnak nevezi az ő peregrinuszát, akire meglehetősen korlátolt koponyáján kívül egyetlenegy, rossz időben rosszul kiejtett szó hozza a szomorú fátumot, hogy bolygó zsidóként egész életén át kóborogna kellett. Mint afféle rossz diák egyszer a *sum* igét úgy találta tovább conjugálni, hogy *sus*. Ezzel üldözték azután világgá, mert rajta maradt, mint csúfnév. E miatt szökött el még Bergengócia legelrejtettebb falujának sovány rektóriájából is, mikor pedig már azt gondolta, hogy kiköthet a boldogság állandó kikötőjében, mert megtalálta méltó oldalbordáját a jegyző uram örökösen nevető, hatodik leányának személyében. Nos tehát, ennek a Sus néven emlegetett peregrinusnak megtaláljuk az eredetijét a pápai ref. kollégium jegyzőkönyveiben. Nem volt ugyan pápai diák, de egy időben annak adta ki magát s e címen szép pénzt harácsolt össze. Így került azután bele a főiskolai tanács jegyzőkönyvébe. Az 1841—42-iki iskolai évnék jegyzőkönyveiben három olyan pontot találunk, amely róla szól. E pontok a következők:

•Vid. ülés. 1842. téli 3d. napján. 24. Ügyvéd tek. Várady István úrnak Pestről küldött levele felolvastatott, melyben írja, hogy valami Szabó István nevű ember, kit közönségesen Susz-nak cimeznek, egy hamis libellussal, mely Nagy Sándor mint senior aláírásával s Collegiumi pecséttel, úgyszinté főtisztelendő püspök és Tek. főgondnok urak aláírásával volt ellátva, mint akadémiaakra menő pápai deák 620 frt szedett Nógrád, Pest, Fehér és más megyékben, mígnem t. Várady István úr Pesten történetesen az emberre bukkanván, őt mindjárt letartóztatni s vármegye tömlőcébe bezárni eszközölte. Ezek után tisztelt Várady ur most már azt kéri, hogy ennek életéről tanulevelet adnánk ki. Melynek következtében azt megjegyezvén, hogy ez ember soha a pápai ref. főiskolában tanuló nem

volt, igazgató professor megbizatik, hogy a tanuló ifjagnál, kik ezt a kóbor lényt jól ismerik, értesítéseket vevén, ezeket egybe írja s főtiszt. püspök úrral még ma közölje. — VII. d. ülés 1842. d. télhó 7. d. napján. 25.) Rendel-tetett, hogy azon nyomozások eredménye, mellyek pesti ügyvéd tek. Várady István ur e folyó télhó 3. d. napján az iskolai tanácsban felolvas-tatott levele következtében Szabó István Peregrinust illetőleg történtek, nekie szükséges intézkedések végett minél előbb megküldtessenek. — XI. Ülés 1842. tavaszéle 2. d. 40.) Előmutatván Főtiszt. püspök úr Szabó Istvánnak Pápai reformált főiskolai segélyszedő képsében több megyékben pénzt zsarolt rossz lelkű peregrinusnak, a közönségesen sus-nak nevezett életmódját és bűnös tényeit tartalmazó hivatalos leveleket: mind tudomá-sul vétettek s a főiskola archivumába helyeztetni rendeltettek.»

Az itt említett leveleket nem találtam sem a főiskolai irattárban, sem a kerületi levéltárban. Azokat bizony valószínűleg kiselejtezték, mint ér-téktelen lomokat. Pedig esetleg értékesek volnának annyiban, hogy talán köztük találánk magának Jókainak a vallomását, vagy bejelentését arról, hogy mit tud a Sus-ról. Mert Jókai ebben a tanévben pápai diák volt, tehát hozzá is szólt a hivatalos felhívás, hogy kiki mondja el, amit a peregrinus előéletéről tud. Ő pedig tudott róla, mert maga írja le az el-beszélés elején, hogy mint kis tanuló látta a komáromi kollégiumban, ahova Nagy János, vagy helyesebben Szabó István peregrinus uram ismé-telten elvetődött, mert hát ott nevelődött nagygyá. Ott ragadt rá a fatális Sus cognomen is. De ha nem maradt is írott levél róla, azért kétségtelen, hogy Jókai nemcsak gyermekkorában, hanem mint pápai nagy diák is bő értesülést szerezhetett és szerzett is erről a kóbor lényről. Csakhogy ő tudatosan széppé és rokonszenvenessé tette elbeszélésében ennek éppen nem szép és rokonszenves alakját s így alkotott egy remek genre-képet, mely-nek olvasása közben majd nevetünk, majd pedig elszomorodik a lelkünk. Ezért nem szól egy szót sem az itt említett csalásról és pénzharacoslásról. Mert ez egyszerre tönkretette volna a peregrinusnak tőle megrajzolt alak-ját. Tüstént kitűnt volna, hogy nem sorsüldözötte buta volt ökelme, hanem alkalomadtán alattomos csaló is.

Az elbeszélés másik, igazán kedves alakját, a jóságos professzort is teljesen az életből vette. Nem más az, mint Váli Ferenc komáromi, majd 1849-től kezdve pápai professor, aki Jókai nénjét nőül vette. Ugyanaz a végtelenül jóságos szív s emellett szép, férfias megjelenés, határozott és bátor fellépés, mihelyt a helyzet és a nevelői kötelesség úgy kívánta. Ilyen volt Váli Ferenc még öregkorában is.

BORSOS ISTVÁN.

Madách Imre forrásaihoz.

Aki maga szeret gondolkodni, mások gondolataival is szívesen foglal-kozik; nemcsak gyönyörűséget szerez neki a mások eszmevilágába való elmerülés, hanem ösztönt és ingert új ötletekre és igazságokra. Tudjuk, hogy Madách ceruzával olvasó ember volt, s mindent, ami neki meg-tetszett, vagy valami módon érdeklődését fölkelte, kijegyzett; alkalom-

adtán e jegyzetgyűjteményhez fordult műveinek kidolgozása közben, hogy a régi gondolatnak új foglalatban új fényt, új jelentőséget adjon. Óriás olvasottságánál fogva aligha lesz valaha lehetséges, minden máshonnan származó gondolatát kimutatni; a tervszerű kutatáson kívül gyakran a kutatók jóságos nemtője: a véletlen is nyomra viszi az embert. Így nagyon valószínűnek tartom, hogy Madách forgathatta és olvashatta a múlt századnak nálunk is kedvelt *Demokritos-át*, *Karl Julius Weber*-nek ezernyi ezer ötletből, idézetből, adomából egybehordott tizenkét kötetét (első kiadása 1832—35.), melyet a szomorú emlékü muszkavezető *Aszalay József Szellemi Omnibus* címen meglehetősen fogyatékoszággal és humortalanszággal magyarra is átültetett (1855—56).

Weber Demokritosára utal Madáchnak epigrammája: *A közönséges ember*.

Világra lett, nősült és elvesze,
Ezért kár volt emberré lennie.

(Össz. műv. I. 251.)

Az első sor Demokritos XII. kötetének 21. fejezetében található (Ueber Komische Grabschriften): «Er lebte, nahm ein Weib und starb.» (A stuttgarti 1868-i kiadásban XII. köt. 291. l.) Madáchtól való a hozzátoldott második sor. Az első sor maga *Gellert: Der Greis* című meséjének utolsó sora: «Er ward geboren, Er lebte, nahm ein Weib, und starb.» Minthogy Weber idézi forrását, Gellert pedig megvolt Madách könyvtárában (Szűcsi József: *M. I. könyvtára. M. Könyvszemle XXIII. 13.*), a költő az eredetiből is vehette az első sort.

Az Ember Tragédiája londoni színében a nyegle kénytelen a tudományt utcai üzletti alacsonyítani, hogy megélhessen, s hogy Lucifer szavai szerint ez ne legyen sírírata:

Ex gratia speciali
Mortuus in hospitali.

(E. T. 2966. sor.)

Demokritosnak előbb idézett fejezetében (Ueber Komische Grabschriften) Jodocus szakács sírfelírata:

Hic jacet Jodocus,
Qui fuit Romæ coquus,
De gratia speciali,
Mortuus in Hospitali!

A különbség csak a *de*: ez praepositionóban van.

A phalanster-jelenetben a múzeum tárgyai közt van egy ágyu is:

rajta rejtélyes fölírás:
Ultima ratio regum.

(E. T. 3351.)

A szálló ige magában már meglehetősen régi (vö. Büchmann: *Ge-fügelte Worte*), de ágyúkra csak 1742-ben öntette jelszóul II. Frigyes. Ennek felemlítése is megvan Demokritosnak: *Der Krieg* c. fejezetében

(X. köt. 14. fejt.): «Sollte Krieg sein müssen, so sei er wenigstens das, was ein alter König auf seine Kanonen setzen liess: Ultima ratio regum.» Míg az előbbi két idézetet Aszalay nem vette fel Szellemi Omnibusába, ezt nemcsak lefordítja, hanem meg is toldja egy magyar adomával: «Ha már csakugyan lenni kell háborúnak, legalább legyen az, mit II. Frigyes ágyuira írata: Ultima ratio regum. Midőn Schwoidnitznél néhány ily feliratú szép ágyuit huszáraink elfoglalták, egy huszár-kapitány a helyszínén e pár verset rögtönzé:

Ultima si ratio Regum sunt arma: profecto
Rex Friderice minus jam rationis habes.»

Bár Weber Demokritosza a meglévő jegyzék szerint nem volt ugyan meg a költő könyvtárában, a három egybevágó hely alapján mégis valószínűnek tartom, hogy ezt az akkoriban nagyon kedvelt könyvet valamelyik ismerőse jóvoltából olvashatta.

TOLNAI VILMOS.

Szentjóni Szabó Együgyü Parasztjához.

A francia szellem és irodalom nemcsak közvetve, hanem közvetlenül is bizonyára számottevő hatást gyakorolt a magyar irodalomra. De irodalomtörténetünknek ez a fejezete meglehetősen kidolgozatlan Kont nagy műve s újabb felfedezések mellett is. Egyezéseket, sajtóságot találkozásokat könnyű találni, de az utat megjelölni például, amelyen az ó-francia eposz *Guillaume*-jének szálfája (tinel) Toldi Miklós nyomórúdjává lesz, rendkívül nehéz. Ugyanígy nem biztos, de nem is valószínűtlen, hogy Gyulai *A szél és a nap* c. mesét írva emlékezett V. Hugo *Notre Dame de Paris*-jének egy részletére, ahol ez a kis példálódzás olvasható, de éppúgy vehette a magyar nép szájáról, mint ahogy *Krisztus és a madarak* c. versének prózai eredetije az Arany Lászlóval együtt szerkesztett népköltési gyűjteményben meg is van. Az is bizonyára véletlen találkozás, hogy a XVII. században a franciák az amiens-i polgárokról épp oly furcsa történeteket tudtak, mint mi később a rátótiakról, bár nem ugyanazokat, de lehetetlen meg nem állani egy percre *Le Métel d' Ouville* egy kis történeténél, amely élénken emlékeztet Szentjóni Szabó László Együgyü parasztjának csattanójára. Szentjóni parasztja lopja a levelet, hogy másnak kedveskedjék vele, a francia lakáj meg kéri. A francia változat:

Naifveté d'un lacquais. Un lacquais estant à Rome, son maistre eut dessein d'aller à la garderobe: il commande à son lacquais de prendre la chandelle et de luy esclairer. Comme son maistre eut fait ce qu'il avoit envie de faire, il tire une lettre de sa poche pour s'en servir en ce besoin; son lacquais voyant qu'il l'alloit deschirer luy dit:

— Monsieur, n'est-ce pas une lettre?

Le maistre respondit que ouy.

Ne la coupez pas, dit-il, monsieur, je vous prie; donnez-la moy,

je vous donneroy d'autre papier. Son maistre luy ayant demandé ce qu'il en vouloit faire :

— Une mère, respondit-il, me dit en partant de Paris que je luy envoyasse des lettres ; puisque je ne sais écrire, je luy voudroy envoyer celle-là.

(Les Contes aux heures perdues du sieur d'Ouille, ou Recueil de tous les bons mots, réparties, équivoques, brocards, simplicité, naïveté, gasconnades et autres contes facécieux, non encore imprimés. Paris, 1643, 1 vol. in-8.)

LACZKÓ GÉZA.

Egy ismeretlen Zrinyi-lászló-másolat.

A debreceni kollégiumi könyvtár Leveles-tárában akadt a kezünkbe ez alábbi másolat, amelyet kora és irodalomtörténeti érdekessége miatt helyénvalónak tartunk itt bemutatni. — A 425 lapnyi, 8-rét alakú kézirat bőrbe van kötve, sarkán empir-motivumos díszítés és ez a kurta cím: *Gróf Zrinyi Mikl. (1gy). Belől a kötet III-ik lapján (első és utolsó lapjai tisztán maradtak) régi, fakult tentával e néhány sor olvasható :*

Székely Péteré mk. | Debr. d. 16. Maji 1802. | A Pesti Magyar Muzeumnak | adja 1814. 16. Maii. (Ez később áthúzza.) | A Debretzeni Thékának ajánlja | 1814. 2. Junii Székely Péter m. sk. | M. Turi Pap. |

Ezután jön az 1-el jelzett levél jobboldali lapján gondos, kerek betűkkel a Zrinyi-lászló címe, nyomtatási helye és éve; hátlapján, akár az eredetiben: a Dedicatio, ismét külön (3—4. l.) «Az Olvasónak» szánt előszó; a két Idyllium (5—26. l.), majd 223 lapon maga az eposz a kisebb költeményekkel együtt (351—390. ll.) szakasztott abban a sorrendben, amint az 1651. kiadásban találjuk őket. Végre záradékol a másoló, helyesebben az utolsó másoló jóvoltából két rövid táblázat, mely a «Szigeti Vitézek» s «A Szigetet ostromló törökök» számát igyekszik felsorolni vezetőik szerint. Ennyit a könyv tartalmáról.

A másolat nem egy kéz munkája, sőt mint valamely kolligátum felette különböző, mintegy 8—10-féle írástípust mutat, ami már magában jelzi, hogy itt több toll együttes vállalatával állunk szemben. Néhánya, igaz, többször is fölbukkan az énekek során, de ez kivételes dolog s átlag valamennyi oly arányos közökben egy, majd két ívenként követi egymást, hogy ebben is határozott rendszer észlelhető. Különösen kiválnak közülük, hogy csak a jellegzetesebbeket említsem: a bevezető lapok (a Zrinyi-lászló címe, Dedicatio, Előszó) meg a XIV. ének egy részének írása, mely kétségtelenül a könyv tulajdonosától, Székely Pétertől való. Aztán az idylliumok, a XI—XII. ének, a 379—80. lapok kerekded, az I. és II. énekek szájkás, a III. ének érett, férfias vonásai, amelyek épp annyira elütnek egymástól, akár az V—VI. és VIII—IX. ének feketébb tentájú, barokkos moderától, vagy a XII—XIV. ének kellemes, könnyen futó soraitól stb. — Különbözzenek azonban e tollak egymástól bármennyire, abban mindnyájan megegyeznek, hogy kedvvel, odaadással forogtak vezetőik kezén,

akik nemcsak másolni, hanem olvasni és gyönyörködni látszanak egyszerre. Pontosnak azonban sem a helyesírás, sem a szöveghűség dolgában nem mondható e másolat. Például a Zrinyiász íráshibáit, régies vagy fonetikus írását rendszerint átjavitja vagy kora divatos ortográfiájával helyettesíti (együt, vadab, hul helyett: együtt, vadabb, hull; halua, chal, törsökön helyett: halva, tsal, törzsökön; gyönyörködtél, gondollya, ronthattya helyett: gyönyörködtél, gondolja, ronthatja stb.). Közbenközben maga esik olyan hibákba, aminőkre az eredetiben nem találunk, amikor például a szablya helyett szabját ír s az «n» határozó-ragot következetesen megkettőzteti: után, erdőnn, mezőkönn stb. — De nemcsak egyes hangok, hanem egyes szavak, sőt sorok átírásában is pontatlanok a másolók, amikor pl. Zrinyi szokatlanul összeírt szavait (teneked, neis) szétszaggatják, másokat meg rövidebb és modernebb alakban használnak: ijesztheti helyett: ijeszti, megjegyzte helyett: megjegyzette, vagy éppen prozódiai okokból változtatnak rajtuk önkényesen; pl. ezt a sort:

«Jün Balás Deák is nagy Győri Mathiassal», így formálják át:

«Jün Balás Deák is nagy Győri Mathjással», ami elvégre a ritmus szempontjából helyesebb, de jogosulatlan eljárás. Közben az is megesik rajtuk, hogy egyes szavakat kifelejtenek, nem jól vagy komikusan olvasnak, pl. «madarat nagy vadat helyett: «madarat vagy vadat», «húsz száz Janchár» helyett: «huszár janchár»; a határozott névelőt (a, az) és az interpunkciót következetesen koruk divata szerint használják. Végül ninos előnyére a kéziratnak a gyakori és sokféle rövidítés: mn = minden, mt = mint, ngy = nagy, mg = magam, és hogy körülbelül az éposz derekától kezdve a versszakokat nem írják külön, valamint a kisebb költemények címét és szövegét sem, holott a betűk alakjában, vagy a szokásos hézagokkal jól kiemelhetők volna őket. Általán véve, e másolat mai szempontból kifogástalannak nem mondható, bár fogatkozásait jórészt magyarázza a vállalkozó kezek sokfélesége és ifjúsága, amelyeket kétségkívül odaadás vezetett ugyan, mégis inkább törődtek a szöveg teljességével, mint aprólékos szabatosságával. Azután: hogy a munkájuk nem sajtó alá, csupán magán természetű emlékeknek készült, mit a kézirat feltűnő épsége, csinos, egykorú kötése is eléggé bizonyít. Végül ne felejtjük el, hogy csak a XIX. század legelején járunk, amely bár történelmi, nyelvi és irodalmi emlékeink közzétételével literatúránk aranykorának útját egyengeti, de a kiadás körüli pontosság, hűség elvére egyetemesen már nem emelkedett. S hogy mennyire nem: elég ha költőink e korbéli kiadásaira gondolunk.

Ami már e másolat eredetét és sorsát illeti, minden pozitív adat híján csupán arra a pár sorra vagyunk utalva, melyet a könyv szűkszavú bejegyzése maga nyújt magáról.¹ Eszerint a kodex 1802 májusában egy

¹ A könyvtár katalógusában a pusztai címen kívül más tájékoztatót (beszerzési idő, mód stb.) nem találunk. A kéziratban pedig néhány, margóra dobott nagy betű s egy rövidke jegyzet az egész, amelyeket hiába faggatnánk. Ez utóbbi, a III. ének elején (74. l.) a török ifjú éneke alatt ennyi: «Lásd Heliconi Virágokat 61 levelenn», amely nyíltan mutatja, hogy a másoló Ráday és Kazinczy törekvéseit is ismerte.

Székely Péter nevű ifjú birtokába került, aki azt több mint egy évtizeden át kegyelettel őrzi s halála előtt pár héttel a «debretzeni Thékának» ajánlja föl emlékül. Hogy maga Székely pedig nem véletlenül, hanem valami benső kapcsolat révén, még diák korában juthatott hozzá, a másolásban való részessége eléggé bizonyítja; aminthogy föltelezi azt is, hogy az egész munka Debrecenben s valószínűleg a kollégium falai közt mehetett végbe. Tehát egy Zrinyiász-másolat a XIX. század elején Debrecenben! Önkénytelenül a Csokonai kiadói terve ötlük eszünkbe, amely szintén itt, szintén ezidőtájt foglalkoztatta a költőt, bár teljesebbé, mint tudjuk, soha nem mehetett. Sem 1800-ban, sem 1804-ben, mivel «Zrinyinek nyomtatott exemplumát még eddig nem kerithettem», írja Pukynak és később Kazinczynak.¹ «Csak egy hűséges Apographummal élek», teszi azonban hozzá folytatólag. — «Vajjon nem éppen ez volt-e az az apographum, a mikor annyi helyi és időbeli valószínűségen kívül Csokonai és az érte hevülő diákság kölcsönös vouzalma is támogatják föltevésünket. Bizonyítékok híján mindez csak hipotézis! Annyit azonban, úgy vélem, joggal mondhatni, hogy azok között a szellemi hatások között, amelyek alatt ez a kézirat létrejött, a már fejedező Zrinyi-kultusz mellett Csokonai rokon törekvésének is része lehetett, aminthogy ezt az egész másolatot úgy tekintem, mint néhány irodalomkedvelő debreceni diák nemes buzgalmának eredményét, aminő volt 10—12 évvel előbb a Csergies Simon-féle átdolgozás a pozsonyi szemináriumban. Hiszen a debreceni kollégium épp ezidőtájt (a XVIII. század végén s a XIX. elején) éli virágzásának egyik legszebb szakaszát, melyet a város és környékbeli szellemi élet is kedvezően támoogat. Tanszékein jeles tanárok, ifjúsága pedig új eszmék és új eszmények forgatagában már Csokonai korában apró körökbe verődik, idegen nyelvek és irodalmak megismerését tűzi maga elé, vagy a «rézmetesző ifjak társaságában» áldoz művészi hajlamainak, tankönyvek illusztrálásával alma materük érdekeinek. (Még Csokonai is velük véseti Bécsben kiadott Anakreoni Dalainak címképét (1803.)

Valóban egészen rájuk, az ő lelkes kezükre vall az írás sokféleségén kívül annak fiatalos volta, szabályosan váltakozó beosztása, talán épp annak a kezdeményére, akinek mint a kézirat tulajdonosának nevét a véletlen megőrizte számunkra. S itt egyenesen Székely Péterre gondolunk, akinek egyénisége máskülönbben sem mond ellent föltevésünknek. Mint hódmezővásárhelyi ifjú 1792-ben subscribál az iskolai törvényeknek s bár rendszeres osztályozás akkor még nem járja, egy összefoglalásban 42 tanuló-társa közt a hetedikül találjuk említve. Kortársai közt pedig ott szerepel Sárvári, a későbbi jeles tanár, ekkortájt szenior; aztán Csokonai József, Mihály öccse, az egyik Teleky József gróf, Obernyik József, Károly atyja és Zákány József, szintén professzorjelölt. 1802 szeptemberében maga is szeniorrá lesz Székely, a következő év elején pedig külföldi akadémiaakra

¹ Levele Puky Istvánhoz : 1800. december 20. és Kazinczyhoz : 1804. június 14.

utazik.¹ Hallgat Jénában, bejárja Németország nevezetesebb helyeit s már künnléte alatt éri a tiszafüredi reform. ekklézsia meghívása, mely 1804 áprilisában «rendes prédikátorának választja el». Idővel mint jeles papot többfelé «meginvitálják», de ő (1810-ben) a mezőtúri egyház ajánlatát fogadja el, «hol erőtelkenkedései miatt nem sokáig, csak négy évig s eddig is segédekkel szolgálhatott» s 1814 július 4-én 41 éves korában elhal. «Mint jeles tudományú ember — írja a későbbi krónikás — már iskolai futásában is megesmérte magát, és mivel a régibb és újabb Prédikállás módját szerenoséson tudta egyesíteni, kedves vala Prédikállása; és számos prédikációi maradtak írásban, melyeknek nagy része megérdemlené a kinyomatást.»²

Ennyit róla és e másolat történetéről, melyet közelebbi adatok híján és az ő nevéhez fűződő emlékek miatt méltán nevezhetünk *Szekely-féle másolatnak*. Valami nagyobb irodalomtörténeti vagy benső becosel — mint említők — nem bír, ámde kora s a vállalkozás elsősége joggal állítják az eddig ismert Zrinyiász-másolatok élére, amely mint ilyen éppoly híven munkálta a költő emelkedő kultuszát, akár az előző átdolgozások s a későbbi kiadások hosszú sora.

PAP KÁROLY.

Balassi Bálint *In Somnium* c. költeménye.

Balassi irodalmi mintáit, lírájának a humanisztikus műköltészettel való kapcsolatát Eckhardt Sándor mutatta ki értékes tanulmányában. (IK. XXIII.) Hátra volna még egy nagyobb szabású befolyás kinyomozása, s ez a korabeli *népies költészeté*. Nótajelzéseiben Balassi a török, német, lengyel, horvát, oláh, olasz, latin dalok kezdősorait ép oly gyakran idézi, mint sok ma már ismeretlen magyar énekét. Ép ezért a kutatás e része nem könnyű föladatot jelent, s egyelőre, a régi népköltészeti följegyzések hiányos volta mellett, nagyrészt tapogatózásokra, egy-egy általánosabb irány megállapítására, esetleg csupán valóságosságra fölépített visszakövetkeztetésekre vagyunk utalva.

Ilyen tapogatózás, kísérlet egy népies irány általános körvonalainak megállapítására kíván lenni a következő adalék.

Balassi *In Somnium* c. költeménye (Szilády-kiadásában: XVI.) sok vonásában emlékeztet Walther von der Vogelweide egyik énekére, melyet rendszeren *Traumdeutung* címen szoktak idézni az újabb kiadások. (W. Wilmanns kiadásában, Germ. Handbibl. I. Halle, 1883. 340 l.) Bár a motívumok kombinálása eltér, nem volna jogom párhuzamba állítani a két verset, mégis egymás mellé teszem a megegyező részleteket, a könnyebb áttekintés kedvért:

¹ A debreceni ref. Kollégium matrikulája 1792—1824-ből. 41., 90. és 176. l.

² A mezőtúri reformata Szent Ekklézsia Protokulluma 1750—1832-ből. 84—85. lap.

Balassi :

Kikeletkor jó pünkesd-havában,
 Mikor volnék nyughatatlanságban
 Szerelmem kínjában . . .
 Akarván szívemet enyhíteni,
 Igen reggel mennék ki múltatni :
 Tetszém megújulni.
 Kimentemben egy csergő patakra,
 Tanálék oly hívesre, tisztára,
 Mint fényes kristálra.
 Partja búves sok gyöngy-virágokkal
 Ékes sok jó-szagó violákkal,
 Két rózsa bokorral.
 Mellette egy kiterjedett cziprusfa,
 Kinek szép zöld bojtos ágaiban
 Fülemlile szóla.
 Ott az fa árnyékába leülék,
 Fülemlile hogy ott hangoskodnék :
 Szívem gyönyörkedék.
 Sok vigyázás és fáradság után
 Történek, hogy én ott olalunnám,
 Álomban azt látám . . .

Walther :

Dò der sumer komen was,
 und die bluomen dur daz gras
 wünnelichen sprungen :
 aldá die vogele sungen,
 dar kom ich gegangen
 an einer anger langen,
 dá ein lüter brunne entspranc ;
 vor dem walde was sin ganc,
 dá diu nahtegale sanc.

Bi dem brunnen stuont ein boum ;
 dá gesach ich einen troum.
 ich was von der sunnen
 gegangen zuo dem brunnen,
 daz diu linde maere
 mir küelen sohaten baere.
 bi dem brunnen ich gesaz,
 mîner swaere ich gar vergaz ;
 schiere entslief ich umbe daz.

Az álom általános motívumán kívül a jellemző természeti kép apróbb részleteiben is egyezik: kikeletkor itt, nyár elején ott, a költő a természet ölére menekül gondoljait elöl, egy csergő, tiszta patakra akad, mellette egy ciprus itt, amott egy hárs, annak árnyékába dül, a fülemlile szava feledteti fáradságát, elalszik, álmot lát. Walther csak nagy általánosságban mondja el álmát (*schoener troum enwart nie më*), Balassi a kedvesével találkozik. A befejezés eltér, Walthernél szatirikus: egy boldogtalan varjú káromgása fölveri álmából s egy vénasszony jelenik meg előtte, ki együgyű igazságokat mond neki, Balassi nem zökken ki a kezdő hangnemből, szerelmi reménykedéssel s óhajtással végzi.

A két vers között negyedfél évszázad torúl el. Mint lehetne őket egymáshoz közelebb hozni? Azt hiszem, egy hosszúéletű, több századon át virágzó népies költői áramlat az, amelyből mindkettő fakadt: ezt a *kóbor diákok* (goliardok, vagansok, fahrende Schüler v. Kleriker) latin nyelvű költészete, mely az egyetemi élettel kezdődött s annak nemzetközi működését sokáig kísérte. Hatása a középkori német lirára kétségtelen s Wilmanns is ilyen költeményre gondol Walther verséhez fűzött jegyzeteiben (*Leben und Dichten Walthers. III : 365.*). Az idézett Mapes-féle latin költemény azonban csak az álom ált. motívumával kapcsolódik hozzá.

Sokkal közelebbi példákra akadunk Schmeller híres gyűjteményében, *Carmina Burana*, igaz, hogy az álom jellemző motívuma nélkül, de annál jellegzetesebben kidomborítva a természeti kép és a szerelmi találka, a leánykával való beszélgetés motívumát, Ime csak egy-két példa :

Fronde sub aboris amena,
 dum querens canit philomena,
 suave est quiescere,
 suavius ludere in gramine
 cum virgine speciosa.

(*Amatoria, 37.*)

Estatis florigero tempore
sub umbrosa residens arbore,
avibus canentibus in nemore,
mee Thisbes adoptato
fruebar eloquio. (Amat. 43.)¹

Még legközelebb áll hozzá a következő:

Estivali sup fervore.
quando cuncta sunt in flore,
totus eram in ardore;
sub olive me decore
estu fessum et ardore
detinebat mora . . .
Subest fons vivacis vene,
Adest cantus philomene . . .
Hic dum placet delectari
delectatque iocundari,
et ab estu relevari
cerno forma singulari
pastorellam sine pari,
colligentem mora . . . (Amat. 52.)

A költemény befejezése szatirikus, de a versformája, az ütemes nyolcasokra ráütő hatos, emlékeztet Balassi tizesekre ráütő hatosára.

Különben a Balassi-strófa jellemző rimképletéhez (*aabeebddd*) is találunk hasonlót: *aabaabbaab* (Amat. 106. és 107.), melynek tavaszias hangulata is emlékeztet Balassi hasonló verseire (Szilády-kiad. XI., XXXVIII.). A tavasz és nyár ébredésén való öröm, mely annyira jellemzi a vagansok és Balassi költészetét s mindkettőben annyi közös motívumot termel, megmagyarázható az életmód rokonságából: a kóbor, iskolát kerülő diák és a kalandokra vágyó lovag egyformán érzi és nyögi a téli időnek a város sötét falai között való unalmát; a természet ébredése, a virágzó rét, csörgő patak, madárdal, a szerelem és a harcok megújulása az ő kedves időszakuk.

Ez a nemzetközi, latin, népies költészet, mely a XII. században indult virágzásnak, bizonyára még tovább élt közös hagyományaival a XVI. században, az egyetemek második virágkorában, a vándordiák-élet aranykorszakában. Még a XVI. századi protestáns szatirikus írók sok anekdotát regélnek róluk, hogy csak egy adatot idézzek Henr. *Bebelus* híres facetiagyűjteményéből (Facet. lib. III. Argentorat. 1606. 17 l.):

Sunt quidam scholastici, qui cum nullius bonae frugis sunt neque operis, nec studeant, nec laborare velint, vagantur hincinde mendicando, variisque artibus et illusionibus atque praestigiiis simplices rusticos circumveniant: dicentes *se fuisse in monte Veneris!*

Hogy újra divatos lett költészetük is, mely szatirikus, a papság és barátok ellen irányuló tendenciájánál fogva a protestánsoknak éppen kapóra jött, arra mutat egy új gyűjteményes kiadásuk: *Flacii Illyrici* Varia

¹ L. még Amat. 34., 102., 103.

doctorum piorumque virorum de corrupto ecclesiae statu poemata, Basileae, 1556.

Balassi előtt is egy ilyen szatirikus, barátokkal évődő, vers lehetett, erre mutat a nótajelzése: *Vir monachus in mense may.*¹

Eckhardt Sándor (i. m. 438. l.) több oknál fogva fordításnak véli a költeményt. Ezt nem tartjuk valószínűnek, mert az eredeti mind epikus kezdetű sajátos képzetkapcsolatánál (a barát — májusban), mind a vagans-költészet általános szatirikus irányánál fogva gúnyos hangú lehetett, mire Walther költeménye is mutat, míg Balassié végig komoly, sőt humanisztikusan szentimentális. Ez azt bizonyítja, hogy a latin eredeti inkább formájával és egyes motívumaival lehetett reá hatással, míg a tartalom a humanisztikus lira hangjára vall. Így a LXIII. költeményben is Buchanan zsoltárparafrázisát «egy olasz ének» nótájára ülteti át, egy másik Buchanan-motívumot (III.) a «Palkó nótájára» költött át, Marullus egy költeményét «egy olasz sziciliana» versformájában fordította le (X.)

Úgy látszik, hogy a népköltészet ütemes, szabadabb és dalolhatóbb formáit többre becsülte, mint a műköltészet időmértékes, szigorú szabályokhoz kötött szerkezeteit. S így az ő jelentőségét abban kell látnunk, hogy a korabeli műköltészet gondolatköréhez elsőnek tudta irodalmunkban a népies költészet egyszerűbb formáit és motívumait alkalmazni. Ez tulajdonképpen minden népies műköltészet igazi föladata, Arany János is így fogta föl a maga költői irányát: népies nyelv és formák emelkedettebb gondolati világgal. (L. Szilágyi Istvánhoz írott levelét, 1847. Hátrahagyott iratai, III. : 38.)

KIRÁLY GYÖRGY.

¹ Alszegehy Zsolt barátom figyelmeztet a Magassy Antal ismertette kéziratos kódex egyik vagans-dalának kezdő soraira: *Exibat quondam Clericus* (Wohl in den grünen Wald). Egy. Phil. Közl. XXV : 294. Magához az énekhez nem tudtam hozzáférni.

IRODALOM.

Riedl Frigyes: Shakespeare és a magyar irodalom. (Magyar Könyvtár, 824.) Budapest, é. n, [1916.] 43 l.

Bayer József nagy adattára s a Shakespeare-Tár nyolc kötetének szorgalmas gyűjtő munkája után végre az idei Shakespeare-ünnep meghozta nekünk azt az összefoglaló tanulmányt, melyet már régóta vártunk. E kis mű magában foglalja mindazt, ami Riedl írásaiban jellemző és tanulságos: a részletek zavaros, tarka tömegéből biztos kézzel ragad ki néhány megkapó képet s ezt a boncoló éleslátásával elemzi, nem egy új színnel és vonással egészítve ki a hiányos részleteket.

Nem lehet célunk a jelen tanulmány részletes ismertetésébe bocsátkozni, csak legfontosabb eredményeit akarjuk röviden összefoglalni. Riedl irodalomtörténeti előadásából ismerjük s innen szinte a köztudatba ment át a felosztás, mellyel Shakespeare hatásának, terjedésének jellegzetes nagy korszakát állapítja meg. A munka főrészei: 1. Shakespeare hódításának módja s hatásának megnyilvánulása nagy írókban, 2. Shakespeare sokszerű hatásának egyes alkotó elemeire való szétbontása.

1. A hódítás módja a magyar irodalomban igen különös: nem mint reakció jelentkezik a klasszicizmussal szemben (bár Vörösmartynál ez is megállapítható), nem is az elmélet tört utat számára (bár ennek is megvan a nyoma Vörösmarty dramaturgiájában), mint például Németországban, hanem elsősorban a színházat. A gyors térfoglalás apró eseményeit csak jelezve, Riedl legnagyobb írónk munkásságában mutatja be Shakespeare jellemző befolyását. Bánk bánnal a szenvedély ereje és az egyéni jellemzés jut át Shakespeareből irodalmunkba, Vörösmarty teremő őseroje költői nyelvben és stílusban nyit széles medret neki, Petőfi Shakespeare-rel kapcsolatban egy egész, szervesen fölépített kozmoszra hívja föl figyelmünket, Arany — balladáival — a tragikum, a lelki megtévelyedések szörnyű világát nyitja meg nekünk belőle. Még Kölcseyből is, ki egyéniségben legtávolabb áll tőle, egy különös, újszerű hatást vált ki: neki azilum, hozzá menekül a zord valóság zűrzavarából. A rajzot Széchenyi alakja zárja be: benne nem annyira az íróra, mint emberre tett hatását figyelhetjük meg, talán egy olvasója vagy nézője lelkében se ébresztettek szenvedélyei oly hatalmas visszhangot, mint a nagy államférfiú szellemének gigászi forrongásában.

2. Mit tanultunk Shakespeare-től? Elsősorban ő fordította költőink

figyelmét az eddig elhanyagolt drámai műfaj felé; a szüklátóköri francia színmű helyett az angol dráma hatalmas és változatos világát hozza irodalmunkba s kivált történeti drámáival fejlesztően hatott iróinknak a mult iránti érzékére; a francia dráma szófecsérlő dialektikája leszorol a színpadról és a tettekre gyúló szenvedélyek nyomán eleven, reális élet támad színházainkban; minden klasszicizmussal (francia, antik és némettel) szemben a romanticizmus s az igazi nemzeti irodalom fejlesztésére hatott különösen két vonás: a jellemzés realizmusa és az egyéni színezés ereje. Tündérvilágának fantasztikuma Vörösmartyban elevenedik meg friss erővel, az örültség, a lélek megbomlása, a szellemlátás Aranyban kísért új borzal-makkal. Belőle vettük a tragikus események keserű humorú filozófusát, a bolondot; a megrázó tömeg-jelenetek belőle kerültek át hozzánk. Kemény önemésztő lelki küzdelemben tönkremenő hősei Hamlet alakjával rokonok. Végül a színészet fejlődésében is kitűnő iskolát jelentettek az egész embe-riséget képviselő szerepei.

Ime így bontja szét legfontosabb és legjelentősebb elemeire és sűríti össze mesteri képbe Riedl Frigyes Shakespeare hatását irodalmunkban. Inkább egyéneken, írókban és művekben mutatja be a hatást, mint az irodalomtörténeti fejlődés egészében, inkább egyéni és realiztikusan jellemzett képekben világítja meg, mint elméleti fejtegetések általánosságai-ban. S ezzel befejezőképen legyen szabad Riedl tanulmányát a shakespearei hatások még egy adatával megszerezünk: ime Shakespeare egyéni és realiztikus jellemzésének befolyása magának Riedlnek fejtegetéseire is.

A kis munkát időszzerű elunékedés, értékes jegyzetek s egy időrendi áttekintés rekeszti be.

SZATHMÁRY IMRE.

Bayer Alice: Marmontel hatása Magyarországon. Budapest, 1916. 36 l. Korvin-Testvérek könyvnyomdája.

Marmontel egyike volt a XVIII. század legnépszerűbb, Európaszerte legolvasottabb francia íróinak. Nagy hatását a szentimentális és filozofáló korszemlelhez való alkalmazkodása és könnyed, élvezetes stilusa magya-rázza meg. Sok olvasója és csodálója akadt minálunk is s ezek közül néhányan fordítására is vállalkoztak. Conte-jait Báróczy fordította le s adta ki 1775-ben Bécsben, majd 1785-ben Pesten. Ugyancsak 1775-ben je-lent meg e műnek Kónyi Jánostól való fordítása is. Harmadik és utolsó fordítást Kazinczy végezte (1808). A három fordítás közül ez utóbbi a legsikerültebb, Kónyié a leggyengébb. Báróczy fordításáról a szerző is tudomást szerzett. Báróczy ugyanis munkája egy példányát elküldte Mar-montelnek, aki válaszában örömet fejezte ki azon, hogy művét anya-nyelvükön a «krimiai dámák» is olvashatják. Valószínűleg lefordította a meséket vagy legalább tervezte ezt Zalányi Péter felvinci református pap is. K. Boér Sándor az egyik meséből (Laurette) drámát csinált, a mely 1793-ban jelent meg «Az óbester, vagyis a Hívég jutalma» címmel, 1828-ban pedig Hartleben kiadta az eredeti francia kiadás után a Nouveaux contes moraux-t.

Marmontel másik világhírű munkája a Bélisaire című politikai regény volt. Ezt az imént már említett Zalányi Péter fordította le 1773-ban, 1776-ban pedig Dániel István. 1771-ben Horváth Mihály budai egyetemi tanár e regényt latin nyelvre ültette át.

Marmontel Lucanus-fordítása után készült Bessenyeié, poétikája pedig Cskonainak adta azt az eszmét, hogy egy magyar poétikát írjon, melyből azonban csak az «Epopoeáról közönségesen» című szakasz készült el. Abrudbányai Szabó Sándor az Inkákat fordította magyarra, mely fordítás azonban nem látott napvilágot. Végül említésreméltó, hogy a pozsonyi német színház a XVIII. század három utolsó évtizedében egész csomó Marmontel műveiből átdolgozott színdarabot játszott.

Ime, ezek a nyomok, melyeket Bayer Alice Marmontel magyarországi hatásáról, hazánkban való népszerűségéről gondosan összegyűjtött. Apróbb tévedések és hiányok akadnak dolgozatában. Így például B. Constant-t tévesen sorolja a szentimentális írók közé s Marmontel életrajzában, melyben számos jelentéktelen munkájáról mond egyet-mást, egy szóval sem említi mémoiresait, mely pedig Marmontelnek ma egyetlen élvezhető munkája. Boszantóan hat a francia szókat és idézeteket eléktelenítő sok sajtóhiba. Ilyenek: à été kétszer is a été helyett (25. l.), Belisaire állandóan Bélisaire h., Métaphisque Métaphysique h. és Secretair perperetle secretaire perpétuel h. (7. l.) Conte-ok helyett pedig legtöbb esetben contes-okat ír. Ezek az apró hibák mindamellett nem változtatják meg ama véleményünket, hogy a szerző maga elé tűzött feladatát sikerrel oldotta meg és dolgozatáért dícséret illeti.

BIRKÁS GÉZA.

Gondán Felicián: A középkori magyar pálos-rend és nyelvemlékei. (Festetich- és Czech-kódex.) A szerző kiadása. 142 l. Pécs. 1916. Ára 5 K.

Középkori irodalmunk búvárlása annyi sok nagynevű előző után ma is még hálás feladat. Hisz ma is hiányzik még a kódexirodalom teljes feldolgozása az összehasonlító irodalomtörténet útmutatásai alapján, épen azért üdvözlünk kell minden olyan érdemes tanulmányt, mely e távolabbi célt szolgálva, a nagy terület egy-egy kis részére világosságot tud deríteni. Gondán tanulmánya a két pálos-eredetű kódexünket, a Festetich- és Czech-kódexet veszi tüzetes vizsgálat alá. S abból a helyes felfogásból indulván ki, hogy minden kódex-író vagy másoló szerzetesrendnek megvan a sajátos külön szelleme, mely bélyegét rányomja irodalmi termékeire is: a két kódex tartalmi, nyelvi, forrástani vizsgálatát annak a milieunek világánál végzi, melyben készültek. Betekint a középkori író, másoló műhelyébe: széles-színes képet fest a pálos-rend minden viszonyáról is. Ide is jegyzem kódex-kutatóink számára a szerzőnek tanulmányával igazolt helyes alapelvét: «A szerzetesrendek köre szerint való tanulmányozásnak határozottan megvannak a maga előnyei. A rendi szellemről és közszükségletről való tájékozottság — kapcsolatban a rendi szabályok és a rendtörténet beható ismeretével — könnyebben rávezeti a tanulmányozót a

kódexek keletkezésének, céljának, írójának, írása idejének, helyének s egyéb körülményeinek, valamint más kódexekkel való rokonságának sokszor homályos kérdéseire.»

A szerző első feladata volt kiegészíteni a két kódex teljes szövegét. A Festetich-k. egy hiányzó írásos lapját (218—219. l. között) magának a kódexnek 2—3. lapjáról, a Czech-k. egyik hiányzó írásos lapját (122—123. l. között) a Festetich-k. 161. lapjáról, a szintén hiányzó első lapot pedig a Pozsonyi-kódexbeli sz. Brigitta imádságának első tíz sorával egészítte ki hitelesen, alig egy-két betű különbséggel. Azt a már ismert igazságot, hogy a Festetich-k. is Kinizsi Pál és felesége, Magyar Benigna számára készült, Siebmacher Wappenbuchjának adataival támogatja szinte minuciózus pontossággal; azt meg, hogy igazában csak Benigna használhatta, Istvánffy tanúságával bizonyítja, aki szerint Pál uram, a nagy törökverő, sem írni, sem olvasni nem tudott. A Czech-k. másolója nyilván vallja, hogy könyvét Benigna asszony számára írta. Azért is szerzőnk a történelem fátkylájával igyekszik rávilágítani a két-könyvű asszonyra, akinek bizony volt leimádkozni-valója: második férjét tíz év után eltemette, a harmadikat pedig, Kereki Gergely uramat, felbérelt gyilkosokkal megölette. Előttünk a sok történeti adat, talán minden, ami a hármass-özvegy asszonyról felkutatható volt, de még így is elmosódott az arckép. A száraz oklevelek csak a gazdag asszony javairól intézkednek, de nem árulnak el semmit a bűnös, vagy szerencsétlen asszonyi lélek vívódásairól.

Visszatérve a kódexekre, megállapítja a Nagylaki István-féle breviárium alapján, hogy a két kódex tartalmának javarészét az Officium B. M. V. teszi és azt, hogy mind a kettő másolat, mind a kettő egy közös eredeti fordításra vezethető vissza, tartalmuk egymást kiegészíti, vagy teljesen azonos. Aztán aprólékos gondnal, számítva minden lehető ellenvetésre, bizonyítja azt, hogy nemcsak a Czech-k. F. M. jegyű másolója volt vázsonyi pálos-rendi szerzetes, hanem Vázsonyba való pálos másolta egész bizonyossággal a Festetich-kódexet is. Bár 30 évnyi időköz választja el a két szöveget, köztük mindössze dialektikus eltérések tesznek különbséget. Hogy a két pálos-kódex tartalmát, beosztását, szellemét teljesen megérthessük, összeállítja itt a legjobb forrásokból a pálos-rend történetét, szervezetét, irodalmát. E fejezeteket a jól megválogatott történeti adatok bősége jellemzi s az az együttérző szeretet hatja át, mely méltán illeti az egyetlen magyar eredetű szerzetes-rendet. Becsesnek tartjuk az irodalomról szóló fejezetet is, melyben a két elsőrangú pálos-kütfő — Gyengyesi és Eggerer — nyomán szakok szerint csoportosítva sorolja fel és méltatja a pálos-írókat, középkori irodalmunk jórészének megteremtőit. E részben legjobban érdekel bennünket annak a kérdésnek végleges eldöntése: a Jordánszky-k. és a Báthori László-féle biblia-fordítás között van-e valami összefüggés? Szerzőnknek főképp az Acta Paulinorum-ra támaszkodó bizonyítékai után nem lehet többé kétségünk, hogy a Jordánszky-k. biblia-fordítása nem Báthori László munkája, de még csak nem is az ő fordításának másolata. Annak teljesen nyoma veszett.

A következő »különös részben» a tüzetes kódextani vizsgálat követ-

kezik. A breviárium története azt mutatja, hogy egészen III. Pál pápa rendeletéig (1534—49., az 54. lapon sajtóhibából V. Pált említ), a breviárium karimádságain világi hívek is részt vettek. Ezért kellett gondoskodni a latin szöveg magyar fordításáról. E célt szolgálja az Officium Marianumnak mind a két kódexbeli szövege. Bennük az Officium Marianum két részének (Officium parvum B. M. V. és Officium S. Mariae in Sabbato) «értelmezés tekintetében hű, egymás közt részben egyező, a többi kódexektől mindenben eltérő, egyedülálló fordítását bírjuk.» Vizsgálva az Officium részeit, — a zsoltárokat, himnuszokat stb. — szem előtt tartja a középkori fordító aggságos tiszteletét a kánoni szöveg iránt, mely nem engedte, hogy szabadon, könnyedén fordítson. Ép ezért a fordító nyelvi készségét a kódexek magánimádságaiból ítéli meg, hol a fordító kezét nem kötötte meg a kánoni szöveg. Kimutatja, hogy a Festetich-k. fordításai bizony gyarlók, zavarosabbak, érthetetlenebbek, mint pl. a Keszthelyi-, Kulcsár-stb. kódexek ugyanazon tárgyú szövegei. Viszont azonban azt is kiemeli, hogy a Czech-k. szövege jó fordítói készségről tanuskodik, «egészen sajátos, különálló fordítás, mellyel az eddig ismert zsoltáros kódexek közül egyiké sem egyezik.»

A latin szöveg lenyűgöző tisztelete nyilvánul a himnuszok fordításában is. Közli valamennyi himnusz latin eredetijét s megállapítja a fordítások értékét szókinés és frazeológia dolgában. Külön fejezetet szentel a Festetich-k. Septem Psalmi-jának, melynek latin eredetijét Petrarcánál találta meg Katona Lajos. Összeveti a fordítást a breviárium septem psalmi penitentiales-eivel s az előző vizsgálók véleményét megerősítve igazolja, hogy még csak gondolati közösség sincs a kettő között. Fordítása hű, értelmes s amellett elég szabad. (Némi ellenmondásnak látszik, hogy egy helyütt — 105. l. — így jellemzi az eredetit: A nagy humanista félretette klasszikai ismereteit . . . míg a mű végén — 138. l. — «klasszikus nyelvezetű» jelzővel illeti.) Ugyancsak külön fejezetben tárgyalja a Czech-k. beli Rhythmica Oratio-t, mely Döbrentei óta szent Bernát himnusza néven ismeretes. Itt is összeállítja a már ismert bizonyítékokat szent Bernát szerzősége ellen, úgy hogy ezt a hiedelmet is végkép törölhetjük irodalmi tudásunkból. Összehasonlíttja a kódex szövegét Migne Patrologiájának szövegével s arra az eredményre jut, hogy a költői lelkű magyar átdolgozó az eredetinek sem sorrendjéhez, sem gondolatmenetéhez nem ragaszkodott túlságosan, hanem saját érzelmeit és gondolatait is megszólaltatja, sohasem fordít szó szerint, hanem mind tartalom, mind dikció, mind vers-technika dolgában eléggé önálló költői művet alkot. A többi magánimádság latin szövegének kikutatásával szerzőnk legnagyobb részt adós marad, várván mindnyájunkkal együtt Vargha Damján forrás-tanulmányainak teljes közzétételét.

Összefoglalva az elmondottakat, újra ismételtetjük, hogy Gondán könyve valóban teljes világítást vet kódex-irodalmunk egy kis területére. Nemcsak az eddigi kutatások eredményeit összegezi, hanem néhány forrástani megállapítást mellőzve, minden eddig nyílt vagy homályos kérdésre végleges választ ad. Módszere, mely főképp a milieu megrajzolásában és

az adatok pragmatikus megrostálásában nyilatkozik, követendő például szolgálhat mindazoknak, kik a kódexirodalomnak még sokáig ki nem búvárolható gyöngyeit kutatgatják.

T.—s.

Salgó Ernő: Írók és színdarabok. Budapest, 1916. 204 l. Dick Manó kiadása. Ára 3 K 50 f.

Salgó Ernő ebben a könyvében, tizennégy külföldi és kilenc magyar író műveit elemezve, kritikusi munkálkodásának szemelvényeit tette közzé. A „kiválasztás — mondja ő — arra hivatkozik, hogy úgy tetszik, aránylag még ezek a cikkek avultak el legkevésbé; de ami az összegyűjtés igazolását illeti, annak az olvasóra vár a megítélése». E mentegéződésre nézve rögtön megnyugtathatjuk a szerzőt. Nálunk — sajnos — oly ritkák az irodalmi hozzászólások e gyűjteményei, hogy amikor végre egy megjelenik, még gyengeségei előtt is hajlandók vagyunk szemet hűnyini. Bizony a kutató nem egyszer gondol sajnálattal arra, hogy tudósaink — talán túlzott szerénységből — nem teszik hozzáférhetővé a különböző lapokban közölt kisebb dolgozataikat. Lehet, hogy az tartja vissza őket, mert cikkeik egy része annak idején csak a napi érdeklődésnek volt szánva; de még ez esetben sincs egészen igazuk. A kutatás szempontjai oly sokfélék és mi annyira híjával vagyunk még a részletkérdésekre vonatkozó összefoglaló feldolgozásoknak, hogy már emiatt is minduntalan rászorulunk az egykorú észrevételekre. Ezekhez pedig főképp a vidéki érdeklődők, csak úgy juthatnak hozzá, ha a lehetőség szerint összegyűjtve is megjelentek.

Salgó könyvében a következő magyar írók művei (többnyire egyes színdarabok) kerülnek szóba: Ambrus Zoltán, Bródy Sándor, Garvay Andor, Herczeg Ferenc, Lengyel Menyhért, Molnár Ferenc, Móricz Zsigmond, Szép Ernő, Szomory Dezső. Mindezekben a cikkekben, bár távolról sem merítik ki a tárggyal kapcsolatos kérdéseket s így irodalomtörténeti szempontból aránylag kevés okulással járnak, kellemesen érinti az olvasót a szerző komolysága, melylyel a bíráló tisztét felfogja. A kritizálás — mint ezt már mások is hangoztatták — kétségtelenül igen nehéz a feladat, mert a legkényesebb tényezők egyikével, az emberi érzékenységgel van dolga. Épen ezért nagy tapintatot föltételező mesterség. Salgót e tekintetben nem érheti vád, mindig megtalálja a kellő formát, melyben észrevételeit tudtul adhatja. Bírálatai, melyeken erősen érzik az, hogy friss benyomások visszhangjai, első-sorban természetesen az ő egyéni felfogását tolmácsolják. S ebben van érdekességük: adatok egyes írók és művek hatásának történetéhez. Mint ilyenek is mindenesetre csak némi óvatossággal használhatók, mert a szerző néha nagyon is egyéni módon rögzíti megfigyeléseit. Kár, hogy — egyébként folyamatos és színes előadását — talán rossz szokásból — fölösleges idegen szókkal tarkítja (posteritás, deriválódik, evolúció, publikáció, preparál, megkoncipiál stb.).

Egy kis futólagos szemle nyujtsen tájékozást a szerző megállapításairól. *Ambrus Zoltán* fő jelentőségét abban látja, hogy az újságírás irodalmi

színpontját emelte. Műveiben, amelyek megannyi lírai közlések: kiábrándultság, szkepszis és bizonyos konzerváló hajlam fejeződik ki. — *Bródy Sándorról* — A tanítónő c. darabbalkapcsolatban — ezt olvassuk: «Senki sincs, aki ennyire szuverén módon gyúrná szabálytalan mondatokba a szavakat és fantasztikumba a tényeket és mégis: senki sincs, aki igazibb történetírója volna korának és kortársainak». Ez állítás befejező része erősen vitatható. Talán a szerző is érezte ezt s azért ismételte meg a Hófehérkéről szólóztában. Ellenben abban talán igazat adnak neki, amit ugyanerről az íróról mond, hogy «nincs etikája, — legalább abban az értelemben nincs, ahogy ezt a szót a közhasználat alkalmazza». Valamint az a reflexiója is megállhat, hogy a színműírás minden szabálya, a színház minden átalakulása, az ábrázolás minden forradalma, voltaképpen annak engedelmességet, hogy a néző valószínűséget várt a színpadtól, vagy legalább is kétségeinek eloszlatásához kötötte a jóváhagyást. De sohasem oly kényesen, mint a mi korunkban. — A kritikus tapintatára példa, amit *Garvay Andornak* A becstelen c. darabjáról ír: «Általában véve: a társadalom képmutatása a témája, de oly megjelenési formákba öltöztetve, melyeken félreismerhetetlen, hogy az író elhagyott állomások felirataiból állította össze az útirendet». — *Herczeg Ferenc* legértékesebb adománya szerinte az értékelő képesség. Más kérdés — úgymond — hogy mily principiumok szerint értékel, de bizonyos, hogy sehol se oly izmos... mint ahol... társadalmi vagy magánéleti jelenségek megítéléséről van szó. Éva boszorkány c. darabját nem tartja sikerült alkotásnak; «az vet rá árnyékot, hogy Herczeg Ferenc nem adta egészen beléje magát». — *Lengyel Menyhért* színjátékáról, A hálás utókor-ról elismeri, hogy jó darab, mellékesen azonban nagy vitaközö késszeggel mutat rá a mű tanulságának (az önmagába vonuló önzés proklamálása) kétes értékére. A «Taifun» c. színműről az a véleménye, hogy ez a japán történet tulajdonképpen európai dráma; de ez csak a darab megindulásához viszonyítva fogatkozás, magában véve igen érdekesen megalkotott és ellenállhatatlan hatású munka. — *Molnár Ferenc*ről úgy találja, hogy megfigyelő: szenvedélyből; és gondolkodó: tehetségének természeté folytán. E sajátságos párosodás: ... a valóság festésében való roppant kőszség és az eszme kultusza jellemzik «Az Ördög»-öt. Ez a lélekrajzoló darab — mondja Salgó — csupa eleven ábrázolás, az elmésség fénye az élet színeit világítja meg benne és ami a legelvontabb eleme, az is realitással teljes alakot ölt. A «Liliom»-ról azt tartja, hogy művészi hatás tekintetében e «külvárosi legendá»-nak igen veszedelmes versenytársa az a novella, melyből a darab készült. Mit mond e történet a színpadon? A novella az őszön felelőtlen mozdulatairól beszél; a darab az élet felelőtlen szövődéseit ábrázolja. — *Móricz Zsigmond*nak először Sári bíró c. vigjátékáról kapunk kritikát. Eszerint Móricz e darabban merőben a városi ember ínye szerint festi a falut. Röviden annyit jelent ez, hogy itt a falusi világ az idill színeiben látszik nála. Ez adja meg a hatásos reliefet az alakoknak, ez teszi tetszetőssé (?) a sűrű káromkodással megtűzdelt dialogusokat. Lehet, hogy e parasztk talán nagyon is kiválógatott példányok, de egy dologban Móricz Zsigmond kitünően hí marad az ábrázolás igazságához:

a hazudozások módjának feltüntetésében. Jellemző amit Salgó a «Falu» címen összefoglalt három kis színdarabbal (Magyarosan; Mint a mezőnek virágai; Kend a pap?) kapcsolatban mond: «Móricz Zsigmond szemével nézve, úgy látszik, hogy a paraszt rokonszenveségének más osztályok ellenszenves szemlélése a feltétele». — *Szép Ernő* — úgymond — «Az egyszeri királyfi» c. darabjában a népies lélek észjárásának gazdag ismeretéhez hozzáadta a maga lelkének megragadóan gyengéd ékesszólását, elméjének kedves fortélyosságát és nyelvének tiszta és zengően dallamos muzsikáját. A befejezésben, ép úgy mint az érvelésben, mellyel a halál a maga jóltevő szerepét fejtegeti, kissé hiányt érezzük úgy a tartalomnak, mint a filozófiának. — *Szomorj Dezső* színművében «A rajongó Bolzay leány»-ban szintén talál figyelemre, sőt dicséretre méltót, bár ez kissé különösen hangzik az előzmények után, melyek szerint «Szomorj úgy viselkedik a darabjában, mint az elkényeztetett vendég a szalonban, senkivel se törődik, csak saját magával».

A külföldi szerzők közül Ibsen (A vadkacsa), Stendhal, Sophokles (Oedepus király), France Anatole, Benière Louis (Papillon a kőfaragó), Guy de Maupassant, Schaw Bernard (Brassbound kapitány megtérése); Caesar és Kleopatra), Hebbel Frigyes (Judith), Constant Benjamin naplója, Aristophanes (A felhők), Daudet Alfonz és Belot Adolf (Sapho), Knoblauch Edward (A faun), Aischylos (Az Erynnisek; Heten Téba ellen) kerülnek szóba. Ezekkel kapcsolatban szintén van szerzőnek nem egy eredeti megfigyelésen alapuló megjegyzése; ismertetésük azonban — mint tudományszakunktól távolabb eső — már más lapra tartozik.

VELEZDI MIHÁLY.

A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. Új folyam. XLIX. kötet. 1914—1916. Budapest, 1916. 334 l. Franklin-nyomda.

Hogy nemzeti hagyományaink ápolása és művészi törekvéseink iránítása méltó kezekbe van letéve, arról bárki meggyőződhetik e magvas könyvből, mely legelső szépirodalmi társaságunknak — ezúttal — két évi munkájáról számol be. A LXIX. és LXX. ünnepélyes közgyűlésen elhangzott felolvasásokon kívül számos oly közlemény van benne, melyek formai vagy tartalmi sajátágaiknál fogva bő forrásai a lelki gyönyörűségnek. A tudományszakunk nézőpontjából bennünket — e helyen — különösebben érdeklő cikkek közül:

Beöthy Zsolt kitűnő elnöki megnyitói — Zrinyi Miklós emléke —, Shakespeare és Arany, valamint Baksay Sándor ravatalánál mondott szép beszéde (ismertetésüket l. folyóiratunk: 1915: 200, 1916: 227. és 49. l.), azután *Alexander Bernátnak* A világirodalom és világháború, Jelentés az 1915. évi Greguss-jutalom tárgyában és *Berzeviczy Albertnek* Shakespeare és a magyar nemzetiélek című jeles tanulmányai (l. folyóiratunk: 1915: 199, 1916: 227. és 288. l.), — továbbá *Császár Elemérnek* Bárd Miklós költeményeiről írt tudós elmélyedésre valló jelentése (l. folyóiratunk: 1915: 332. l.) előzőleg egybeült is megjelentek s annak idején már megemlékeztünk róluk. Ugyancsak közöltük folyóiratunk 1916. évf. 151. lapján

a Kisfaludy-Társaság új pályatételeit is. A bírálatok és pályázatok rovatában Beöthy Zsolt (Vargha Gyula költeményeiről), Négyesy László (a Vértesy Jenőtől beadott Szigligeti-életrajztervről) és Voinovich Géza (a gr. Vigyázó jutalomra pályázó történelmi elbeszélésekről) tanulmányos megjegyzésekben gazdag jelentései olvashatók. A tájékoztató közlésekből megtudjuk a rendes, levelező, elhunyt és alapító tagok névsorát, valamint azt is, hogy a Társaság vagyona 1915 dec. 31-én 510,486 korona volt.

A jegyzőkönyvek kivonataiból szintén számos érdekes tényről és tervről értesülünk. Ilyen az, hogy a népköltési termékek gyűjtése Sebestyén Gyula vezetésével szépen halad; hogy Wallentinyi Dezső ajánlatot tett a Társaságnak Tompa Mihály leveleinek összegyűjtésére; továbbá, hogy a könyvkiadó-bizottság az alapítói könyvilletmény-sorozatban Baksay Sándor elhunyt tag hátrahagyott szépirodalmi munkáinak kiadását tervezi (Kéky Lajos szerkesztésében), Heinrich Gusztáv pedig kiadni készül Greguss Ágostonnak, a múlt század ötvenes éveiben, főként a PestiNaplóban megjelent, de össze nem gyűjtött irodalomtörténeti cikkeit. Kétségtelen, hogy e néhány vázlatos adat egyáltalán nem meríti ki sem a Társaság két évi serény munkásságának, sem a jelen kötet gazdag tartalmának ismertetését. Éppen azért az Évlapokban kiadott (pályanyertes) elbeszélések, műfordítások és egyéb szépirodalmi művek felsorolása helyett utalunk *Vargha Gyula* klasszikus tömörségű, nemes veretű szavakba foglalt titkári jelentéseire, melyekből az olvasó a jelentéstevőnek írói erényein kívül a Kisfaludy-Társaság nagy céljairól s e célok megvalósítása érdekében való fáradozásairól egyaránt hí képet szerezhethet.

BAROS GYULA.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

A *Gyermek*. 1916. évf. 1—2. sz. — *Nógrády László: Gyermekirodalmunk*. A Gyermektanulmányi Társaság gyermekirodalmi bizottságot alakított, amelynek feladata lesz a mesekönyveknek, ifjúsági iratoknak, a gyermeknek szánt képeskönyveknek, a ponyva- és pornografikus-irodalomnak bírálattal való ellenőrzése.

U. i. 3—4. sz. — *Nógrády László: Válasz M. F.-nek* címen elismeri, hogy a mai ifjúsági irodalom nagyon kevés kivétellel málnaszörpös alakok szerepeltetése átdolgozott mesék keretében. Még sem adhatjuk a gyermek kezébe azokat a könyveket, melyekben «szerelem s éhség» a legfőbb elem. Lehet való életet rajzolni anélkül is, hogy belevinnők az élet sötét helyzeteit. Nincs szükség a gyermeket felnőtté avatni azzal, hogy mindent a kezébe adunk. Az igaz, hogy a gyermek-irodalomnak s a felnőttek irodalmának külön esztétikai, művészi törvényei nincsenek, csak a tárgy megválasztásában különböznek.

Az *Est*. 1916. évf. 245. sz. — *A táncosnő Bécsben*. Hír arról, hogy Lengyel Menyhértnek *A táncosnő* c. darabját 1916 szept. 2-án előadták a bécsi Stadt-Theaterben.

U. i. 267. sz. — *Bródy Sándor: Keringő*. Ruttkay György ilycímű, először 1916 szept. 23-án, a Vígyszínházban adott színművének ismertetése. [L. még: *Az Ujság*: 1916. évf. 266. sz. (Keszler Józseftől.) *Budapesti Hírlap*: 266. sz. (Sz.-tól.) *Neues Pester Journal*: 266. sz. *Élet*: 1916. évf. 40. sz. (B. Ferentől.) *Új Idők*: 1916. évf. 41. sz.] E darab tervbevett bécsi előadásáról l. *Az Est*: 1916. évf. 270. sz.]

U. i. 268. sz. — *Agai Adolf temetése* 1916 szept. 25-én volt a rákoskeresztúri új zsidótemetőben. A sírnál Alexander Bernát, Lampérth Géza és Székely Ferenc mondtak beszédet.

U. i. 274. sz. — (a. z.): *Az idegen leány*. Lakatos László ilycímű, először 1916 szept. 30-án, a Nemzeti Színházban adott színdarabjának ismertetése. «A darab egyik hibája, hogy a szerző a színpadon is sokat foglalkoztatja a nézőt olyasmivel, ami nem lényeges, ami a fődologra nem tartozik.» [L. a többi lapban is. Pl.: *Az Ujság*: 1916. évf. 273. sz. (Keszler Józseftől.) — *Neues Pester Journal*: 1916. évf. 273. sz. (x.) — *Élet*: 1916. évf. 41. sz. (b. f.-tól.)] — Napihír arról, hogy Tivadari Thótt Rezső dr. tanár és író 1916 szept. 29-én Budapesten a Sz.-Margit kórházban meghalt.

U. i. 302. sz. — *Molnár Ferenc a Farsang-ról.* «A Farsang-ról csak annyit, hogy egy nyolc-kilenc év előtt megjelent elbeszélésem adta hozzá az alap gondolatot, amit nem azért közlök, hogy ön-irodalomtörténetet írjak, hanem azért, hogy megmondjam: egy múlt századbéli szenvedélyes asszony e báléji drámája nem a verduni harcok idején jutott eszembe.»

U. i. 309. sz. — *A Farsang a bécsi Burgszínházban.* Hír arról, hogy Molnár Ferenc Farsang c. darabja 1917 januárjában a bécsi Burgszínházban is színre kerül.

Az Ujság. 1916. évf. 245. sz. — *Somló Sándor meghalt.* (1916 szept. 2.) Napihír.

U. i. 259. sz. — *Schmitt Jenő Henrik dr. meghalt.* (1851 nov. 5.—1916 szept. 14.) Hosszabb napihír arról, hogy az ismert nevű bölcséleti író Berlin mellett Schmargendorfbán elhunyt. A cikk a megboldogult életrajzi adatait is közli.

U. i. 262. sz. — *(h. a.): A kegyelmes hamupipőke.* Földes Artur ily című — magyarul először a Fővárosi Nyári Színházban — 1916 szept. 19-én adott darabjának ismertetése. E mű előzőleg Bécsben, Prágában és egyebütt német nyelvű előadásban került színre.

U. i. 263. sz. — *Lipi.* Kövessy Albert ilycímű, először a Budapesti Színházban 1916 szept. 20-án adott bohózatának rövid ismertetése.

U. i. 264. sz. — *Ágai Adolf.* (1836—1916.) Hosszabb nekrológyszerű tudósítás arról, hogy az ismert nevű, veterán író 1916 szept. 22-én meghalt. [L. a többi napilapban is. Pl. Neues Pester Journal: 1916. évf. 264. sz. — Pester Lloyd: 1916. évf. 264. sz. (Alexander Bernáttól.) — Élet: 1916. évf. 40. sz. (a. j.) — Új Idők: 1916. évf. 41. sz.]

U. i. 266. sz. — *A dolovai nábob leánya.* Herczeg Ferenc színműve a filmen. Bemutatták a Royal Apollóban 1916 szept. 25-én.

U. i. 287. sz. — *Az Aesopus jubileuma.* 1916 okt. 14-én volt ötven éve annak, hogy Rákosi Jenő Aesopus c. darabját a Nemzeti Színház először előadta. A jubiléris előadás alkalmából a színház igazgatósága és tagjai meleg ünneplésben részesítették a szerzőt. [L. a többi lapban is. Pl. Új Idők: 1916. évf. 43. sz. (Körmendy Viktortól.)] — — *án: Királynőm, meghalok érted!*... Villányi Andor ilycímű, először a Magyar Színházban 1916 okt. 14-én adott új színművének ismertetése. [L. a többi lapban is. Pl. Neues Pester Journal: 1916. évf. 287. sz. (f. r.-tól); Az Est: 1916. évf. 288. sz. (B. S.-tól.)]

U. i. 294. sz. — *Bródy-premier a Royal-Apollóban.* Hír arról, hogy Bródy Sándor «Ezüst kecske» c. regényét, melyből a Medikus c. színmű is készült, film darabbá dolgozta át a Kino-Riport.

U. i. 296. sz. — *Szilágyi Géza: A magyar Mistral.* Tárca Mistral Mireio-jának Gábor Andortól való magyar fordításáról.

U. i. 300. sz. — *Keszler József: Zsuzsi.* Népies vígjáték három felvonásban; írta Barta Lajos; előadták a Nemzeti Színházban 1916 okt. 27-én. A darab meséje színben és mozgalomban elég szerény. De annál gazdagabbak és virítóbbak az életfestő részletek, melyekkel a szerző átlátszóan

és szabatosan épített cselekményét szerencsésen feldíszítette. A kedves, idillikus paraszttörténet elejétől végig érdekes és teljesen kielégíti a jóízű követelményeit. [L. a többi lapban is. Pl. Az Est: 1916. évf. 301. sz. (a. z.-tól.) — Élet: 1916. évf. 45. sz. — Új Idők: 1916. évf. 46. sz.]

U. i. 301. sz. — *Keszler József: Farsang.* Színmű három felvonásban; írta Molnár Ferenc; előadták a Vigszínházban 1916 okt. 28-án. Molnár Ferenc soha oly nehéz feladatot nem tűzött maga elé és soha oly megdöbbentően virtuóz módon nem oldotta meg, mint ebben a darabban. [L. a többi lapban is. Pl. Neues Pester Journal: 1916. évf. 301. sz. (f. r.-tól.) — Az Est: 1916. évf. 302. sz. (Bródy Sándortól.) — Élet: 1916. évf. 45. sz. (Boross Ferenc-től.)]

U. i. 302. sz. — *Elnémult harangok.* Rákosi Viktor regénye filmen, négy részben. (Bemutatta a Mozgókép-Otthon.)

U. i. 303. sz. — *A Halmos-féle ötezer koronás pályázat meddő maradt.* A Nemzeti Színház igazgatósága Halmos Izor megbízásából másodizben is kihirdette az 1915 tavaszán sikertelenül végződött pályázatot: egész estét betöltő társadalmi színműre vagy vígjátékra. Beérkezett kilencvennyolc darab. A bíráló-bizottság egyik pályamunkát sem tartotta jutalomra méltónak.

U. i. 308. sz. — *—án.: Künn a bárány, benn a farkas.* Színkritika Földes Imre ily című komédiájáról, melyet a Magyar Színház mutatott be 1916 nov. 4-én. «Ez a bohózat nagyon szomorú, mert unalmas. Pedig az alapötlet, helyesebben a miliő kitűnő.» [L. a többi lapban is. Pl. Neues Pester Journal: 1916. évf. 308. sz. (f. r.-tól.) — Az Est: 1916. évf. 309. sz. (B. S.-tól.)] — *Berde Mária: Morzsák.* Idősb Szász Károly, híres nagyenyedi tanár házasságára, családi életére és halálára vonatkozó adatok. (Tárca.)

U. i. 311. sz. — *Az első magyar előadás a berlini egyetemen.* Tudósítás arról, hogy Gragger Róbert dr., a magyar nyelvtudomány és irodalomtörténet tanára a berlini egyetemen 1916 nov. 3-án tartotta meg első előadását. [L. a többi lapban is. Pl. Pesti Hirlap: 1916. évf. nov. 8. — Vossische Zeitung: 1916. évf. 566. sz. (Morgen-Ausgabe.)]

Akadémiai Értesítő. 1916. évf. 8—10. sz. — *Heinrich Gusztáv: Főtítkári jelentés.* A szépirodalmi pályázatok nem feleltek meg szerény igényeknek sem. A közvélemény régen felismerte e költői pályázatok céltalanságát és ismételten kívánta, hogy az Akadémia szüntesse meg. Ez azonban addig nem lehetséges, míg az alapítványok rendeltetése meg nem változik. Az Akadémia tett is ez irányban lépéseket az alapítók örökösainél, de törekvései nem vezettek célhoz. A jelentés a továbbiakban — egyebeken kívül — az Akadémiának a Shakespeare-kultusz körüli fáradozását is ismerteti. — *Hegedüs István: Shakespeare.* Költemény. — *Császár Elemér: Shakespeare és a magyar költészet.* (Kivonat a szerző ilycímű, a Budapesti Szomle 1916. évf. 6—9. sz.-ban megjelent nagy tanulmányából. Ismertetését l. folyóiratunk: 1916. évf. 393. l.) — *Beöthy Zsolt: Bizottsági jelentés az idegen helynevekről.* E jelentés a Lóczy Lajostól és Richter Aladártól az idegen

helynevek magyaros alakjainak használata tárgyában beadott különvéleményre válaszol. (E kérdés összefoglaló ismertetését l. folyóiratunk: 1917. évf. 96. l.)

Basler Nachrichten. 1916. évf. 447. sz. — *n.*: *Die Csárdásfürstin in Küchling Variété*. Beszámoló Stein Leó és Jenbach Béla darabjának baseli előadásáról. (E darab háromszázadik bécsi előadásáról l. Neue Freie Presse: 1916. évf. 18704. sz. — A berlini Metropol-Theaterben való előadásáról l. Berliner Tagblatt: 1916. évf. 463. sz.)

Budapesti Hírlap. 1916. évf. 258. sz. — *Sikabonyi Antal: Riedl Frigyes*. Alkalmi megemlékezés R. F.-ről hatvanadik születésnapja alkalmából.

U. i. 266. sz. — *Rákosi Viktor: Egy éj emléke*. Vagy húsz éve, a segesvári Petőfi-szobor leleplezése előtt két nappal a fehéregyházi kastélyban, Ugron Gábortól hallotta a szerző, hogy «a székelyek közt él egy legenda, mely azt regéli, hogy Petőfi él és nem is fog meghalni soha, nem halhat meg, mert ha újra veszedelem fenyegeti az országot, reája szükség leszén. És mikor a székely hegyeken hóvihar dühöng végig és a rendre töri a fákat... a székelyek... azt mondogatják: Bem apó és Petőfi Sándor most vizsgálják a hadseregüket, mellyel majd segítségünkre jönnek.»

Budapesti Szemle. 1916. évf. 9. sz. — *Viszota Gyula: Széchenyi Hitel című művének keletkezése*. Széchenyinek első magyar műve a Lovakrul, 1828 februárjában jelent meg. Két-három héttel e munka megjelenése után új mű írásába kezdett. Az anyagot ehhez részben az ő élete, szerelme, Magyarország állapota, embertársainak nyilatkozatai és viselkedése adta. Március 19-diki levelében már neve van terbe vett munkájának, még pedig: «Emberekürü», vagy a «Boldogság Alapjai». Az idetartozó jegyzetéből kiviláglik, hogy a mű címén sokáig töprengett. (A szerző Széchenyinek, előzetesen, szinte rendszertelenül papírra vetett gondolatait is részletesen ismerteti, mindenütt megjelölve, hogy melyek kerültek bele a Hitel c. könyvébe.) A tervezett munka irányára és kialakulására befolyással volt a nagy államférfiúnak 1828-diki fiumei útja. A legdöntőbb hatású volt azonban a következő pénzügyi eset. Széchenyinek pénzre lévén szüksége, tízezer forintnyi kölcsönt kért a bécsi Arnstein és Eskeles bankháztól, amellyel régi összeköttetésben állott. A bankház a kérését udvariasan azzal tagadta meg, hogy éppen nem áll annyi pénz rendelkezésére. Széchenyi ezen igen megütközött. Levelében szemrehányást tesz a banknak a visszautasításért s hivatkozik arra, hogy mindig pontos fizető volt. Kéri, írják meg nyiltan az okot, mert azt, hogy tízezer forintja nincs a banknak, nem hiszi el. Valószínűleg azért tagadták meg a kölcsönt, mert neki sincs már hitele. Főoka a bizalmatlanságra a bankháznak az lehet, hogy vele sem akar kivételt tenni, mert az üzletnél a biztosság a fő s biztosítékot a magyar aberitikus viszonyok mellett nem adhat még egy forintra sem; egyedül beosületét és igazlelkűségét kötheti le. Arnstein e

levélre (mely eredetiben is megvan) azonnal teljesítette Széchenyi kérését. A dolog el volt intézve, de Széchenyi levonta az esetből a tanulságot, mely egyben anyagot nyújtott készülő könyvéhez. Így lett a Hitel e fejezete: «A magyar birtokos szegényebb, mint birtokához képest lennie kellene.» Ez az eset állapította meg a mű végleges címét is. 1829 dec. 14-én kezdte meg művét, melyet az egyes szakaszok elkészültével Döbrentéinek, Helmeceinek, Kisfaludynak, továbbá a cenzornak, Drescher Antalnak is elküldött, hogy véleményüket megismerje. A jegyzetek mellé írt számokból ítélve Széchenyi a könyvet eleinte hét szakaszra tervezte az ajánlason kívül. 1829 július elején, amikor németországi útjára indult, a munka már kilenc szakaszból állott. Hazaérkezése után még egy szakaszt dolgozott ki. A mű nyomása 1830 január 27-én készült el. Az előzményül tekinthető foljegyések bizonyossága szerint az ajánlás Louisenek szól; e néven gróf Zichy Károlynét kell értenünk, ki iránt Széchenyi szerelemre gyulladt. E miatt sok szemrehányást kellett hallania több ismerősétől. Félreértések kikerülése végett tehát az ajánlást «Honunk szebbelékű asszonyaihoz» intézte. — *Takáts Sándor: Zrínyi Miklós nevelőanyja.* (II.) A XVI. és a XVII. században a Batthyányak udvara híre és jó névre az első volt hazánkban. Lengyel, ausztriai, horvát stb. főurak küldték oda fiaikat és leányaikat, mert tudták, hogy jobb iskolába nem is küldhetik őket. A Batthyány-udvar népszerűsége a fejedelmek udvarával is vetekedhetett. Batthyány Ádám udvaráról tudjuk, hogy ezer lélek élt benne. Az innen kikerült ifjak és leányok az igazi magyar élet és gondolkodás hagyományait vitték magukkal mindenfelé. Batthyány Boldizsár a XVI. század egyik legnagyobb magyarja. Az egykorú krónikások csak a haditéren szerzett érdemeit magasztalják; pedig e férfiú más téren is nagyon mutatta magát. Ifjú korában a bécsi és a francia királyi udvarokban tanult. Olasz egyetemeken is megfordult. Sok nyelvet beszélt. Levelez a külföldi és hazai írókkal, tudósokkal. Könyveket adat ki; festőket, szobrászokat hozat udvarába. Ő is az új hithez csatlakozott s ha nem is közvetlenül, de érintkezett Luther fiával is. Meleg barátság fűzte őt a világ-hírű botanikushoz: Clusiushoz. Ő volt a Beythe-család patronusa, a Martonfalviak támogatója; Istvánffy Miklósnak jó barátja. Neki köszönhetjük, hogy a pannoniai flóra már a XVI. században belekerült a világ-irodalomba. Ő festeti Clusius munkájához a magyar gombákat; ő nézi át megjelenése után Beythe füves könyvét. Nagy kedvelője volt a zenének és éneknek. Az első magyar zene-automata készítőnek: Burján mesternek is ő volt a mecénása. A külföldi költők kéziratban küldözgetik neki legújabb verseiket s az ő kedvéért még Istvánffy Miklós is ír verseket. Jól ismerte Balassa Bálintot is. Valószínűnek látszik, hogy a művelt Balassa János ebbe a nagyhírű protestáns udvarba küldötte fiát, hogy ott lásson, halljon és tanuljon. S ha így volt, akkor sok mindent megértünk, ami Balassa Bálint életében idáig megfejthetlenné látszik. A versszerzők is szívesen látott vendégek voltak itt. A Batthyányak szép éneke a XVI. századból, hazánk pusztulásáról, ma is megvan a családi levéltárban több más verssel egyetemben. Nem pusztá föltevés az, hogy Balassa Bálint

a Batthyányak udvarában apródoskodott. A költő ugyanis többször írja, hogy ő szolgált Batthyány Boldizsárnak. Mikor házassági pöre folyt, akkor is a jeles nagyúrhoz fordult támaszáért. Batthyány Boldizsár családi élete boldog volt; a szigetvári hős leányát: Zrinyi Doricát vette nőül. Zrinyi Miklós fejét ő vitte temető helyére: a Szent Ilonáról nevezett monostorba. Bár a protestáns vallás híve volt, meleg barátság fűzte a katolikus püspökökhöz. Büszke magyarságát Bécsben nem jó szemmel nézték. Negyvenhét éves korában (1590 febr. 11.) hirtelenül halt meg. Batthyány Boldizsár három árvát hagyott maga után: egy fiút és két leányt. A gyermekek a derék özvegy szárnyai alatt nevedtek. A fiút Ferencnek hívták. Ez gondolkodására nézve hasonló nevű nagybátyjára, kora kitűnő hadvezérére ütött. Gyűlölte a pártvillongást. Már ifjú korában nagyon szerette a zenét s a költészetet. Lehet, hogy nagybátyja: Zrinyi György kedveltette meg vele a vitézi és virágénekeket. A versek szeretete hozta őt össze Balassa Bálinttal. A közvetítő az ő sógora: Enyinghi Török István volt, aki már régebben barátságot tartott Balassával. Török István maga is nagy kedvelője volt a verseknek. Leveleiben néha egy-egy Balassa szerzette strófával is találkozunk. Ő szerzette Batthyány Ferencnek az énekes gyermekeket s ő vele küldi Balassa a leveleit. Balassa hazatérvén Lengyelországból, Bécsben találkozott az ifjú Batthyányval. Hamarosan bizalmas barátok lettek. Balassa 1593 márc. 21-én Pozsonyban kelt levele szerint verseket is küldött barátjának. A körmendi levéltárban van is néhány Balassa-vers s ezek bár többnyire töredékesek, figyelemreméltók, mert itt-ott elütnek az eddigi kiadások szövegétől. [Pl. a Borbála nevére (XIV.), A darvaknak szól, A Palkó nótájára (IV.) c. versek.] Az sem lehetetlen, hogy Balassa Batthyány Ferencel együtt indult a harcba. Esztergom megszállásánál ugyanis együtt találjuk őket. Batthyány Istvánffy Miklóssal is levelezget. A tudományok terjesztésére könyvnyomtató műhelyt is állíttatott fel. Első és utolsó komoly szerelme Lobkovitz Éva volt. A XVII. század első éveiben kezdődik az udvarlás. Szerelmes leveleibe Balassa verseiből is sző egyes sorokat, de írásai közt több egyéb szép vers is van. (Itt mutatóba egy 24 soros szerelmi éneket közöl a szerző.) Ezeknek költője nem ismeretes. Batthyány Ferenc és Lobkovitz Poppel Éva esküvője 1607 július 16-án volt Dobra várában. A házastársak nagyon szerették egymást. A kölcsönös gyöngédség jele az is, hogy a férj majdnem mindig németül ír a feleségének; ez pedig állandóan magyar nyelven válaszol neki. — *Császár Elemér: Shakespeare és a magyar költészet.* (Bef. közl.) VII. Sh. költői előadásának hatása. Nem maradt hatástalan a magyar komoly drámára Sh. költői dikciója sem. Minthogy azonban ez szinte az utánozhatlanságig egyéni: nem is magát a stíljét, csak annak egyik-másik vonását találjuk meg magyar költőink műveiben. Egyik ilyen vonása: pátosza. A múlt század hatvanas éveinek drámaírói, amint Salamon Ferenc megállapította, nagy igyekezettel törekedtek műveikben Sh. pátoszáat megszólaltatni; belső igazság híján azonban álpátosz volt, ami hőseik ajkáról dörgött. Valamivel közelebb került Sh.-hez a negyvenes évek két drámaírója: Obernyik Károly a Khelonis-ban és még inkább Czako

Zsigmond A könnyelműek c. tragédiája egy jelenetében. Egyáltalán minden drámairó dikiója annál inkább emlékeztet Sh.-re — még ha egyébként közvetlen ráhatásról nem lehet is szó — minél nagyobb egyéniség, minél gazdagabb a lelki világa és minél nagyobb a képzelő ereje. Ezen a ponton már csak szellemi rokonságról beszélhetünk. Sh. dikoiójának másik, már sajátosabb vonása az érzelmi fölindulás és a reflexiv elmélyedés keresése. Drámairódmunk erre a térre szívesen követi Sh.-t s a bölcsekedő hajlam már Kisfaludy Károly legkorábbi tragédiájának, a Stibor vajdának (1819) jellemző vonása. De drámairóink közül e tekintetben is Vörösmarty Sh. legfigyelmesebb tanítványa. Első drámájától az utolsóig alig van, amelyben ne találkoznánk bölcsekedő hősökkel. Még feltűnőbb vonása Sh. stíljének a képszerűség. E ponton is csatlakozik hozzá Vörösmarty, valamint újabkori drámairódmunk legragyogóbb dikiójú költője: Rákosi Jenő. Beöthy Zsolt utalt arra a jelenségre, hogy színészíróink hasonlataikat, képeiket gyakran veszik Sh.-ből. Náluk a hatás nem öntudatos. Sh. műveit szavalván a színpadon, megrögződnek elméjükben az angol költő merész, hatásos képei s mikor maguk írnak drámát, önkéntelenül tollukra csúszik egy-egy shakespearei kép. Példa reá Beresényi Bélának A váltó c. drámája. Hogy nem mindenkor volt jó hatással Sh. színes, pompázó stílusa, mutatja Petrichevich Horváth Lázár esete, akiről Bayer József méltán mondotta, hogy a magyar irodalom legbombasztikusabb írója. A képek túlságos kedvelése s eredménye a színes stíl, már Sh. gyakorlatában se volt ment bizonyos veszedelmektől. E két irányban nyilvánuló divatot, a köznapi fogalmak és tárgyak szépségtelen szépítgetését és az ötletes fordulatok hajhászását, a stíltörténet eufuizmus néven ismeri. Ennek irodalmunkban is támadt visszhangja. A legkorábbiak egyike Berczik Árpád. Tragédiája: Kanut, dániai gróf (1866) gazdag bányája a szépítgető körülírásoknak. Nagyobb kitartással és több izléssel követte Sh.-t Rákosi Jenő. Nemesak regényes színműveiben él tudatosan Sh. ez eljárásával, hanem egyik társadalmi színművében is, a Régi dal, régi gyűlölségről címűben, mely tárgyában is Sh.-hez csatlakozik. Hatalmas árban hömpölyögnek itt is a képek, de minden föltűnés nélkül hatnak, mert helyénvalók, a helyzetből sarjadnak ki. — VIII. (Sh. hatása a magyar lírára és epikára.) Líránkban csak egyes nyomok vezetnek Sh. felé. Egy pár s nem is egészen kétség-telen érvényességű utalásnál több alig állítható össze. A nyilvánvalók közé tartozik Vörösmartynak Az úri hölgyhöz c. költeménye: Gonerilhez hasonlítva a magyar nőt, maga rávilágít mintájára, Learre. A Sh.-Petőfi kapcsolatokat egybeállította Ferenczi Zoltán. Sh.-re vall például Petőfi egyik monologja: a Világosságot! Az epikusok sorából szintén két név emelhető ki: Arany és Kemény. Arany balladáit Sh. tragédiáival genetikus kapcsolatba Jancsó Benedek futólagos utalása nyomán Riedl Frigyes állította. Arany az örültség indítékát vette s annak rajzát tanulta el Sh.-től; a hatás azonban mélyebbről buzog föl, alapját a két költő lelki rokonságában bírja. Az ember sorsát akarata determinálja: ez a költői tanulsága Sh. tragédiáinak és a nagy magyar költő balladáinak. Amit Kemény Zsigmond Sh.-ben szeretett, amit tőle tanult, azt annyira beleolvasztotta

a maga gazdag, tartalmas egyéniségébe, hogy benne a felismerhetlenségig elvegyült. Joggal vallhatjuk Péterfy Jenővel, hogy Kemény hősei, főként ha sorsuk drámai helyzetekbe állítja, emlékeztetnek Sh. nagy alakjaira. A másik találkozás inkább esetlegesnek látszik, de nem kevésbé fontos. Ez a jellemalkotás módja. Kemény alakjai éppen úgy egyének, mint a Sh.-éi. A világhírű brit költő és a magyar költészet viszonyára vonatkozó kutatás végső tanulsága, hogy: 1. bármily gazdag is a Sh.-rel kapcsolatba hozható költői művek száma, mégis elenyésző csekély azokéhoz képest, melyek teljesen függetlenek tőle; 2. költőink tehetségük különböző foka szerint különböző mértékben érvényesítették Sh. hatását, de amit átvettek, azt, főként a nagyobbak, lelkükben nemesen földolgozva a nemzeti szellem legkisebb sérelme nélkül fordították költészetük emelésére. — s.: *Vidéki sajtónk multjából*. Pitroff Pál, A győri sajtó története c. munkájának ismertetése és bírálata. (E mű ismertetését l. folyóiratunk: 1916. évf. 298. l.)

U. i. 10. sz. — *Takáts Sándor: Zrinyi Miklós nevelőanyja*. (III.) Batthyány Ferenc és Lobkovitz Poppel Éva házassága a legsúlyosabb időre esik. A vallási és a politikai gyűlölködés kora ez, mely Magyarországot pusztulásra juttatta. A férj egyetlen öröme e nehéz időkben a családjáé volt. 1608-ban Poppel Évának fia született. Batthyáynak ekkor Pozsonyba kellett mennie az országgyűlésre, a családját is magával vitte. Éva asszony itt a főasszonyok társaságában forgott. Igaz barátság fűzte a házaspárt Eszterházy Miklós családjához is, ki midőn később a protestáns Poppel Éva érdekeit védelmezte az udvarnál, szembe került Pázmány Péterrel. Tán efféle dolgok csalták ki Pázmányból azt a vádat, hogy Eszterházy a protestánsokat támogatja. Az 1616. esztendő sok kellemetlenséget hozott a Batthyány-házra. Ez évben történt ugyanis a tizennyolc éves Zrinyi György hirtelen való házassága Széchy Tamás leányával. Batthyány jobban neheztelt Széchy Tamásra, mint a Zrinyiekre. Valószínű, hogy a kibékülést Poppel Éva asszony mozdította elő. A Zrinyi-fiúk ugyanis először neki kezdenek irogatni s csak aztán fordulnak B.-hoz. A békeség tehát már visszatért közéjük, mikor az 1618. év tavaszán Zrinyi György első fia, Miklós született. Hogy csakugyan ekkor (s nem mint Széchy K. állította, 1620-ban) született, azt bizonyítja egy 1628-ból való revisio-átatis (= korlátó-levél), mely Zrinyi Miklóst tíz évesnek mondja. Zrinyi György és Batthyány Ferenc egy időben mint ellenség állottak egymással szemben; Poppel Éva közvetítésével azonban hamarosan kibékültek. 1622-ben, tizennégy éves korában meghalt Éva asszony kisebbik fia, Boldizsár. Batthyány ez időtől fogva visszavonultan a családjának élt. Egyháza ügyeivel azonban szívesen foglalkozott. Gazdag könyvtárát megnyitja a protestáns papoknak; általában minden módon igyekezett a hazai művelődés előmozdítására. Batthyány a soproni országgyűlés után minden címéről lemondott s a főlovászmesterséget is letette. Zrinyi György ez időben állandóan irogat Batthyány Ferenecnek is, de meglepő, hogy leveleiben sohasem említi feleségét. A Széchy-fiúk sem emlékeznek meg Zrinyi Györgynéről. Alig húnyta be a szemét Zrinyi György, már Poppel Évát

s nem az özvegyet találjuk árvái mellett. Batthyány Ferenc 1625 szept. 13-án felesége karjai közt lehelte ki nemes lelkét. Halálát versben is megénekelték. Pl. Pelsőczy András megírja róla, hogy két császár csodálta eszes voltát s hogy ő volt a mi jó paizsunk török és német ellen. A XVII. század e jeles magyarjának halála után élt még egy Batthyány Ferenc, aki a Zrinyi-javak gubernátora volt. (Zrinyi M. életrőit e körülmény megtévesztette.) A névrokonok egyébként nem tartották a rokonságot. Alighogy Zrinyi György meghalt, Poppel Éva gondjaiba vette az árvákat. Csáktornyan megtette az intézkedéseket s miután távozott, levéllel és ajándékkal lepte meg két kis pártfogoltját. Úgy látszik, hogy Zrinyi Miklós és Péter ekkor (1627 febr. 5.) írták életükben az első levelet. Két éven át hol otthon, hol Poppel Éva birtokain (Dobra, Tornischa, Rakicsán) tanulgattak a Zrinyi-árvák. Mikor elérkezett az iskolázás ideje, Poppel Éva a gyerekeket Grácsba adta. Az árváknak Bécsben saját házuk volt. Mivel 1633-ban Bécsben tanultak, Éva asszony egy ideig ott is együtt volt velük. Nagyszombatból írt leveleik is mutatják, hogy Poppel Évával és fiával sűrűn érintkeztek. Bár itt már Pázmány Péter befolyása alatt állottak, gyakran fölkeresik nevelőnőjüket. Érdekes, hogy Poppel Éva anyai gondja még oda is kiterjedt, hogy maga kezével varrja a Zrinyi-fiúknak a fehér ruhát. Ezt a barátságos viszonyt soha ellentét meg nem zavarta. — *Kéky Lajos: Az irodalom halottjai.* 1. Somló Sándor. (1859—1916.) Munkásságának legjelentékenyebb ága színműköltészete. Az új-romantikus iskola sikereinek hatása alatt indul meg munkássága s a költőiségre való törekvésben mindvégig hű marad ennek programjához. Darabjainak tárgyköre a monda és történet, csak legutolsó színművének tárgyát merítette a társadalmi életből. Legnépszerűbb darabja (Fra Girolamo) korrajz tekintetében is jeles. Ami a jellemzést illeti, ennek finomságáról is bizonyosságot szolgáltat minden darabjában egy-két alak. Szerkezetei általában terjedőek, sok a fölösleges epizód darabjaiban. Főereje a színes, költői nyelv, mely egyaránt képes a nemes pátosz és erő, hév és játszi kellem tolmácsolására. Sajátságos, hogy e könnyen hangolódó, érzékeny, költői lélek lírai közvetlenséggel ritkán nyilatkozik. Szerelmi dalai, melyeket három kis ciklusba font (Egy szíren dalai, Régi dalok, Ború), Heine modorában egy romantikus szerelem emlékeiből sarjadnak. Ihletőjük a szegény komédiás fiú és a fényre vágyó leány viszonya, a rendes fináléval: a leány a gazdag kőrőért cserben hagyja szegény kedvesét. Más költeményeiben magasra törő lelkének szomorú vívódását énekl. Harmonikusabb hatásúak meleg családi érzésből sarjadt versei. Van egy pár elbeszélő költeménye is. Ilyen «Az apród»; egy Byron modorában írt elbeszélés. Sokat bevitt drámáiba is egyéniségéből. Hősei többnyire magasba törő érzékeny rajongók. Aligha van drámairónk, kinél oly sűrűek volnának a monológok, mint ő nála. Sajátos felfogására vall egy pár tragédiájának az a sajátsága, hogy az életnek két ellentétes sodra vonul el egymás mellett bennük. Egyik a tiszta, nagy lelket bűnbe sodorja, másik a bűnben fetrengőt tisztára mossa. (Savonarola, Ghitta.) Művei bizonyára nem a halhatatlanság számára készültek. A magyar dráma történetírója majd ki-

jelöli helyét s ítélete alighanem igazságosabb lesz a kortársakénál. — 2. Dalmady Győző. (1836—1916.) D. könnyen hevülő, fogékony lélek, ki folyton a pillanat ihlete alatt áll. Igazi dalos természet s valóban csak egy költői műfajt művelt: a dalt. Legállandóbb sugallója a hazafias érzés, de legnagyobb népszerűsége szerelmi dalai jutottak. Az örömeiben és boldogságában túlaradó szív érzelmeinek kifejezésére igen sok hangja van. A szerelmesek vidám vagy meghatott háttérül szolgál nála az egész természet. E természetfestések kétségtelenül nemcsak zsúfoltak, hanem édeskések is. Még legszebb versében (Nyári este az akácok alatt) is összehalmoz mindent, ami csak megindíthat szerelmes szívet. Mindez nagyon hathatott az ötvenes és hatvanas évek érzékeny közönségére; annál is inkább, mert az érzés igazsága mellett sok e költeményekben a valóban költői hatású kép. Hazafias költeményeiben is inkább az érzés tisztasága és heve kapja meg figyelmünket, mint a kivitel. Sok ezek között is az üres, erőtlen vagy prózai zökkenőkön akadozó vers. Általában egész szűkkörű s formában is igénytelen költészete inkább szeretetreméltó egyénisége igaz megnyilatkozásának köszönhette sikerét, mint művészi értékének.

Corvina. 1916. évf. 24. sz. — *Pitroff Pál: Egy régi szerkesztőségben.* (Bef.) Adatok az Aurora és az Athenæum történetéhez. (E cikk előbb a Budapesti Hírlapban jelent meg.)

Der Zeitgeist. 1916. évf. 22. sz. — *Des Schneiderlehrlings Tod und Leben.* Szép Ernő egyik novellája — Stefan J. Klein fordításában — németül.

Die Deutsche Bühne. 1916. évf. 39. sz. — A német színpadok szeptember 25-től október 1-ig tartó műsora szerint Drégely Gábor *Der Gatte des Fräuleins* (A kisasszony férje) c. darabját a következő színházakban játszották: Altenburg (Hoftheater), Flensburg (Stadttheater), Kiel (Stadttheater), Kottbus (Stadttheater) és Stuttgart (Hoftheater).

Egyenlőség. 1916. évf. 18. sz. — *Kozma Andor: Eötvös Károlyról.* Vezetőcikk.

U. i. 39—40. sz. — Közli Alexander Bernátnak Ágai Adolf koporsójánál tartott gyászbeszédét és Vargha Gyulának «Porzó» c. disztihonját.

U. i. 41—42. sz. — A Hírek c. rovatban nekrológ Gerő Attiláról: a Pálmák, A mámor, Szerelmi zsoldárok c. verskötetek szerzőjéről.

Egyetemes Philologiai Közlöny. 1916. évf. 8—9. sz. — *Binder Jenő: Stendhal-hatás Jókaira.* Jókai ismerte és felhasználta Stendhalnak «Le rouge et le noir» c. regényét a «Szerelmem bolondjai»-ban. Plágiumról természetesen szó sem lehet. A Stendhal-féle regényrészletek csak oly nyersanyagot alkotnak az ő kezében, mintha valamely, a való életben megtörtént eset szolgált volna neki kiinduló-pont gyanánt. — *Fest Sándor: Pope és a*

magyar költők. (I.) Pope Sándor (1688—1744) mind kritikai felfogásával, mind költészetével kora irodalmi törekvéseinek tudatos tolmácsa. Műveinek inkább tartalma, iránya érteti meg velünk szokatlan népszerűségét idegen földön. Pope sajátjaként hat az, amit «sokszor gondoltak már el, de soha oly jól nem fejeztek ki», mint ő. Voltaire volt az, aki a magyar költők figyelmét Popera irányította, akinek műveit a mieink francia fordításban olvasták. Költőink közül Orczy Lőrinc lehetett az első, aki — verseiben tett vallomása szerint — Pope műveit ismerte. Egyébként nála legfeljebb egy-egy fordulat emlékeztet az angol költőre, aki filozófiai irányának első öntudatos magyar követőjét csak Bessenyei Györgyben találta meg. Bessenyei a tanköltemény formájában, nemcsak Voltairenak, hanem Popenak is tanítványa. Az ember próbáját francia fordítás nyomán írta meg magyarul. Ányos Pál és Kreskay Imre ismerték Bessenyei művét. Kreskay le is fordította Pope munkájának első részét. Utána Pápai István, Bolyai Farkas, Héceji Pál próbálkozott meg átültetésével. Bolyai már angolból fordította. Ezeken kívül egy negyedik fordítás is jelent meg a Tud. Gyűjt. melléklapjában (a Koszoróban) 1837-ben. Az Essay on Man mellett nagyon hamar vált híressé nálunk Pope költői levele: Eloisa to Ebelard. Czirjék Mihály fordította le elsőnek (1785), hét évvel később pedig Dayka Gábor. Cséppán István fordítása az Orpheusban (1790) német utánpótlás után készült. Kisfaludy Sándor bizonyára franciául olvasta Pope költői levelét vagy annak utánpótlásait. Kölcsey is kedvelte Pope műveit, melyeket ő is valószínűleg francia fordítás útján ismert meg. Pézeli József és Kis János első költőink, akik angolul értettek. A Pesti Magyar Társaság kiadásainak első darabja (1792) prózai fordításban közli Pope költeményét a műbírálatról. Ehhez a magyarázó jegyzeteket a francia kiadás szerint Petravits Ignác és Peláty Anzelmann fordították. Egy névtelen fordította le prózában Pope Windsor forest c. leíró költeményét az Uránia harmadik kötetében. — *Nemeth Gyula* Sebestyén Gyulának A magyar rovásírás hiteles emlékei (L. folyóiratunk: 1916. évf. 294. l.), — *Révayné Zuber Marianne* Pitroff Pálnak A győri sajtó története (V. ö. folyóiratunk: 1916. évf. 298. l.), — *Tolnai Vilmos* Réthei Prikkel Mariánnak A süveg őseink életében és gondolatvilágában, — *n. a.* Osváth Gedeonnak Petőfi és az aszódi gimnázium, — *Szegedy Rezső* Tarczay Erzsébetnek Gundulió «Osman»ja és a magyarok, — *Király György* Horváth Cyrillnek Három «középkori» verszet, — *U. a.* Vékony Istvánnak Koháry István gróf élete, — *Gálos Rezső* H. Fekete Péternek Arany János bécsi útja, — *Kristóf György* Kovács Antalnak Petőfi a filozófus, — *Zolnai Béla* Vezér Mórnak háborús költészetünkről, — *U. a.* Vézner Károlynak Háború és irodalom, — *U. a.* H. Gy.-nek Széjjegyzetek háborús költészetünkről c. programmértekezéseit ismerteti és bírálja. (Réthei Prikkel M. és Tarczai E. cikkei kivételével valamennyi itt felsorolt dolgozat ismertetését l. folyóiratunk: 1916. évf. 75. l.) — *Szűcsi József*: *Vértessy Jenő*. Meleghangú nekrológ. — *Bleyer Jakab*: *Magyar barát német drámák és a bécsi «Polzeihofstelle»*. Érdekes adatok egy Piotina c. darabról, továbbá Kotzebue Bela's Flucht c. drámájáról és

Franz Karl Weidmannak Matthias Corvinus c. művéről, Karl Glossynak Zur Geschichte der Theater Wiens (Jahrbuch der Grillparzer-Gesellschaft. 1915. évf. utolsó kötet) c. tanulmánya alapján. — *zb.* a Sárospataki Irodalmi Kör «Háborús Előadások» c. kiadványát és Mácza Jánosnak «A modern magyar dráma» c. füzetét ismerteti és bírálja.

Egyházi Közlöny. 1916. évf. 36. sz. — *Kiss Menyhért: Tábortüzek.* Jászay-Horváth Elemér ilycímű háborús verskötetének rövid bírálata. «Jászay-Horváth költeményei formai és tartalmi tekintetben nyereséget jelentenek a magyar irodalomban.»

U. i. 41. sz. — *Benedetto Croce a mai olasz irodalom irányairól.* Benedetto Croce, az ismert esztétikus négy nagy kötetben kiadta az újabb olasz irodalom történetét. A cikk a mű rövid ismertetését adja.

Élet. 1916. évf. 36. sz. — *Türi Béla: A szabadságharc eszméi.* Pethő Sándor ilycímű munkájának ismertetése és bírálata.

U. i. 37. sz. — *Boros Ferenc: Emlékek... vágyak...* Irodalmi vonatkozású reflexiók. A reneszánsz a felső tízezer kultúrája volt. A XVI. század elején íródott feddő ének nem felejtí már ki a reneszánszból kifejejtett parancsot. A magyar idők telje volt a reformáció, antireformáció kora; ilyen nagyszerű talán csak a mult század fölébredése volt. A magyar irodalom sohse volt ilyen széles skálájú, a társadalmi élet minden kérdése visszhangzott az irodalomban. A kultúra általánossá tétele: ez volt az a gondolat, mely a reformációnak létjogosultságot adott, mert fejlődés volt. Amit Petőfi mondott a népről Arany Jánosnak írt levelében, az nem is olyan új dolog; a nép már ráparancsolta nyelvét az irodalomra, alakjait bedobta a drámába (Sztárai bírói). Ma agyonütjük az új Pázmányokat, Magyarikat, nem bírja el a fülünk a beszédüket.

U. i. 39. sz. — *bf.: Szigligeti Ede Szökött katona c. darabjának a Nemzeti Színházban való felújításáról ír. — Bernát bácsi.* Glosszák a Magyar Színház ilycímű új darabjáról.

U. i. 41. sz. — *c.: Békássy Ferencnek Elmerült sziget c. verskötetét, — (a--a) pedig Péchy-Horváth Rezsőnek Az 52-esek frontján c. háborús könyvét ismerteti.*

U. i. 43. sz. — *Vargha Damján: Ráskai Lea írása a három lándzsáról.* A Domonkos-legenda egyik részletének közlése az 1517-ből való magyar másolat alapján. (Facsimilével s a címben említett példára vonatkozó öt képpel.) — *a. j.: Békefi Remig.* Alkalmi megemlékezés (arcképpel).

U. i. 45. sz. — *Theo: Andersen Pest-Budán.* A híres dán meseköltőnek az a műve, mely magyar útjának irodalmi emlékét őrzí: «Egy költő bazárja», nemcsak magyarra nincs lefordítva, hanem 1843-ban megjelent német fordítása is könyvészeti ritkaságyszámba megy. A legközelebbi multban a Nemzeti Múzeum könyvtára báró Révay Ferenc hagyatékából igen szép példányhoz jutott belőle. A könyv három kis kötetből áll; a harmadik kötet felét teszi ki a «Dunai utazás», melynek reánk nézve különös értéke van. A cikk röviden ismerteti az 1841-ben itt járt Andersen magyar vonat-

kozású följegyzéseit, melyekből megtudjuk, hogy Széchenyi Istvánnak a «Lovakról» szóló, 1833-ban dán fordításban is megjelent könyvét a jeles meseíró is ismerte. — *Gábor Andor és A Hét.* A Hét kifogásolta Gábor Andor Mireio-fordítását. A cikk a bírálat nyomán a fordító és A Hét közt támadt vitához fűz megjegyzéseket.

Erdélyi Múzeum. 1915. évf. (befejező füzet). — *Seprődi János: Népköltési gyűjteményeink hiányai.* Hosszabb értekezés a címben írt tárgyról. A szerző a következő pontok szerint foglalkozik népköltési gyűjteményeink hibáival és hiányaival: 1. A történeti népköltés elhanyagolása. 2. A zenei rész kikapcsolása. 3. A gyűjtések felületessége. 4. A gyűjtött anyag rendezetlensége. 5. Magyarázatok és jegyzetek. 6. A gyűjtemények megbízhatlansága. a) Szerkesztések. b) Módosítások. Javítások. — *Dékány Kálmán: Egy 1631-iki szebeni magyar kalendárium-ot ismertet.* — *Kristóf György: Adatok Kerekes Ábel tudományos törekvéseihez.* Kilenc levél (1814, 1815-ből), melyekben egyebek közt Borsos Tamás történeti munkájára, «Mátyás király Styliariuma»-ra, a Mondolat-pörre stb. találunk utalásokat. — *Kristóf György Voinovich Gézának Madách Imre és Az ember tragédiája c. munkáját ismerteti és bírálja.* (Utóbbi mű ismertetését l. folyóiratunk: 1916. évf. 41. l.)

Ethnographia. 1915. évf. 4—6. sz. — *Az «Attila-kincs» feliratainak ügye.* Németh Gyulának, Mészáros Gyulának és Sebestyén Gyulának a tárgyra vonatkozó hozzászólásai. — *Elek Oszkár: Népballadánk skót-angol megvilágításban.* A «Hazajöttem a vásárról...» kezdetű népballada külföldi változatainak ismertetése. — *Solymossy Sándor: «A vadász temetése.»* Egy népszerű kép származástörténelme. — *Lambrecht Kálmán Herman Öttó* etnografiai dolgozatainak jegyzékét közli. — *Téglás István: A kőből kinövő kard, a vasfű és más babonák Torda vidékén.* Mondatörténeti adalék. — *Schmidt Tibolt: A katona a hazai oláh népköltészetben.* Értekezés a címben írt tárgyról szemelvényekkel. — *Roheim Géza: A külső lélek és színonimái a népmesében.* «A népmese ugyanazon fogalom jelölésére váltakozva használja: a bűvös erő, erő, élet (halál), lélek, szív, szerelem, sors és talizmán kifejezéseket.» — *Harsányi István és Gulyás József: A kuruc költészei forrásairól.* A «mindenki» névmásról újabban előkerült adatok azt igazolják, hogy a Zolnai Gyula vélekedése — mely szerint a «mindenki» nem nyelvújítási szó, hanem e névmás bizonyára az élőbeszédből hatolt az irodalomba — teljesen fedi a valóságot s így semmi meglepő nincs abban, hogy a «mindenki»-t az Esztergom megvételéről szóló balladás vers kuruckori szerzője is ismerte és használta. És ha ez valóság, akkor valóság az is, hogy e verset nem Thaly koholta, hanem egy kuruckori «igaz magyar fi írta.» — *Kodály Zoltán: Három koldus-ének forrása.* A szerző kimutatja a Sztripszky Hiadortól — az Ethnographia 1908. évf. 345—353. l. — közölt Koldus-énekek közül az 1, 2, 7. sz. darabok forrását. A cikk figyelmezteti a kutatókat, hogy «a gyűjtő nem lehet elég vigyázatos, ha recitálós, strófátlan adalékkal van dolga»; —

továbbá, «hogy a népdal kutatója nem lehet el a világi és egyházi ponyva meg régi verses irodalmunk alapos ismerete nélkül». — *Tóth Vilmos: Régi székely énekek.* Népköltési adatok (dallammal). — *Lambrecht Kálmán Herman Ottónak* A magyar pásztorok nyelvkincse c. munkáját ismerteti és bírálja. — *Hellebrant Árpád* az 1913. évi külföldi néprajzi könyvészetet közli. — *Sebestyén Gyula: Megjelent-e Telegdi Rudimentája Leidenben.* A külföldi könyvtárak értesítése szerint a keresett nyomtatvány nemcsak könyvállományukból hiányzik, de könyvészetileg is teljesen ismeretlen. — *Heller Bernát: Arany János «A hegedű» című vig legendájának forrásához.* Egy rokontárgyú magyarországi rutén legenda ismertetése. A szerző utal Oskár Dähnhardtnak a természetmagyarázó mondákról szóló nagy művére, melyben «A hegedű» tárgytörténete is megvan.

U. i. 1916. évf. 1.—3. sz. — *Herrmann Antal: Rudolf királyfi a mondáiban.* A tárgyra vonatkozó anyag részletes ismertetése. — *Lambrecht Kálmán: Herman Ottó, az ethnographus.* Részlet H. O. készülő életrajzából. — *Szegedy Rezső: Mátyás királyvá választása a délszláv népköltészetben.* Valószínűnek kell tartanunk, hogy Hunyadi Mátyás királyvá választásáról a magyar énekkel egy időben, hasonló felfogást kifejező, részletesebb horvát ének keletkezett; ez az ének eredeti alakjában nem maradt reánk. Három későbbi változatában Szilágyi Mihály helyébe Hunyadi János lép s az énekesek a horvát «Nahod Simeun»-ból vett istenítélet motívumával beszélnek el azt, hogy adta Mátyást «Isten nekünk mennyországból oltalmunkra». — *Seprődi János: Házasító dalok.* Népköltési adatok közlése és fejtegetése. — *Gragger Róbert: Arany Jánosnak «A hegedű», — Berze Nagy János: Aranynek «Hamis tanu» és «Bajusz», továbbá Tompa Mihálynak «A szegény és gazdag» c. költeménye tárgytörténetéhez közöl adatokat. — dr. m. l.: Baksay Sándor. Rövid nekrológ. — Sztripszky Hiador: Fincicky Mihály. (1842—1916.) A nemrég elhunyt műfordító és néprajzi író munkásságának rövid méltatása.*

Frankfurter Zeitung. 1916. évf. X. 20. sz. — *Kasimir Edschmid: Ernő Szép.* A magyar irodalom arca Páris felé fordul. E várostól nyeri a sugarakat, a simaságot. Milieuje a világ, a szociális réteg, a társaság. Szép Ernő is e várostól nyert ösztönzést s ez meglátszik írásainak román formáján. De Szép mélyebb. Van érzéke az emberek, a nyomorultak, a szükség mélységei iránt. Etikusi csevegőnek lehetne nevezni. Lendületos mondatai átugranak a gyengéd, zavart hangba. Félve a végső értelmzés nyílt és kemény arcától megfordul, mosolyog és lélekzet nélkül cseveg, mint egy nő. Ezért fontosabb annál, amit mond az, ami a sorok közt van. Szavaiból oly műforma alakul ki, mely a német irodalomban ritka: a vázlat. Walsernek más irányú és költői szempontból jelentősebb idilljein kívül nincs semmi az ő konturjához hasonló. A vonal csupa kedvesség, a szellem csupa szánalommal telt grácia és a gondolat olyan humánus, hogy ebben a kavardott világban is megragadja az olvasót. Ez a Szép végeredményben az emberit keresi munkáiban, melyek magyarok s egyúttal költőiek, ha csak vázlatok is a költeményhez. De itt is a szív dönt.

Iratai «Ungarische Skizzen» címen legközelebb Darmstadtban fognak megjelenni Ágoston Aurélia fordításában.

Fremdenblatt. 1916. évf. 293. sz. — A bécsi színházakban okt. 22-én három magyar darab került színre: A táncosnő, Grün Lili és Die Csárdásfürstin. (Utóbbi darab 350-dik előadására nézve l. Neue Freie Presse 1916. évf. 18743. sz.)

Hamburger Fremdenblatt. 1916. évf. 247. B. sz. — Hír arról, hogy Kálmán Imre «Zigeuner-Primas» c. darabját a chemnitzi Central-Theater fölújította.

Katholikus Szemle. 1916. évf. 7. sz. — *Husveth József: A kultúra útja.* A világháború nagycsapású lezajlása után a régi gondolat új módokat hoz felszínre, melyek között a legértékesebb lesz: a kultúra centralizációja. A kultúrocentrum Németország lesz. A világháború a nemzeti érzés nevelője, ami minden nemzeti kultúra alapja. Vigyázzunk, hogy a központosított német kultúrának ne ágensei, hanem cégtársai legyünk. —

U. i. 9. sz. — *bj.: Újabb regényeink.* A következő művek ismertetése és bírálata: Vasadi Balog György: Kék vizek mellett, — Lőrinczy György: Az özvegy falu, — Bózsing Fanny: Rozmaring hercegnő, — Gábor Andor: Untauglich úr, — Pásztor Árpád: Vengerkák, — Csathó Kálmán: A varjú a toronyórán, — Szomaházy István: Meseváros, — Lakatos László: Tavasz játék, — Csergő Hugó: A mi szívünk asszonya, — Gárdonyi Géza: Szunyoghy miatyánkja, — Herczeg Ferenc: Magdaléna két élete, — U. a.: A hét sváb, — Pakots József: Éjszaka, — Erdős Renée: Az új sarj, — Kaczér Illés: Khafrit, az egyiptomi asszony, — Lázár István: A kék-hajú fantom.

Kelet Népe. (Das junge Europa.) 1916. évf. 5—6. sz. — Ismertetés *Kiss Menyhért: Táborúz* c. háborús verskötetéről (1916). Kiss Menyhért több versét lefordították németre, lengyel, szlovén, román, török és esperanto nyelvre és legközelebb Berlinben egy német antológia fog megjelenni költeményeiből. — *Ungarn im spanischen nationalen und im französischen klassischen Drama.* Karl Lajos füzetéről. (V. ö. folyóiratunk: 1916. évf. 432. l.)

Kolozsvári Szemle. 1916. évf. 27. sz. — *Szomaházy István a filmjéről.* Nyilatkozat abból az alkalomból, hogy a «Mesék az írógépről» c. regényt Janovics Jenő filmre alkalmazza.

Kritika. 1916. évf. 2. sz. — *A magyar regény megpróbáltatása 1914-ben.* Megjegyzések Révész Béla: Vonagló falvak c. regényével kapcsolatban. «A kor dekadens irodalmi viszonyai között nyegle kritikával fogadott könyvben Révész Béla egy új, művészi nyelvezetet mutatott be.»

Literarisches Zentralblatt. 1916. évf. 35. sz. — *Arthur Weber* ismerteti Zolnai Béla: Szigligeti Szökött katonájának külföldi elemei c. értekezését. (V. ö. folyóiratunk: 1914. 479. l.)

Magyar Figyelő. 1916. évf. 19. sz. — *Balla Ignác: Két költő.* Zilahy Lajos és Peterdi Andor háborús verskötetének ismertetése és bírálata. «Sem Zilahy Lajos, sem Peterdi Andor nem a háború poétája. A háborúból édes-keveset adnak, csak éppen annyit, amennyi lelküket... fodrozva, gyűrűzve érinti.» — *Fantáziák és gondolatok.* Békássy Ferenc ilycímű posthumus verskötetének kritikája. «Vajda János és Komjáthy Jenő verseinek komor fönségével szárnyalnak ezek a poémák, amelyek nem egyszer fiatal embernél szinte megdöbbentő mélységekre világítanak.»

U. i. 20. sz. — *Kristóf György: Levelek a Kálváriáról.* Gyóni Géza ilycímű verseskönyvének ismertetése és bírálata. «Mélyérszű, melegszívű, minden ízében magyar poétalélek Gyóni, kinek költeményei a mai magyar líra legbecesebb és maradandó értékű termékei közé tartoznak.»

U. i. 21. sz. — *Bellaagh Aladár: Magyarok Portugáliában.* Rövid cikk a portugallokkal való érintkezésünk nyomairól.

Magyar Középiskola. 1916. évf. 7—8. sz. — *Pétergál Henrik* Zuber Mariannának A hazai németnyelvű folyóiratok története 1810-ig (I. folyóiratunk: 1916. évf. 439. sz.), c. munkáját ismerteti és bírálja.

Magyar Kultúra. 1916. évf. 17—18. sz. — *Szira Béla:* Bolza Gyulának Az eljövendő magyar irodalomról, — *Alszeghy Zolt:* Szitnyai Zoltánnak Az én arcom, — *Várdai Béla* pedig: Patay Pálnak D. dr. Székács József c. munkáját ismerteti és bírálja. (Utóbbi mű ismertetését l. folyóiratunk: 1916. évf. 294. l.) — *Szász Zoltán és a külpolitika.* Gúnyos megjegyzések. — *G—y J—n: Birnbaum? Blau? Biró* Lajos neve eredetileg Blau volt.

U. i. 19. sz. — *Várdai Béla: Szépirodalmi folyóirataink szemléje.* A Vasárnapi Ujság, Nyugat, A Hét, Uj Idők és Élet c. folyóiratok 1915. évfolyamának beható bírálata. E kereten belül — a többi szépirodalmi művek sorában — részletesebben szól a szerző a következő regényekről: Szemere György: Két leány; Laozkó Géza: Noémi fia; Herczeg Ferenc: Magdaléna két élete; Gábor Andor: Egy untauglich noteszából; Szomaházy István: Meseváros; Csathó Kálmán: A varjú a toronyórán. A cikkből megtudjuk, hogy a Hét 1915. évfolyamában «Kelemen Viktor „József hazamegy» címmel a Bánk bán szerzőjének szülővárosába való csüggedt visszavonulását jeleníti meg értékesen.»

U. i. 20. sz. — *Bangha Béla:* Szabó Lászlónak A modern újságírás c. munkáját, — *k.:* Lakatos Lászlónak Az idegen leány c. új színdarabját ismerteti és bírálja. — *F. L.: Színház.* Színi kritikai észrevételek az újabban színre került darabokról. — *Perverzítás és a művészet.* Megjegyzések Szász Zoltán egyik színi bírálatával kapcsolatban.

Magyar Nyelv. 1916. évf. 6—7. sz. — *A königsbergi szójegyzék.*
 I. Paleografiai vélemények. Fejérpataky László szerint e szöveget a XIV. század közepe táján, esetleg második felében, — Nagy Gyula szerint a XIV. század végén vagy a XV. század elején, — Szentpétery Imre szerint a XIV. század közepén, — Jakubovich Emil szerint a XIV. század harmadik negyedében írták. II. Nyelvészeti vélemények. Szinnyei József szerint a Königsbergi Szójegyzék a XIV. századból való, sőt az *a* és *o* betűk számaránya a századnak második felére vall. Melich János szerint a XIV. század végén, — XV. század elején írhatták; 1420-nál nem fiatalabb, 1370—80-nál nem régibb. — *Simai Ödön*: Nyelvújítási adatokat közöl, — *Szily Kálmán* pedig: Az idegen helynevek a magyar nyelvben címen értekeznek. — *Trócsányi Zoltán*: *Kisérlet a magyar mássalhangzó-változások okának kiderítésére.* Nyelvészeti értekezés. — *Melich János*: *Német jövevényszavainkról.* Nyelvünkben vannak ó-felnémet korszakbeli felnémet átvételek is.

U. i. 8. sz. — *Trócsányi Zoltán*: *XVI. századbeli erélyi íróink ő-zése.* Az ingadozás az *ë, ö* írásában nem a szász anyanyelvű írók nyelvi hibájára, hanem a korabeli székely nyelvjárás ingadozó kiejtésére vihető vissza. — *A Königsbergi Szójegyzékhez.* Károlyi Árpád, Madzsar Imre és Nagy Gyula hozzászólásai szerint a «Pater sancte...» tollpróba helyes olvasása: «Patefacte sunt ianue celi protomartiri...» — *Voinovich Géza*: *Arany János hagyatékából.* Rövid nyelvészeti cikkek a «Telephon» és «A párnatáno» szókról. Az előbbi magyar nevéül a költő a «messzahalló» szót ajánlotta. — *Melich János*: *Adalék a magyar szótárirodalom történetéhez.* Kalmár György hosszú ideig foglalkozott egy etimológiai szótár tervével, kéziratának kellett belőle lennie. Talán egy szerencsés véletlen nyomára vezet e kéziratoknak.

Magyar Nyelvőr. 1916. évf. 7—8. sz. — *Losonczy Zoltán*: *Kódexaink és a nyelvjáráskeveredés.* Értekezés a ómben írt tárgyról. — *B. H.*: *Sebők Zsigmond magyarsága.* S. Zs. halála után a lapok azt írták, hogy a Párkányban született s Esztergomban tanult ifjú, Mikszáth K. tanácsára Szegedre ment, hogy ott kifogástalan magyarságú nyelvkészséget tanuljon. Haugh Béla és Körösy László tiltakoznak az ellen a föltevés ellen, hogy a nevezett írónak a Dunántúlról Szegedre kellett volna mennie magyarságot tanulni. — *Dóczi Lajos*: *Irodalmi divatlevél.* Elmélkedés egyes szók és szólások helyességéről. E cikk, a hozzáfűzött jegyzet szerint, eredetileg a Pesti Hírlap 1901 febr. 10-iki számában jelent meg. — *Oltyán Sándor és Török János*: *Arany János nyelvéhez.* Szómagyarázatok. — *Parászka Gábor*: *A háború dalköltése a kisküküllőmegyei Csáváson.* Adatközlés.

Mult és Jövő. 1916. évf. 11. sz. — *Schächter Miksa*: *Ágai Adolf dr. és a zsidóság.* A cikkből egyebeken kívül megtudjuk, hogy Simor hercegprimás egyszer a nála vendégségben levő Ágait komolyan kérte arra, hogy térjen át a zsidó vallásról a keresztényre. A nemrég elhunyt író azonban a kérést nem teljesítette.

Neue Freie Presse. 1916. évf. 18712. sz. — Z.: A színházi rovatban elítélő kritikát ír Hajó Sándor «Die Jungen und die Alten» c. vígjátékáról, melyet a Neue Wiener Bühne szept. 23-án mutatott be. (V. ö. a többi bécsi lapokat.) Megjegyzi, hogy a darabon Ibsen, Dumasfiis (Kaméliás hölgy) és Wedekind (Frühlings Erwachen) hatása érzik.

Neues Pester Journal. 1916. évf. 259. sz. — p.: *Eugen Heinrich Schmitt*. †. A nemrég elhunyt magyar származású bölcseleti író munkásságának nekrológszerű méltatása. (L. a többi napilapban is.)

U. i. 270. sz. — *Der Storch*. Tompa Mihály A gólyához c. költeményének Szekula Jenőtől származó német fordítása.

Neues Wiener Journal. 1916. évf. 8219. sz. — *Hinter den Kulissen* A névtelen cikkíró egyebek között szól egy kávéházi beszélgetésről is szól, ahol Lengyel Menyhért kijelentette, hogy A táncosnő c. készül darabjában a Kaméliás hölgy témáját önti új formába.

Neue Zürcher Zeitung. 1916. évf. 1407. sz. — F. G.: *Kronstadt*. Tárca-cikk, az oláh betörés alkalmából, Brassóról és multjáról, megemlékezés Honterus Jánosról.

U. i. 1480. sz. — *Hír Guthi Soma* «Der Zylinder» c. vígjátékáról, melyet a hamburgi Stadttheater sikerrel mutatott be.

Nyugat. 1916. évf. 17. sz. — *Schöpflin Aludár*: Riedl Frigyesnek Shakespeare és a magyar irodalom c. tanulmányát ismerteti. — *Babits Mihály*; *Ma, holnap és irodalom*. (Bíráló megjegyzések a legeslegújabb irodalmi mozgalmról: a Tett c. folyóirattal kapcsolatban.) Nem alkotni tovább a meglevő formák szerint, nem is új formákat teremteni, hanem törni a régiakat, lerázni és megtagadni mindent, ami törvény és forma: ennyit jelent a Tett propagandája. Még a lírájukat is ki szeretnék röpténi az egyén hangulatainak és képeinek szűk világából: szívük be akarja érezni az egész Emberiség szívének érzéseit, szemük áttekinteni egy villanattal az egész Kozmoszon. Kozmikus lírát akarnak (mint ők mondják), minden elhatárolódás nélkül valót. Az ifjak bombasztikus módján szólva: «Az új költészet glorifikált ideálja a végtelenbe derülő ember.» Ez a program egy előadva szép. De bármennyire szabadságot hirdet is egy program: a művészetben, mihelyt a szabadságból programot csinálunk, az már nem szabadság többé, hanem megkötöttség. Kétszeresen így van a dolog, mikor a program a hagyományok és formák tökéletes elvetését teszi kötelességgé. Művészetben aligha nélkülözhetők a hagyományok: hisz a művészet lényege maga hagyományszerű momentumokon alapul. A művészet hatása, mint a nyelv asszociációkon sarkallik s az asszociáció már mindig ősi, hagyományszerű beidegzettségeket feltételez. Nincs író, aki más íróknak örököse és folytatója ne volna, bár gőgös fiatalok gyakran esnek abba az illúzióba, hogy semmiből teremtenek vagy egyenesen az élethől merítenek. A legforradalmibb irodalom is érzi, hogy ősökre, roko-

nokra van szüksége s keres ilyeneket. A Tett is keres s átvállván a magyar irodalomban körülnézni, külföldi rokonság után néz. Az igazi rokonuk Walt Whitman, látásban és érzésben valóban kozmikus és szimultánista, bár kozmosza bevallottan csak Amerika. A Tett írói bizonyára pusztán külsőségek miatt találták Walt Whitmanban rokonukat, aminthogy erős hajlamuk van mindenkiben rokont sejteni, aki valaha verses forma nélkül írt verseket. Pedig a «szabad vers» nem lehet egy költői iskolának ismertető jele. Szabad vers mindig volt és mindig csak egy versforma a sok közül: egyike a legrégebb versformáknak. Valóban a hagyományok és formák teljes elvetéséről szóló programmpont ürességét semmi sem mutatja láthatóbban, mint a legkülsőbb formák, a versformák ügye. Művész sohasem vethet el minden formát úgy, hogy magával az elvetés tényével ismét forma ne támadjon. Lehetnek egyéniségek, akiknek természetes kifejezési formájuk a szabad vers, épúgy mint vannak, akiké a szonett; de a szabad versre korlátozni magunkat, nagyobb formai önmegtagadását jelent, mint a szonettre korlátozni. Nem formai felszabadulás volna ez, hanem a legnevetségesebb formai rabság. És úgy látszik, hogy a Tett írói ebben a formai rabságban szenvednek. S ha láthatóan nehezükre esik is lemondani a külső formák érzéki kellemességeiről, annál könnyebben mondanak le a belső formáról, a komponálásnak mindig heroikus erőművéről. A Tett stílusát főleg két dolog jellemzi: a mesterkélt bizarrságban nyilvánuló izléshiány, és a képek túlzott komplikáltsága, mely néha készakart érthetetlenségig emelkedik. Rokonszenves jelenség a Tett költőinél, mikor a modern élet számos mozzanatát igyekeznek a költészet körébe vonni, melyek eddig prózaiaknak tetszettek, s a versben izléstelennek hatottak. Különösen a szimultánista programnak megfelelően a társadalmi tömegélet és a modern technika nagy társadalomátalakító tényezőinek a magas érzelmi világ számára való meghódításáról van szó. Fenséges tennivalók várnak e téren a modern költőre. A konvenciók izlésről való eltérés másik iránya, mely felé ifjú írók rendszeren hajlamosak, az erőtikus irány. S itt bizonyos fokig helye lehet az engedékenységnek. De hiba, ha az ifjú költő erőltetetten hoz be egy át nem élt s csak irodalmilag elképzelt erőtikát. Általában: a szimultánista program szép ugyan, de nem oly új, mint látszik s bizonyos oldalról tekintve nem is jelent mást, mint hogy az ifjak nagy költők szeretnének lenni; mert nem épen az-e a költő — legalább a fantázia nézőpontjából — aki egy pillanatban tud átlátni egymástól távoleszt dolgokat a úgyszólván a kozmoszból, ami a céljának és hangulatának irányába esik, önkénytelenül kiragadni és egyszerűsíteni? De tegyük föl, hogy igazán van valami új és korszerűen szükséges a szimultánisták mondanivalójának élében és hangsúlyában. Akkor sem a mondanivalón, mint célon fordul ez meg, hanem a művészi élelésen és hangsúlyozáson. A művészetben lényeggé a szuggesztív hatás eszköze: a forma válik. Ezért egy új irodalmi iskola kritikája elsősorban formai eszközeinek kritikája. — *Tóth Árpád*: Keleti Arturnak Angyali üdvözet, — és *Molnár Jenőnek* Ima 1916-ban c. versköteteit ismerteti és bírálja. Keleti Artur kis kötete nincs affektáltság és modorosság híján, de

benne egy költői egyéniség körvonalai rajzolódnak elénk. Molnár Jenő könyvének foglata: háborús versek, a háborús líra szokott egyenetlenségeivel.

U. i. 18. sz. — *Schöpfung Aladar: Levelek a Kálváriáról.* Gyóni Géza ilyeítmű verskötetének ismertetése és bírálata. A könyv két részre oszlik. Az elsőben harminohárom költői levél van, a költő itthonhagyott szerelméhez. Búsakodva gondolja el, hogy hat rá a hír fogságbaeséséről; a fájó szerelemföltés képzetei uralkodnak a költőn. A könyv második részében kell keresnünk, ami egyebet a költő átélt és meg tudott alakítani a hadifogoly lelki állapotaiból. Gyóni átélőképességeinek köre meglehetősen szűk, élményeinek csak egyes és nem is legfontosabb, a dolgok gyökerét érintő elemeit bírja tudatossá tenni, kifejező képessége pedig erőtlén. Lelki élete két lényeges elemből szövődik: a lágú, könnyező szentimentalizmusból és a dacos haragból. Mindig megérik rajta, hogy tudatosan irodalmat csinál. Nem az a baj, hogy ezt csinálja, hanem hogy ez megérik rajta. Gyónin olykor a legkülönbözőbb és legellentétebb hangutánzások figyelhetők meg. Évek előtt megjelent «Szomorú szemmel» c. verskönyvében az Ady hangja volt túlnyomó s ez mint legerősebb ifjúkori benyomás, háborús verseiben is minduntalan feltűnik. Przemyslben írt versei egy részéből Balassi Bálint hangja szól, a legtöbbben pedig s a hadifogságból írt versei közül is néhányban a Petőfié. Még jobban bizonyítja az eredetiség hiányát az a mód, ahogy a világgal, az élményekkel viszonyba lép. «Mindig valamely más költő attitűdjét veszi magára, mert ezt a viszonyt nem tudja önállóan alakítani és kifejezni. A háborúval szemben való magatartása például teljesen a Petőfié. Szentimentalizmusa, amely nyilvánvalóan őszinte és igaz vonása lelki alkatának, a kifejezés módorosságán át affektáltaknak érzik. Egyik verse hasonlatával akaratlanul elárulja magát: Lovik Károly novelláiban szoktak olyasformán stilizált nőalakok szerepelni, amilyenre ő rajzolja szerelmét s a krasznójarszki hadifogoly katona minduntalan Lovik novellahőseinek a pózaiban és hangján szól a vágyaiban maga elé képzelt szerelmes nőhöz. Ha egyfolytában olvassuk Gyóni Géza verseit, valami különös egyhangúságot érzünk bennük. Az egyhangúság e benyomását a nyelve monotonijája kelti. Ez fantáziájának szegénységéből folyik: lényegileg sablonokban lát és gondolkodik. Amellett nyelve sem hajlékonyság, sem szöbbség, sem kifejező erő dolgában nem gazdagabb az átlagos újságírói nyelvnél. Egész költészete a regényesség képét mutatja úgy mondanivaló, mint a formálás művészete dolgában. Bizonyos, hogy költői értéke nem áll arányban azzal a feltűnéssel, amelyet keltett. Mindazonáltal érthető az a feltűnés, mert egész halmaza a versek szerzetési és megjelenési körülményeinek működött itt közre, hogy befolyásolja az olvasókat. — *Kassák Lajos: A «rettenetes nagy hamu» alól Babits Mihályhoz.* Válasz Babitsnak u. e. folyóirat 17. sz.-ban megjelent «Ma, holnap és irodalom» c. közleményére. — *Babits Mihály: Felelet.* Megjegyzések Kassák Lajos fentebbi cikkére. — *Havas Gyula: Karinthy Frigyesnek Holnap reggel c. három felvonásos «tragikomédiáját»* ismerteti és bírálja.

U. i. 19. sz. — *Schöpfung Aladar: Ágai Adolf.* Az ötvenes évekbeli

Bécs ujságírásának megvolt a maga stílusa. Szellemesnek lenni, ez volt a főcél... Ágai Adolf is ezt hozta magával bécsi egyetemi esztendőiből, ezt a modort alkalmazta tárcacikkeiben a magyar viszonyokhoz. Talán a legnagyobb nevezetessége Ágai pályájának, hogy ő volt az első igazán pesti író, aki nem szégyelte, hogy falusi születés létere erősen meggyökeresedett a városban. Igyekezett is a pesti művelt polgár típusát önmagában és írásában megvalósítani. Ágai írása «bécsi feuilleton» magyar sujtással kiteremtettéve. Az ő írásaiban vált először Budapest, a város maga és élete érdekes, gazdag, változatos és szimpatikus témává. Humorát, amely tárcacikkeiben inkább csak enyhe elméskedés, élete legnagyobb hatású alkotására, a Borsszem Jankóra költötte. Ágai eleven érzéssel élt benne a maga korában s invenciója e kor sodrába nyúlt bele alakokért és motívumokért. Az egész világon nincs rá példa, hogy ekkora hatása lett volna olyan élclapnak, amely az uralkodó társadalmi osztályok szolgálatában áll. A gúny, a torzkép, az uralomra törekvő rétegek kezében szokott sikeres fegyver lenni. A sorsa író-sorsa és ujságíró-sorsa; öregségére, mint elmúlt időknek félig elfeledett emléke járt köztünk. — *Schöpflin Atadár: Népszínművek.* A népszínmű az utóbbi 15—20 év alatt lett történelmi emlékké s csak most tudunk vele szemben arra az állápontra helyezkedni, ami elmúlt korok alkotásainak élvezetéhez szükséges.

U. i. 20. sz. — *Szini Gyula*: Ruttkay Györgynek «Keringő» és Lakatos Lászlónak «Az idegen leány» c. darabjait ismerteti (első előadásuk alkalmából).

U. i. 21. sz. — *Schöpflin Atadár* Barta Lajosnak «Zsuzsi» c. parasztvígjátékát, — *Tóth Árpád* pedig Balázs Bélának «Lélek a háborúban» című könyvét ismerteti és bírálja.

Österreich-Ungarns Zukunft. 1916. évf. 5. sz. — *Eduard Sas: Franz Molnars Kriegsstück.* Meleghangú ismertető cikk a «Fehér Felhő»-ről.

U. i. 6. sz. — *Atadár Schöpflin: Neu-Romantik.* A háború előtt az emberek élete eseményekben szegény volt. Ezt tükrözte az irodalom is. A modern drámának és regénynek, Shakespearehez, Victor Hugóhoz vagy Thackerayhez viszonyítva, alig volt némi regényes cselekvénye. A háború ismét az események gazdagságát zúditotta az életbe. A romantikus élmények nemzedéke fölújítja majd a romantikus irodalmat, amelyben a megváltozott élet teljessége fog kifejezésre jutni. — *U. i. Wiener Theater.* Szól Molnár Ferenc «Liliom»-ának bécsi előadásáról.

U. i. 7. sz. — *Lajos Brajjer: Die Kriegslirik der Ungarn.* Kiemeli Gyóni Gézát és a háborús katonadalokat. Föltűnő, hogy mai háborús költészetünkben nem a háborúért való lelkesedés a főtéma. Ez azonban érthető, mert a háborút nem mi akartuk, hanem reánk kényszerítették.

U. i. 8—9. sz. — *U. i. Theater.* Cikk Drégely Gábornak Szerencse fia, Bíró Lajosnak és Lengyel Menyhértnek a Cárnök, továbbá Gábor Andornak Ciklámén című darabja bécsi előadásairól. — *e. s. dicsérettel szól Gárdonyi Géza: Szunyoghy Miatyánkja, Tormay Ceoil: A régi ház és Lőrinczy György: Az özvegy falu c. művéről.*

Österreichische Rundschau. 1916. évf. 6. sz. — *Theodor Antropp*: *Wiener Bühnen.* Szól Lengyel Menyhért «Táncosnő»-jéről. «Die ungarische Rührkomödie ist nicht besser und nicht schlechter als ihre französischen und Wienerischen Vorbilder.» (L. még Neue Freie Presse: 1916. évf. 18697. sz.)

Pester Lloyd. 1916. évf. 264. sz. — A Tárca-rovatban Alexander Bernát nekrológja olvasható Ágai Adolfról.

U. i. 266. sz. — *Bernhard Alexander: Walzer.* Tárca Ruttkai Györgynek Keringő c. darabjáról. Az író túlteszi magát a régi szabályon, hogy nem kell meglepni a nézőt. A nézőnek beavatottnak kell lennie és vára-kozásaiban, ítéleteiben nem kell őt ide-oda dobálni. A végén a hősnő már nem is érdekel. A budapesti — részben teljesen romlott — társaságnak egy típusát akarta színpadra vinni. A szerzőnek nem volt szerenoséje a meséjével. Kigondolt jellemeit nem állítja be plasztikusan.

U. i. 268. sz. — *E. St—i*: Ozorai-Kálmán Margitnak a budai színikörben bemutatott Anna c. darabját bírálja. Nincs élet benne, szétfolyó.

U. i. 273. sz. — A Színház-rovatban Alexander Bernát bírálja Lakatos László «Az idegen leány» c. darabját. «Szerzőnek van ízlése, érzése és erős írói tehetsége. Csakhogy ebben a művében nem drámailag nézte alakjait és cselekményét.»

Protestáns Egyházi És Iskolai Lap. 1916. évf. 36. sz. — *Csokonay Gizella*: *Anyám halálára.* (Ezt a verset — a hozzáírt jegyzet szerint — egy vak leányka, — Csokonai V. M.— a nagy költő családjának ivadéka írta.)

U. i. 44. sz. — *Lampérth Géza*: *A M. P. I. T. és az irodalom.* (Levél a szerkesztőhöz.) A szerző szerint kívánatos lenne, hogy a Protestáns Szemle a jövőben a szépirodalomnak is helyet adjon hasábjain; a protestáns keresztyén és magyar nemzeti szellemű szépirodalomnak. — *Révész Kálmán*: *A reformáció első évszázados megülése hazánkban 1617.* Az eddig ismert adatok alapján megállapítható, hogy a reformáció első és második évszázados fordulójának (1617 és 1717) megünneplése hazánkban csak kivételes jelenség volt s a legelső általános ünneplés, csak a harmadik évszázados ünnepélyen 1817-ben történt.

U. i. 45. sz. — *Vargha Tamás* bírálja Masznyik Endre Új-testamentom-fordításának első füzetét. «Még a legkisebb hibája... hogy nem a ma magyar nyelvén van írva, hanem hemzseg a régiességektől.» «Hiába, nem törül-metszett magyar nyelv a Masznyiké. A magyar fül megérzi ezt. S az egész fordításon meglátszik az elstettség.»

Protestáns Szemle. 1916. évf. 5—6. sz. — *Kristóf György*: *Szabolcska Mihály vallásos költészete.* E hosszabb tanulmány szerint Szabolcska vallásos tárgyú költeményeiben (melyeket néha alig lehet különválasztani a többtől) hitének mélysége magával sodor, egyéniségének frissesége megkap. A vallásos élet jelenségeit a költészet mindig hajlandó volt tételes fejtegetés alakjában kifejezni. Ezért a vallásos líra nálunk is általában

reflektáló. Szabolcskánál a dogmatikus iz eltűnik s helyébe lép az üde, a személyes, a közvetlen élmény, mely a krisztusi szeretet prizmáján át-szűrődve jut az olvasó szemléletének körébe.

Sárospataki Hirlap. 1916. évf. 9—10. sz. — Hosszabb ismertetés Gyóni Géza: *Levelek a Kőlváriáról* ... c. verskötetéről. (A cikk nincs aláírva, utalásából azonban kiténik, hogy szerzője: Gulyás József.) «Mindezen költemények Gyónit, mint gazdaglelkű költőt mutatják be. Alkotó ereje izmosodott, lelke újabb impresszióktól terhes, de a kész kifejlődöttség pompás színei még nem virulnak tehetsége rózsáján.» A bírálathoz meg tudjuk, hogy Gyóni ez új kötete kéziratát egy vöröskeresztes magyar mánásasszonytól — Rostyné gróf Forgách Ilonától — küldte haza, ki épp a krasznójárszki fogolytáborát vizsgálta. Az új kötet a költőnek a fogságban 1916 január 5-ig írt költeményeit tartalmazza.

U. i. 18—19. sz. — Szinyei Gerzson: *Sárospatak város házai*, melyekhez nevezetes történelmi emlékek fűződnek. (Folyt.) 127. A Szombathy-ház. Adatok Szombathy János (1783—1823) egykori sárospataki tanár és történettudós életéhez.

Sárospataki Református Lapok. 1916. évf. 35—36. sz. — Kocsi Csergő *Bálint eddig ismeretlen levelei és munkája*. (I.) Adatok a XVII. században gályarabságot szenvedett pápai tanár életéhez: a sárospataki főiskolai könyvtárban őrzött eredeti kéziratok alapján. (A cikk folytatását l. u. e lap 37, 43. és 44. számban.) — *A magyar egyezményes filozófia*. Magda Sándor ilyelmű könyvének ismertetése.

Svenska Dagbladet. 1916. évf. 128. sz. — Drégely Gábor vígjátékának «A kisasszony férje»-nek «Fröhens man» címen 1916 május 11-én volt a svéd premiérje a stockholmi Svenska-Teaterben. August Brunius hosszabb cikkben foglalkozik a darabbal. «Bizony nagyon ritkán láthatunk ilyen egészében válogatott, szellemesen megírt, oly eredetien főtálat, jól megszerkesztett és igazán érdekes vígjátékot, mint «A kisasszony férje...» Az egész nemcsak szellemes játék, hanem sok benne a szeretetreméltó finomság és ügyes megfigyelés az emberi vidámságok iránt. Az összes személyek igazi, élő és valóságos jellemek.»

U. i. 257. sz. — Abból az alkalomból, hogy Biró Lajos «Serpolette» című regényének közlését *Lefflerné Liljekrantz Signe* eredetiből készült svéd fordításában megkezdte, részletesen ismerteti Biró Lajos eddigi írói működését. «Biró Lajos neve a legújabb magyar irodalomban egyike a legnépszerűbbeknek. Mint drámaíró már Svédországban is komoly sikereket aratott. Mindenesetre Biró Lajos tehetségét dicséri «A cárnök» nagyszerű dialektikája.» Röviden elmondja «Serpolette» témáját, majd így fejezi be: «Serpolette» megragadó formában mutatja be az idealista hajótörését a valósággal szemben, az ő félnék és egyenetlen harcát a durvaság és gonoszság ellen és végül alámerül, egyedül, anélkül hogy környezetében visszhangra talált volna.»

Színház És Divat. 1916. évf. 1. sz. — *Bárczy István: Színház, divat, háború.* «Színház és divat: ne szünjék meg a háborúban, de nemesedjék hozzá a hivatáshoz, melyet a háború vet rá.» — *Szterényi József: A színház feladata a háborúban.* Hasonló tartalmú rövid elmefuttatásokat írtak még ebbe a számba: *Farkas Pál és Márkus Miksa* is. — *Marton Sándor: Színpadi kivitelünk és bevitelünk.* Még nincs egy évtizede, hogy komolyan és következetesen döngtjük színpadi műveinkkel a művelt nyugatnak kapuit. A világháborút megelőző évben közel negyven kötet magyar mű jelent meg idegen nyelveken. Az elmúlt tavasszal egy bécsi lap külön cikkben «Wo bleibt Wien?» címmel kénytelen volt arról keseregni, hogy egyszerre hét magyar színdarab szerepelt a bécsi színházak műsorán. Cikkíró összeállítja a külföldre kerülő újabb drámák listáját. Ma már a kivitelünk jóval felülmulja a bevitelt. — *Faludi Gábor: AVig-színház jövő szezonzja.* Az elmúlt tizenöt évre esik a magyar dráma-irodalom hallatlan föllendülése, amiben nagy része van a Vig-színháznak is.

U. i. 2. sz. — Bálint Lajos: A divatos író. A divatos író most: Shakespeare. — *n. j.: Beöthy László íróasztala.* Színháztörténeti érdekű csevegés. — *na.: A magyar filmek első nagy évadja.* Magyar írók, akik az idén szóhoz jutnak a filmen: Petőfi Sándor, Tóth Ede, Jókai Mór, Bródy Sándor, Herczeg Ferenc, Molnár Ferenc, Szomaházy István, Faragó Jenő, Gábor Andor, Guthi Soma, Nádas Sándor, Incze Sándor, Földes Artur, Lovászy Károly. — *Földes Artur* a külföldön színrekerült darabjairól ír.

U. i. 3. sz. — Tóth Imre szobája. Színháztörténeti érdekű cikk. — *Főpróba.* A Corvin-filmgyár magyar filmjeiről.

U. i. 4. sz. — Lakatos László: «Buona notte.» Az oláh betörés és a brassói magyar színészek menekülése kapcsán megemlékezés Déryné brassói szerepléséről.

U. i. 5. sz. — Salgó Ernő: A kritika útja. Cikk arról, hogy a kritika az irodalmi segédszerepből külön és önálló műfajjá lett. A befolyásolások és kompromisszumok sokszálú szövedéke hálózza körül a kritikát, mely hamarosan odajut, hogy a mozi-reklámok stílusában megszerkesztett híradásokkal helyettesítse magát. Úgy a színház, mint a sajtó az industrializálódás irányában fejlődik. — Előzetes hír Lakatos Lászlónak Brassói emlék c. darabjáról, melynek hősnője Déryné Széppataki Róza.

U. i. 8. sz. — Harsányi Zsolt: A szerző demokráciája. A magyar költő sivár gazdasági elhelyezkedését nem kultúránk hátramaradottságának kell szemére hányni, hanem annak a valóságnak, hogy a magyarok kevesen vannak. Baj, hogy az írók a külföld tantiémjeire vannak szorulva és ennek érdekében nemzetközi témákat keresnek. A nagy színházak mellett a kisebb színpadok, kabarék újabban irodalmi színvonalra emelkedtek. — *Az ötvenéves «Aesopus».* Beszélgetés Rákosi Jenővel, a darab szerzőjével.

Színházi Élet. 1916. évf. 30. sz. — *Erődi Jenő: Kelemen László.* Rövid jellemzés az első magyar színházigazgatóról.

U. i. 31. sz. — *Erdődi Jenő: Somló Sándor.* [L. még Ung: 1916. évf. 37. sz. (Berzeviczy Istvántól.)]

U. i. 32. sz. — *Jászai Mari: Színész és közönség.* Személyes visszaemlékezések a címben jelzett témával kapcsolatban. — *Erdődi Jenő: Kotsi Patkó János.* Rövid jellemrajz az erdélyi úttörő színészből.

U. i. 34. sz. — *A Vigszínház az Urániában.* A rohamosan fejlődő magyar irodalom új hajlékot teremtett magának. Cikkíró nagy dicsőréttel szól Szigligeti Fenn az ernyő, nincsen kas c. vígjátékának följújtásáról. — A Hungária filmkölesönvállalat foglalkozik azzal a gondolattal, hogy az Ember tragédiáját «megfilmesítse».

Történelmi Közlemények Abaúj-Torna Vármegye És Kassa multjából. 1914—1915. évf. 3. sz. — *Czobor Alfréd: A kassai színészet története.* Hosszabb, folytatásokban megjelenő cikk a címben írt tárgyról.

Uj Idők. 1916. évf. 42. sz. — *Gálos Rezső: Arany János egy kiadatlan levele* (1864 nov. 14.) Adalék Arany szerkesztői működéséhez és Tótvölgyi Titusznak a Koszorú 1864. évfolyamában megjelent «Különös végrendelet» c. novellája történetéhez.

Uj Nemzedék. 1916. évf. 39. sz. — *Oláh Gábor: Erdély a magyar irodalomban.* Az erdélyi magyarság nyelve az udvariassági formákban csaknem oly gazdag volt, mint a francia. Mikes stílusa nemcsak a zágoni idioma finomabb hajtása, hanem egyúttal az erdélyi fejedelmi udvar csiszoltabb szólásmódjának megőrzője. De Erdély nemcsak nyelvünk tisztaságát mentette meg, hanem a nemzet lelkét is óvta az idegenség betegségétől. Jósika, Kemény, Jókai és Gyulai Pál Erdélyt örökítik meg költészetükben. Történetirodalmuk is erdélyi talajból fakad. Erdély a magyarság testének legnemesebb része.

Uránia. 1916. évf. 9. sz. — *—ly: Egy csomó könyv.* A következő, újabban megjelent könyvek ismertetése és bírálata: Görgy Artur ifjúsága és fejlődése a forradalomig, — A Kisfaludy-Társaság Évlapjai XLIX. kötet, — Gárdonyi Géza: Szunyoghgy miatyánkja, — Szabolcska Mihály: Szívem szerint, — Sebestyén Károly: Napnyugati séták, — Riedl Frigyes: Shakespeare és a magyar irodalom. (Az első, második és hatodik mű ismertetését l. folyóiratunk: 1916. évf. 433. és 1917. évf. 63., 56. l.)

U. i. 10. sz. — *Szász Béla: Egy irodalmi vasdarcos.* Adatok Literati Nemes Sámuel életéhez. — *Elek Oszkár: Erdély és a legnagyobb magyar.* Erdélyre vonatkozó idézetek Széchenyi István leveleiből. — *Elek Oszkár: Az írek nyomora a magyar irodalomban.* Eötvös mélyenszántó, publicista jellemű tanulmányt («Szegénység Irlandban») írt az írek érdekében, Császár Ferenc szonettet szentel («Az irlandi pór») az ír paraszt sorsának, Vörösmarty csak céloz az írekre («Néhány szó a legújabb időben felmerült három eszme körül»; «Zsidóügyben»). Ez a három írónk azért érdeklődött annyira az írek iránt, mert

egy nagy, de rideg önzésű nemzet mohósága áldozatainak tekintette őket. — *Rapais Rajmund: A fejlődés eszméjének bírálata.* A szerző a tárggyal kapcsolatban «Az ember tragédiá»-járól is megemlékezik. Madách — úgymond — egészen tisztán látta azt az ellenmondást, mely a «fejlődés» tanában van. Kérdés, hogy az emberiség történelmének elképzelése megfelel-e a XIX. század szellemének. Könnyen rámondhatjuk erre az igent, hiszen a «fejlődés» valóban itt van ebben a sorozatban.

Zeitbilder. 1916. 70. sz. — közli Gragger Róbertnek, a berlini magyar tanszék első tanárának arcképét. (A berlini magyar tanszék felállításának visszhangjaképen — 1916 aug. 15 óta ez ügyről a magyar lapokbeli híreken kívül — a különböző német ujságokban több mint nyolevan cikk jelent meg. Nagy részük Gragger Róbert eddigi irodalmi működését is méltatja. (L. pl. *Leipziger Tageblatt* 1916. VII. 27., *Hamburger Nachrichten* 1916. IX. 5., *Siebenbürgisch Deutsches Tageblatt* 1916. VIII. 19., *Pester Lloyd* 1916. évf. 229. sz., *Nyolcórui ujság* 1916. évf. 221. sz.)

Zeitschrift Des Vereins Für Volkskunde. 1916. 2. sz. — *Robert Gragger: Aus einem niederrheinischen Arzneibuche des 15. Jahrhunderts.* A Nemzeti Múzeum kéziratárából való latin szerelmi varázslatok és alnémet ráolvasások. — *Joh. Bolte* ismerteti Gragger Róbertnek *Ungarisches zu Goethes Legende vom Hufeisen* (Ung. Rundschau 1915.) c. értekezését a Goethe versével párhuzamos magyar népmesékről.

FIGYELŐ.

Társasági ügyek. I. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1916 október 7-én választmányi ülést tartott.

Szász Károly elnöklete alatt jelen voltak: Alszeghy Zsolt, Ágner Lajos, Bajza József, Baros Gyula, Binder Jenő, Császáz Elemér, Császáz Ernő, Gulyás Pál, Király György, Papp Ferenc, Perényi József, Tolnai Vilmos, Várdai Béla, Versényi György, Viszota Gyula, Weber Artur, Zolnai Béla vál. tagok. Jegyző: Kéky Lajos.

1. Titkárhelyettes jelentést tesz arról a nagy veszteségről, mely választmányunkat egyik legérdemesebb és legbuzgóbb tagjának, Vértesy Jenőnek halálával érte. Mély sajnálatára a temetésről az értesítést csak a temetés után kapta, úgy hogy sem koszorúról nem gondoskodhatott, sem jelen nem lehetett a temetésen. De mégsem távozott elhunyt társunk korai sírjába Társaságunk búcsúzó és köszönő szavai nélkül, melyeket Császáz Elemér társunk tolmácsolt a sírnál. A választmány fájdalmas megindultsággal veszi tudomásul a jelentést, elhunyt társunk emlékéét jegyzőkönyvében megörökíti s fjáldalmunkról és részvétünkrol jegyzőkönyvi kivonatban értesíti az elhunyt bátyját, Vértesy Kornél urat.

2. Titkárhelyettes jelenti, hogy választmányunk új tagja, Horváth Cyrill meglehangú levélben mond köszönetet megválasztásáért. Örvedetes tudomásul vétetett.

3. Titkárhelyettes jelentése alapján a Társaság rendes tagjaiul megválasztatnak: Weiner Imre, főhadnagy, 201. sz. táborig posta; P. Mattoska J. Libór, ferences filoz. tanár, Malaczka (aj. a titkárhelyettes).

4. Titkárhelyettes jelenti, hogy a Vall. és Közokt. Miniszteriumtól nyert értesítés alapján a Társaság kérvénye elintézéséul Pintér Jenő szerkesztőt, aki jelenleg az északi harotéren van, a Honv. Miniszterium a tényleges katonai szolgálat alól felmentette. Örvedetes tudomásul szolgál. A választmány hálás köszönetet mond Baros Gyula helyettes szerkesztőnek a legteljesebb megalégedésre végzett munkájáért s kéri, hogy még ez évfolyam lezártáig mindenesetre ő végezze a szerkesztés munkálatait.

5. Pénztáros jelentést tesz a Társaság vagyoni állapotáról. Eszerint bevétel: 11,284-89 K, kiadás 5020-46 K, pénztári maradvány 6264 K. Jelenti, hogy ez összegben benne van félévi államségélyünk (2000 K) és a Székesfőváros ségélye (1000 K). Tudomásul van. A választmány hálás köszönetet mond nagylelkúségeért a Nm. Vall. és Közokt. Miniszter Urnak s a Székes-

főváros Tanácsának, valamint kérésünk szíves támogatásáért Szász Károly alelnök úr öngyméltóságának.

6. Elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére Papp Ferenc és Várdai Béla vál. tagokat kéri föl s az ülést bezárja.

A választmányi ülést *felolvasó ülés* előzte meg, melynek tárgysora a következő volt:

1. Binder Jenő: Gaal József *A király Ludason c. vígjátékának* forrásai.
2. Husztiné Révhegyi Rózsa: Erdélyi és Hegel.

Binder Jenő felolvasása után felszólalt Versényi György vál. tag s annak a véleményének adott kifejezést, hogy kár Gaal vígjátékának forrását oly messze, a francia irodalomban keresni, mikor ez a történet mindenestől megtalálható Mednyánszky könyvében. Binder Jenő a tőle kiutatott forrással való egyezéseket annyira döntő erejű bizonyítékoknak tartja, hogy még abban az esetben is kétségtelennek tartaná Marivaux hatását, ha a Mednyánszkyval való egybevetésből igaznak bizonyulna Versényi György föltevése.

*

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1916 november 4-én Négyesy László elnöklete alatt *felolvasó ülést* tartott, a következő tárgysorral:

1. Király György: *A trójai monda XVI. századi irodalmunkban.*
2. Zolnai Béla: *Fehér László c. népballadánk s rokonai a világirodalomban.*

Társasági ügyek. II. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság december 2-án *választmányi ülést* tartott.

Beöthy Zsolt elnöklete alatt jelen voltak: Ágner Lajos, Császár Elemér, Császár Ernő, Gulyás Pál, Német Károly, Pais Dezső, Pintér Jenő, Szász Károly, Tolnai Vilmos, Vargha Damján, Vizota Gyula vál. tagok. Jegyző: Kéký Lajos.

1. Elnök a gyűlést megnyitja.

2. Jegyző jelentése alapján a Társaság rendes tagjául választottak: Karinthy Frigyes, író, Budapest; Khindl Szilárd, premontrei tanár, Kassa, (aj. a jegyző); dr. Kiss Lőrincz, tanár, Feldpost (aj. Ágner L.).

3. Jegyző a választmány intézkedését kéri a közgyűlésre vonatkozólag. A választmány a közgyűlést Arany János emlékének óhajtja szentelni s elnök indítványára fölkeri Császár Elemér vál. tagot ünnepi előadás tartására Aranyról mint irodalomtörténetíróról. Egyebekben az előkészítés munkálataival az elnökséget bizza meg.

4. Jegyző a közgyűlés előkészítéseül bizottság kiküldését kéri a pénztár megvizsgálására s a választmány megharmadolására, egyszersmind a megüresedett egy vál. helyre jelölés végett. A választmány pénztárvizsgáló-bizottságul Tolnai Vilmos elnöklete alatt Imre Sándor és Oberle Károly tagokat küldi ki; a választmány megharmadolásával s a megüresedett vál. tagságra való ajánlással Baros Gyula elnöklete alatt Király György vál. tagot s a jegyzőt bizza meg. Ez utóbbi bizottságot Pintér Jenő indítványára egyszersmind arra is fölhatalmazza, hogy az új választás alá

kerülő választmányi tagok sorából azok helyett, kik a Társaság működése iránt nemcsak hogy érdeklődést nem tanúsítottak, hanem szinte tüntető közönyösséget mutattak s tagdíjfizetési kötelezettségeiknek is vonakodtak eleget tenni, új, a bizalomra érdemesebb tagokat hozzon javaslatba.

5. Pénztáros jelentést tesz a Társaság vagyoni állapotáról. Eszerint bevétel 13,662 K 54 f, kiadás 9428 K 45 f, pénztári maradvány 4234 K 09 f. Tudomásul van.

6. Elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére Császár Elemér s Vargha Damján vál. tagokat kéri fel.

A választmányi ülést *felolvasó ülés* előzte meg, melyet az elnök a következő szavakkal nyitott meg:

«Tisztelt Társaság! Az után a gyász hír után, amely hazánkat szomorú fájdalomba borította, ez az első ülésünk. Ezekben a napokban boldogult királyunk emlékére is illik az, amit a Biblia mond: «Ha ketten-hárman együtt lesztok, én is veletek vagyok.» Magántársaságokban, a nemzeti közélet intézményeiben lehetetlen meg nem emlékezni Felőle, a nagy veszteségről, amelyet az Ő elhunytával szenvedtünk. A mi Irodalomtörténeti Társaságunk célja, munkaköre, törekvései arra emlékeztetnek, hogy az Ő uralkodása előtt voltak tudósaink, voltak tudományos intézeteink is, de tudományos közszellemünk, tudományos életünk nem volt. Tudományos műveltségünk, irodalmi műveltségünk a magyar iskolának ama korszaka előtt, amely Ő alatta fejlődött ki, nem volt. Az a légkör, amelyben Társaságunk megszületett, munkálkodik, annak a nagy uralkodónak uralkodása emlékét őrzi, akit a napokban elvesztettünk. De azt mondhatjuk, ami Alatta történt, az nem Átala történt. De hiszen mindaz, amire ezekben a szomorú percekben gondolhatunk; mindaz, a mi nemzeti fejlődésünkben, politikai, gazdasági és szellemi életünkben az utóbbi félszázad alatt történt, mindaz a legszorosabban kapcsolatos az Ő törekvéseivel, szellemével s kapcsolatos marad az Ő nagy emlékével. Az marad, mert mindez nemzeti életünknek abból az új szervezkedéséből, nemzeti munkánkban abból a félszázados zavartalanságából keletkezett, mely az Ő bölcsességére és igazgatszeretetére mutat vissza. Ennek a gondolatnak megpendítésével tisztelettel indítványozom, hogy nagy uralkodónk elvesztése felett érzett fájdalomunkat s hálánkat azért, hogy nekünk adta Őt a Gondviselés, iktassuk jegyzőkönyvbe s alkalmas módon fejezzük ki.»

A Társaság az elnöki megnyitót állva hallgatta végig s megindult lélekkel járult hozzá az elnök indítványához.

A felolvasások során Vargha Damján *Domonkos szerzők a magyar codexirodalomban* c. tanulmányával adott kifejezést a Társaság tiszteletének e nagyérdemű rend iránt fennállásának hétszázados fordulóján. A kegyeletes célú előadásért elnök a Társaság köszönetét tolmácsolja s kéri az előadót, hogy középkori irodalmunkra vonatkozó nagybecsű kutatásait teljes buzgósággal folytatni szíveskedjék. A rend képviselőjében P. Badalik Bertalan Domonkos-rendi szerzetes jelent meg az ülésen.

Második felolvasásul Sajó Sándor mutatta be Perényi Józsefnek *Szigeti József és Csiky Gergely. (Rang és mód — Buborekók)* című tanulmányát.

Jókai hagyatéka a M. Nemz. Múzeumban. A túlvilági halhatatlanság a megoldatlan kérdések közé tartozik. A földi halhatatlanság korlátozott, de minél jobban meghaladja valaki az átlag-ember mértékét, annál tovább él. Mindenkinnek kettős a hagyatéka: a szellemi addig él, amíg szerettei, atyafiai, barátai fönntartják; az anyagi, amíg az örökösök kezén nem kalldódik el vagy be nem olvad az új szerzeménybe. Ez a köznapi emberek sorsa, de a nagyok hagyatékára egész nemzetek tartanak igényt. A szemnek jobban tetszenek a régi királyok, fejedelmek, vezérek emlékjelei. A mieinkből kevés maradt, Nemzeti Múzeumunk régiségára kegyetlenül szegény az effélékben. Bécsbe ragadozták el, ott csillognak-villognak a mi hőseink fegyverei, páncéljai. Ilyesmi nagy emlékeinkben a könyvtár a gazdagabbik, ahová az a hagyaték kerül, ami frott és nyomtatott betűben maradt fönnt, de amelyben nem kisebb a halhatatlanság, mint a múmiákban vagy a piramisokban. A szegény, az ismeretlen magyar nemzetnek három írója van, akiknek elég a nevét kiejteni, hogy az egész világon visszhangja támadjon: Petöfi, Madách, Jókai. Nem az Arany osodásan tiszta és harmonikus egyéniségén múlik, se a Katona nehéz drámaiságán, hogy az ő munkásságuk már terra incognita az ország határán túl. Azonban mi egyelőre beérjük a másik hárommal is, elég sugarat áraszt az is szegény, sokat megcsúfolt magyar földünkre. Mind a három szellemi hagyatéka ott van a M. Nemz. Múzeum könyvespolcán, nemcsak a kinyomtatott munkák, hanem az írók belső élete is kézírataikban, leveleikben.

Futólagos végigpillantásuk is jellemző. Ott van Petöfi, az első, aki hajnal-korában múlik el, ifjan, mint az istenek szerette. Lázás vére benne lüktet az írásaiban is, minden tanuságot tesz róla: egy hirtelen, forró, genialis és hamar kilobbanó élet emlékei ezek. A Madách-írások között fojtó a levegő: egy bezárt óriási szellem vívódásai ezek, valami világot rengető démoné, aminőket Salamon király palackokba csukott el és bűvös pecsétjével pecsételt le. Mikorra kitör, maga is elpusztul. Kétféle tragikum: Petöfi ifjan halt meg, de kiitta az arany habot dicsősége kelyhéből; Madách érett férfikorban, de művei igazában csak holta után hatottak.

Teljességben más a Jókai élete, a mi legnagyobb romantikusunké. Az ő élete nem tragédia s ez így stílszerű is. Mert a romantika nem tragikus valami. Faguet, a jeles francia kritikus, alaposan fejti ki, hogy hogy Hugo Victor voltaképen optimista lélek. Jókai hosszú életet élt; őszintén megvallotta nem egyszer, hogy neki jól esik az ünneplés, amiben szeretetet érez s ünneplésben volt része is bőven. Rózsákból és babérból fontak fejére koszorút. Műveit olvassák s nagy a hitem, hogy mindig is fogják olvasni. Mindig méltatlannak tartottam, mikor az öreg Dumas-val vetették össze, aki a maga korának igen nagyhatású írója és pompás egyénisége volt, de mégse igazi költő; ha Jókaiában nincs is meg a Hugo zordon mélysége és fensége, mégis szívesebben mérem hozzá. Hagyatékát kegyeletes szívvel őrzi a Nemzeti Múzeum. Szobra még nincs, de lesz. Rajta leszünk, hogy minél előbb!

Nagyon jellemző ez az írói hagyaték Jókai egyéniségére. Szerencsésnek mondottuk az író, mert annak érezte magát, holott helyében más

ember talán nem lett volna az teljesen. Az édesanyai kéz, ha jóságból is, de szigorúan nehezedett rá. Szinte börtönéből szabadultnak érezte magát, mikor új köteléssel fonta szorosabbra életét, ami habár Hiimen rózsalánca volt is, talán mégis érezte a súlyát is. Láttá elvérezni az annyira szeretett hazát, zöldtollas generálisok és copfos adminisztrátorok ültek be az országba uralkodni. Érezhette Marcus Aurelius súlyos mondásának igazságát, hogy: a dicsőség is csak feledés végre, mikor hosszú élete végén cserbenhagyta a népszerűsége is. De úgy látszik, nem érezte. Végiglapozunk a hagyatékában, egy-két keserű felkiáltás akad itt-ott, de mintha minden rossz emlék kihullanék belőle, az élet minden sara és pora, amely szükségképen rárakodik a legnagyobb ember fejére és lábára is. Jóformán nincsen ebben a hagyatékban más, mint gyönyörű írói tervek, nagy sikerek, lelkesült tisztelők hódolata, munkában és dicsőségben töltött élet után végig egy nagy áldomás, ünnepi lakoma, ahol a lakomázók soraiban királyok és parasztok ülnek egyaránt.

A nagy álmodónak, a mesemondónak igaza volt. Mikor József főherceg gyermekeinek Jókai mesekönyvét küldötte ajándékba, a főherceg olvassa azt először végig, pedig, mint humorosan megjegyzi, ő «már öreg gyermek». De ilyen öreg gyermeknek érezzük magunkat mindnyájan Jókai olvasása közben. Munkáinak kéziratai közül számra elég sok van e gyűjteményben, de reugeteg munkásságához viszonyítva nagyon kevés. S majd mind öreg korának gyümölcsei, néhány kiadatlan és töredék is, közöttük a *Levente* c. ősmagyar dráma, a költő egyik legszeretettebb gyermeke, melyben a hagyományokból össze akarta állítani mindazt, ami a honfoglaló ősökre vonatkozik s melyet a hálátlan kor még színpadra se tudott juttatni. E kéziratok egytől-egyig a mester gyönyörűen egyenletes és nyugodt írásával vannak papírra vetve. Nem érzik meg rajtuk a lázas sietőség, mely kuszává teszi a betűket, se az erőlködés, mely folyamatoságukat megtöri, se a magamészto gond, mely javításokkal és betoldásokkal ékteleníti el. Az író műhelyébe lépünk és első benyomásunk az, hogy a munka mindenkor tetszetős és könnyű volt. Boldog a mester, aki mindig így dolgozik.

Érdekes a sok Petőfi-reminiscencia. Jókai már régesrég elfelelte, hogy Petőfitől haragban vált el. Tompával se békülhetett ki Petőfi. S míg az érzékeny és tépelődésre hajlandó Tompa örökké fájlalta ezt és borongott miatta; Jókai elfeledte, képzelete új színeket talált ki a kibékülésre s könnyen visszamenekült a még régebbi zavartalan jó emlékekbe. Több munkáját írta Petőfiről. Levelei tele vannak vele. S érdekes, hogy Petőfi legrégebbi írásai a Jókai hagyatékból kerültek elő: a diák Petőfi két levele Sárkány Jánoshoz, melyeket az öreg papi ember a legméltóbb helyre vélt juttatni, mikor Jókainak küldötte meg őket. A sok Petőfi-ünnep egyik legmeghatóbb emléke a Munkácsy Mihály levele, aki nem jöhetvén el az ünnepélyre, maga helyett szép koszorút küld s Jókait bízta meg a letételével. Az a Munkácsy, aki később arra kéri Jókait: írja meg neki a honfoglalás történetét, hogy abból fesse meg, mert nincs író, aki olyan festőien tudna írni, mint Jókai.

Az egész, igazán értékes és jelentős XIX. sz. magyar nagyságai közül jóformán mindenki képviselve van ebben a nagy levelestárban. Megtaláljuk itt Arany szelid humorát Tompa bánatos búcsúzó levele mellett, Gyulai Pál csipkedéseit annyi sok más rajongó lelkesedése oldalán, a régi nagy emberek kezeirását: Deák Ferencét, Klapkát, Perczelét, Vukovicseit, Türr Istvánét, az új politika vezéralakjait, Lónyayt, Tisza Kálmánt, Irányit, az írókat Fáytól és Eötvöstől a legújabbakig, a színészeket Egressy Gáborral az élükön, a festőket, Zichy Mihályt és Lietzen-Mayert Munkácsy mellett, hogy csak néhány ragyogó nevet emeljünk ki a már nem élők sorából s a magyar nevek mellett a sok külföldi levelet, melyek mind bizonyosságot tesznek a Jókai megértéséről itthon és odakinn.

Nem volna teljes a lista a legnagyobb romantikusról a fejedelmi koronák nélkül. Jókai otthon volt a magyar nép között s az uralkodók asztalánál. József főherceg a legteljesebb közvetlenséggel ír neki s barátságosan hívogatja ebédre, amikor csak családja ül asztalánál. Rudolf trónörökösével buzgón dolgoznak együtt *Az osztrák-magyar monarchia* c. vállalat szerkesztésén. S az udvari etiquette s a nem kifogástalan magyarság mögül elő-előlvann az oly tragikusan elpusztult királyfi erős és eredeti egyénisége, amelyet kitar Jókai elött.

Nem szólok az írói jubileum emlékeiről, hiszen ezek még élénken élnek az emlékezetben, élénkebb színekkel, mint a már megfakult tinta mutatja. A sok ünnepi lakoma közül csak egynek az emlékeit emelem ki: mikor a büszke, előkelő és kifelé zárkózott francia Akadémia rendez ebédet a Jókai tiszteletére. Az egyik emlék a meghívó — ez formáság, — a másik a Jókai pohárköszöntője, az Akadémiához méltó előkelő francia nyelven — ha nem is hallhatjuk többé a szónok lágy, behízelt hangját, méltóságos előadását —; a legkedvesebb a harmadik, mert az intim emlék: Paul Hervieu kapja a menüt s ráírja a nevét, az étlap kézről-kézre jár s Jókai elteszi a nevekkal teleírt karton-lapot emlékei közé.

Nem állhatom meg, hogy ne szóljak a hagyaték egy utólagos gyarapodásáról. A Biblia szerint az igazság elrejtőzik a bölcsék és nagyok elől s az egyszerű embereknek nyilatkozik meg. 1913-ban írja Skótországból John Mories elragadtatott levelét Jókai Mórhoz, aki már idestova kilenc esztendeje pihen a sírban. John Mories azt hiszi, hogy Jókai mindig él. Nos, a becsületes skótnak igaza van.

† VÉRTESY JENŐ.¹

Az Idegen helynevek nyelvünkben. Irodalmi nyelvünk aránylag későn alakult egységessé, amint társadalmi viszonyaink és modern kulturéletünk is — egyesületek, tudomány, színház, ujság stb. — lényegében csak a XIX. sz.

¹ A boldogult szerzőnek ezt a kis ismertető cikkét Bajza József váltágtársunk volt szíves közlés végett beküldeni. Az elhunyt testvérének, V. Kornél úrnak a kézírathoz mellékelte sorai alapján egyszersmind az is megállapítható, hogy Vértesy Jenőnek következő darabjai előadására nézve volt szerződése a Nemzeti Színházzal: «Gál Ádám» (1905 szept. 8.); «Rákóczi György» (1906 okt. 1.); «A Nagyúr» (1908 jún. 17.) (Szerk.)

terméke. XIX. sz.-i prózánk fejlődése párhuzamosan halad ez intézmények kialakulásával s ezek vajudását, küzdelmes életét s végső kikristályosodását híven tükrözteti vissza. Ezért van, hogy e század első felének prózája, az «új Magyarország» nyelve a maihoz képest kissé kopottas, míg ezzel szemben a költői nyelv gazdagabb és fényesebb multa támaszkodván, ekkor éri el fejlődésének virágkorát. Még a legnagyobbak is, egy Széchenyi, Eötvös és Kosuth, milyen avult, szokatlan nyelven szólalnak meg, hatalmas belső stílbeli készségük ellenére. De még tovább mehetünk. A 70-es és 80-as évek prózája is erősen megfakult, míg tagadhatatlan, hogy az utolsó negyedszázad prózai stílusa friss, eleven és könnyed fordulataival nagyot haladt — hála főként a magyar ujságrás rohamos fejlődésének. Ennek a gyors iramnak azonban megvoltak a maga súlyos következményei. Csak egyet akarunk ezúttal különül kiemelni, s ez, hogy nincs olyan megállapodott nyelvi kultúránk, mint amilyennel a művelt nyugati irodalmak dicsekedhetnek. Hiába igyekeznek Akadémia, Nyelvőr, Magyar Nyelv s legjobb magyarítók szótáraink a nyelvi hagyomány elvének tiszteletet szerezni, a gyors fejlődéssel járó hibákat irtani, ha az iskola segítségükre nem siet. E téren épen iskoláinkat éri a legnagyobb mulasztás. Ahány iskola, ahány tanár, annyi nyelvszokás, s hiába a Középiszkolai Műszótár és Helyesírási Szabályok, ha nincs, aki szigorúan ragaszkodnék hozzájuk.

Nálunk a nyelv valóban «köztulajdon», de nem abban az értelemben, hogy mint ilyen szent és sérthetetlen, hanem abban, hogy mindenki kénye-kedve szerint ront vagy javít rajta. Holott sohasem szabadna elfelejteni, hogy a nyelven alakítani csak két tényező van hivatva: a művelt emberek közhasználatára és a nagy írói egyéniség.

A nyelvi hagyomány híjának érdekes és sajátos dokumentuma az idegen helynevek használatában az utóbbi években beállott gyakorlat: egy tudományos társulatunk önkényesen elhatározta, hogy kiadványaiban (földrajzi művekben s térképeken) elveti a szokásos magyar alakokat s az eredeti (idegen) formájukat fogja használni. E használatnak széles körben híveket toborzott, ujságok, iskolák, írók melléjük szegődtek s már-már féld volt, hogy irodalmi és történeti könyveinkben ilyeneket fogunk olvasni, mint *wieni kongresszus* és *leipzig-i csata*. Míg tehát egyrészt nyelvünket egy izléstelen barbarizmussal akarták gazdagítani, önkényesen megfosztották egy értékes, történetileg szerzett kincsétől. Valóban olyan eljárás, amelyre egy művelt nyugati népnél sem találunk példát. S mindezt miért? Csak azért, hogy talán e koldus nagylelkűségért, cserébe, a németek lemondanak majd a *Pressburg* vagy *Klausenburg* névről. Holott nekünk a *Pressburg*, sőt *Ofen* névből csak annyi a kárunk, mint a németeknek *Cologne*ből vagy *Aix-la-Chapelle*ből.

Örömmel üdvözölte mindenki, akinek nyelvünk ügye a szíven fekszik, *Beöthy Zsolt* fellépését, mindenki e fonák szokás terjedésének végét akart vetni, midőn a M. T. Akadémia 1915 márc. 8. tartott ülésén a következő indítványt nyújtotta be: «Határozza el az Akadémia, hogy kiadványaiban azokat az idegen helyneveket, melyeknek az irodalomban és közéletben magyar alakja fejlődött ki és terjedt el, magyar szövegekben magyaros

alakjokkal nevezi meg és ugyanilyen értelmű kéréssel fordul a nagyméltóságú m. kir. kormányhoz a hivatalos kiadványokra és szövegekre nézve». Nem akarjuk az indokolásnak mindenképen megszívlelendő érveit részletesen fölserölni, csak az alappondolatát kell kiemelnünk és hangsúlyoznunk, amely nyelvi hagyományaink ápolását és tiszteletét köti a szívünkre. A M. Földrajzi Társulat törekvése ugyan hazafiás célra irányul, de hatásában épen ellenkező eredményre jut: *nyelvkincseink szegényedése, fogyasztása, vele történeti tudatunk romlása és gyöngülése* nekünk fájdalmasabb s ezért fontosabb ügy, mint az idegen népek helyes vagy helytelen, vagy akár rosszakaratú nyelvhasználata a magyar helynevekkel szemben.

A M. Tud. Akadémia hosszas és részletes tárgyalások után ezévi jún. 13-iki összesülésén az indítványnak helyt adott és áttért a közökt. miniszteriumnak is, hogy a tankönyvekben és térképekben elterjedt visszaélést megszüntesse. Reméljük, e botlás irodalmi nyelvünk újabb fejlődésében nem járt súlyosabb következményekkel, sőt talán inkább csak fokozódott vele s jobban átment a köztudatba a nyelvi hagyományok tisztelete és megbecsülése.

KIRÁLY GYÖRGY.

A szerkesztőhöz beküldött könyvek jegyzéke.

Háborús alkalmi kiadványok. A nagy idők nagy eseményeinek irodalmi visszhangjaként számos olyan munka jelent meg az utóbbi időben, melyek bár a maguk egészében nem tartoznak tudományszakunk körébe, vonatkozásuknál fogva az irodalomtörténetirő érdeklődésére is számot tarthatnak. Ilyen mindjárt a *Szóval s tettel a hazáért* (Miskolcz, 1916. 244 l. Ára 4 kor.) c. kiadvány, mely a Miskolci Közművelődési Egyesületnek a világháború első esztendejében kifejtett munkásságáról számol be. A miskolci m. kir. 10-ik honvédegyalozezrednek ajánlott s Kosztolányi Zoltán szabadoktatási igazgatótörő sajtó alá rendezett kötet Balogh Bertalan előszaván (Milyen legyen kulturpolitikánk a háború után?), Istvánffy Gyulának és Pakots Józsefnek versein meg novelláján és Nagy Ferencnek Márciusi beszédén kívül a szerkesztőnek, továbbá gr. Apponyi Albertnek, Bank Sándornak, Cholnoky Jenőnek, Dombó Lászlónak (A háború költészet), Eöttevényi Nagy Olivérnek, Giesswein Sándornak, Hegedős Istvának (A háború, mint a hazaszeretet iskolája), Marozali Henriknek, Pekár Gyulának, Szent-Gály Gyulának, Szerényi Nándornak, Szokol Pálnak, Trócsányi Dezsőnek, Zsupán Lászlónak tanulságos fejtegetését foglalja magában. Közülök olvasóinkat főkép *Dombó Lászlónak A háború költészet* (197—217. l.) címen írt népszerű ismertetése érdekelheti. A szerző ebben egy pillantást vetve a népköltési termékekre, a továbbiakban Vajda Gyula és Szabolcska Mihály antológiái, meg Gyóni Géza, Bányay Sándor, Kiss József, Peterdi Andor, Radó Antal és Szepessy László háborús verskötetei alapján a műköltészet nevezetesebb alkotásait vizsgálja. Közben felhasználva az irodalmi kritika tárgyára tartozó s annak idején folyóiratunkban is ismertetett eredményeit, (l. Kéký Lajos és Kristóf György tanulmányait) azzal

a megállapítással végzi dolgozatát, hogy «Egész nemzetünk szívében ül ez a költészet, mert ott lüktet benne minden gondolat, minden érzelem mely e szomorú, de glóriás időkben mindnyájunk lelkén átviharzott».

A másik ilyenfajta értekezésgyűjtemény *Háborús előadások* (Sárospatak, 1916. 115 l. Ára 2 kor.) címen, a Sárospataki Irodalmi Kör kiadványaként jelent meg s azokat az előadásokat tartalmazza, melyeket a nevezett irodalmi körben az 1916 január-március hónapokra terjedő időben tartottak. A három egyéb tárgyút (Rácz Lajos: Jézus és a világháború, Buza László: A háború és a nemzetközi jog, Elekes Imre: Pedagógiai problémák és a háború), mint tudományszakunk szempontjából ide nem tartozókat mellőzve, itt csupán *Gulyás Józsefnek* «A világháború és a magyar költészet» c. érdekes dolgozatára hívjuk (27—55. l.) fel a figyelmet, mely a tárgyával kapcsolatos kérdésnek szinte egész irodalmát felölelve komoly elmélyedéssel foglalkozik napjaink háborús költészetével. Arra a kérdésre, hogy felcsendül-e a nagy küzdelemnek megfelelő hang a magyar költők lantjain, sajnálattal állapítja meg, hogy «bár korai talán az itélkezés, e gigászi harc nem talált eddigelé megfelelő tolmácsolót». Szerinte e kor költészete a Napoleon elleni háborúk magyar költészetére emlékeztet, mikor Berzsenyi, Kisfaludy Sándor, Pálóczi Horváth Ádám, Kis János énekeltek. Gyónit össze is lehetne mérni Berzsenyivel a magyar vitézség értékelése szempontjából. Maguk a költemények — úgymond — általában két csoportra vonhatók: 1. a harci élmények inspirálása folytán életre pattant dalokra; 2. a háború által felvert érzelmeket, hangulatokat tolmácsoló versekre. Majd ha össze lesznek gyűjtve a háborús versek, akkor fogjuk csak igazán megtudni, mennyi új hajtással gazdagodott a magyar költészet fája. De már most rá lehet mutatni egy-kettőre. Ilyen a gépmadár bevonulása a költői tárgyak közé, a német-török szövetség dicsérete s az olasz árulás gyalázata. Az orosz és szerb néppel is több költemény foglalkozik (a szerző a megfelelő példákra is utal). Katonaköltőnk több van, így Hangay Sándor, Szepessy és különösen Gyóni Géza a világháború egyetlen igazi költője.

A szerző ezután a műköltők háborús verseinek költői értékét vizsgálva, Gyóni műveit is elemzi s arra a meggyőződésre jut, hogy «az időbeli és térbeli elemeket összekapcsoló intuicióért Kristóf példájára Gyónit Petőfi mellé helyezni nem lehet». Eszerint nem is ezért tartható jó költőnek a prsemysli dalos, hanem a költészetében megnyilatkozó lírai őszinteség, erő és egyszerűség miatt. Gyóni — úgymond — erős tehetségű költő, de még csak ígéret, akinek jövő munkássága elé a legszebb reményekkel nézhetünk. — A harmadik háborús alkalmi kiadvány *1914—1916. A Magyar Zsidó Hadi Archivum Almanachja* (Budapest, 1916. 160 l.) címen jelent meg Hevesi Simon, Patai József és Polnay Jenő szerkesztésében. Az érdekes fényképekkel, rajzokkal és egyéb műmellékletekkel díszített szép kiállítás, albumalakú kötetben ötvenhat résznél verses, résznél prózai háborús tárgyú közlemény található. Közülök az egyik az Omike-Mensa-Academica hadi működését, két másik pedig a Magyar Zsidó Hadi Archivumot ismerteti; a cikkek többsége vagy szépirodalmi, vagy értekező formában a zsidó-

ságnak a világháborúban való részvételével foglalkozik. Több háborús vers is (Lenkei Henriktől, Patai Józseftől, Radó Antaltól, Peterdi Andortól stb.) akad a kötetben. Olvasóinkat az Alexander Bernáttól, Kóbor Tamástól, Molnár Ferenctől, Szép Ernőtől és másoktól írt, nem egyszer igen tanulságos cikkeken kívül főképp Lengyel Ernőnek «Háborús irodalom, háborús sajtó» c. rövid dolgozata érdekelheti, bár a szerző megjegyzése szerint ez sem rendszeres tanulmány, inkább csak benyomásszerű jegyzetek foglalata. Ezek szerint «a háborús irodalom dús, de nagyon sok, valóban nemes terméke mellett nem túlságosan értékes, a szenzáció vörös vitorlái alatt jobbára közepes írások bukkantak föl... A háború lírája általában gazdagabb, nemesebb, mélyebb, «mint epikája.» — Végül itt említhető meg a báró Hazai Samu bevezetésével Lándor Tivadar szerkesztésében megjelenő díszmunka: *A nagy háború írásban és képbén.* (Budapest, 1915. Athenæum-kiadás. A két rész ára: 24 korona.) E mű — Északon és délen — című első részének első kötete 304 lapon az oroszok és szerbek ellen a háború kezdetétől 1915 februárjáig átért harcokat, míg a «Nyugati harctér» című második rész első kötete 272 lapon a németeknek a franciák és angolok ellen való ugyanazon időbeli küzdelmeit ismerteti. Előbbi mű több szorzó munkája, míg az utóbbit egyedül Pilch Jenő honvédeőrnagy, ismert hadtudományi író írta. A negyedrét alakú díszes kiállítású munkának, amely eddig a háború történetének legrészletesebb leírása, érdekességét növeli az egyes kötetek szövegét magyarázó számos fénykép, műmelléklet és térkép.

B. Gy.

Háborús versek könyve. Magyar költők 1914—15-ben. Szerkesztette Szabolcska Mihály. Budapest, 1916. 176. l. Singer és Wolfner kiadása. Ára 3 korona.

A háború kezdete óta — nem számítva az egyes költők külön verseskönyveit — ez immár a harmadik gyűjtemény, mely bokrétaba köti a nagy idők alkalmi virágait. (A Vajda- és Stockinger-féle antológiák ismeretetését l. folyóiratunk: 1916. évf. 266, 350. l.) Nem rejteget meglepő értéket, de bizonyára nem is áll társai mögött; sőt ami a változatosságot illeti, talán eléjük tehető. Ez különben nem csoda, mert hetven szerző száztizennyolc versét közli; ily nagy anyagban kétségtelenül a legkülönbözőbb indítékok kifejezésre juthatnak. A Háborús VerseK Könyve «Egy kis előszófélélé»-vel kezdődik, melyben a gyűjtemény szerkesztője beismeri, hogy «ez a verseskönyv se' mind fülemüle-ének; de — úgymond — jó lélekkel és tiszta szívvel vállalja érte a felelősséget, hogy nem is — békakurutytyolás!» Ezért a beismerésért, mellyel Szabolcska «egynémely rosszmájú kritikusknak» sietett elébe vágni, hálások lehetnek az olvasók, mert talá-lóbban bizonyára még a «jómájú» kritikuskok sem jellemezhetnék volna az egybegyűjtött verseket. Egyébként a gyűjtemény kiadásának terve Wolfner Józseftől származik, az anyagot pedig Zilahy Lajos bocsátotta a szerkesztő rendelkezésére, kinek munkája a megválogatás volt. A verseskönyv összeállításában — mint ő maga jelzi — az időbeli sorrendet tartotta szem előtt. «Természetesen csak annyiban, amilyen mértékben a versek tartal-

mából ez kivehető volt.» Ez az elv — ügylátszik — nem mindig érvényesült, mert pl. Dutka Ákos költeménye (Óda a naphoz), mely fölött az 1915. évszám olvasható, előbbre van téve, mint Gábor Andornak Galicia című — felírása szerint 1914-ből való — verse. Lehet különben, hogy e félreértés sajtóhibából ered. Hogy ilyen is akad a könyvben, az onnan sejthető, mert a «Német sógor» című darabot gróf Zichy Jenő-ének mondja, pedig a Stockinger-féle gyűjteményben (Éljen. Háborus versek. Wien. 1915. 26. l.) gróf Zichy Géza neve van a vers alá írva.

A kötet antológia-jellegéből következők, hogy benne néhány olyan költeménnyel is találkozunk, melyek a másik két gyűjteményben szintén megvannak; viszont több olyan névvel is, melyek amazokban egyáltalában nem fordulnak elő. Egy kis statisztika nyújtson tájékozást arról, hogy kiknek a művei és milyen arányban vannak felvéve a gyűjteményben. E szerint: számra nézve a legtöbb verssel — öt-öt darabbal — Balla Ignác, Szaboleska Mihály és Zilahy Lajos szerepelnek; Emőd Tamás és Gyóni Géza már csak négygyel; Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső, Nagy Endre, Oláh Gábor, Osváth Eszter, Peterdi Andor, Sajó Sándor és Szép Ernő költeményei közül három-három darab van felvéve; míg Czóbel Minka, Dutka Ákos, Fala Tamás, Farkas Imre, Gács Demeter, Gyökössy Endre, Jakab Ödön, Mezey Sándor, Molnár Jenő, Pakots József, Pásztor Árpád, Szász Károly, Szávay Gyula műveiből kettő-kettő. A többi negyvenegy szerzőtől (kik között szintén akad több igen jóhangzású név) csupán egy-egy vers van a kötetben.

Igen messze vezetne, ha e pillanat-ihlette darabokat egyenként beható elemzés tárgyává tennők. Bizonyára bő alkalom kínálkoznék rá, hogy napjaink nemes meghatottságának művészi alakba ömlését egyik-másik szempontból kifogásolhassuk. Ám az ellenvetés sem maradna el. Mert ki kételkednék manapság az érzés őszinteségében? Hogy a formanyelv gyakran dadogó? Ez kétségtelen. Ennél is bizonyosabb azonban, hogy még így is, még e kezdetleges darabok is tanulságos emlékei lesznek egy jobb kor után vágyó nemzedék érzés- és gondolatvilágának.

BAROS GYULA.

Molnár Ferenc: Egy haditudósító emlékei. 1914 november—1915 november. 5000-tól—10,000-ig Budapest. 1916. 560 l. Franklin-kiadás. (Két kötet egybefűzve). Fűzve 5 kor. 80 f.

A ismert szépprózairó e terjedelmes könyvében néhány szerbiai vonatkozású följegyzésén kívül főképp az északi harctéren történekről emlékezik meg. A munka, mint a szerző maga mondja: nem napló, nem is a háború története, hanem egy esztendei haditudósítói emlékek gyűjteménye. «Utazások, tapasztalatok, tudósítások, képek, hallomások, beszélgetések vezérekkel és közkatonákkal, tanuvallomások egészen kicsiny és igen nagy-eseményekről». A nép egyszerű gondolkozására jellemző a «Levelek a faluból» c. fejezet, melyben magyar katonák hazulról kapott leveleiből kapunk betűhív szemelvényeket. A háborús költészet gyűjtőit fogja érdekelni a «Huszárok» felírású rész; itt vagy nyolc háborus nótát közöl

Molnár. A kissé pajkoshangú nyolcadik után ezt olvassuk: «Körülbelül ez a nóta a határ, ameddig a kinyomtatásban el lehet menni. Kár, hogy azt, ami a határon túl van, nem szokták a népköltési gyűjtemények fölvenni. Mert ezekben minden illetlenségük mellett rengeteg jó kedv, elmésség, sőt némelyikben mély szomorúság és igazi költészet van.» A mű Hoen tábornoknak van ajánlva. A borítékra nyomtatott régi metszet Ilosvai Selymes Péter «Tholdi»-jának 1620-iki löcsei kiadásából való.

V. M.

Roboz Imre: Az irodalom boudoirjában. Első kötet. Budapest, 1906. 208 l. Rózsavölgyi és Társa kiadása. Ára 24 korona.

«Bizalmas, sőt olykor túlságosan bizalmas adatok az élő magyar írókról.» Ezzel a megjegyzéssel teszi le majd a higgadt olvasó ezt a könyvet. A kevésbé közönyösek bizonyára hangozabb szóval is kifogásolni is fogják e szokatlan közléseket, melyek — bár hívek lehetnek a valósághoz — — talán többet mondanak el, mint amennyi a nyilvánosság elé tartozik. «Az ember tragédiája» tantiem-pöréről, Bródy Sándorról, Heltai Jenőről, Karinthy Frigyesről, Krudy Gyuláról, Szomory Dezsőről és még néhány más élő írónkról tudunk meg egyet-mást e novellisztikus módon írt könyvből, mely az élje írt bevezető sorok szerint első része a négy kötetre tervezett munkának. A mű az élő írók egyikét-másikat olykor a szó szoros értelmében pongyolában mutatja be. Ez nem minden olvasónak fog tetszeni; mert végre is, ki örülne az illuziók foszlásának? Általában kissé nehéz volna megállapítani, hogy mireféle körülmények tették indokolttá e könyv kiadását; az irodalomtörténet aligha érezte volna híját még jó egy pár esztendeig.

V. M.

Három új Shakespeare-kötet. A Kisfaludy-Társaság Shakespeare-bizottsága tudvalevőleg elhatározta, hogy átvizsgálta vagy új fordításokban közlése teszi a világhírű angol drámaíró összes színműveit. A nagyszabású gyűjteményből a Franklin-társulat kiadásában újabban a következő három kötet jelent meg: 1. *A velencei kalmár*. Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Radó Antal (XIII. kötet. Vígjátékok. VII., Budapest, 1916. 170. l. Ára 3 kor.). — 2. *A hogy tetszik*. Újból fordította Rákosi Jenő. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Alexander Bernát (XVI. kötet. Vígjátékok. X., Budapest, 1916. XXVIII+158. l. Ára 3 kor.). — 3. *Coriolanus*. Fordította Petőfi Sándor. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Ferenczi Zoltán (XXIX. kötet. Tragédiák. VIII., Budapest, 1916. XLI+230. l. Ára 4 kor.). E nyomdai tekintetben is szép kiállítású kötetek bizonyára nagyban hozzá fognak járulni a Shakespeare-kultusz elmélyítéséhez. Az egyes darabokhoz csatolt bő nyelvi és tárgyi jegyzeteken kívül ugyanis, mind-egyik fordítást oly részletes bevezetés előzi meg, mely az illető dráma keletkezéséről, meséjéről, forrásairól és egyéb vonatkozásairól minden irányban igen tanulságos tájékoztatást nyújt. A három mű közül irodalomtörténetünk szempontjából Petőfi Coriolanus-fordításának mintaszerű kiadása a legjelentősebb. Ferenczi Zoltán ezzel újabb levelet fűzött a Petőfi-irodalom terén szerzett koszorújába.

V. M.

Új füzetek és könyvek. *Shakespeare: Coriolanus*. Ford. Petőfi Sándor. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Ferenczi Zoltán. Budapest, 1916. XLI, 230 l. Franklin-kiadás. Ára 4 kor. (A Kisfaludy-társaság új Sh.-kiadása. 29. sz.)

Berth Mária és Roo Richard: Kisvárosi muzsika. Sopron, 1915. 32 l. (Budapest. Kókai L. bizománya.) Ára 60 f.

Kovács Zoltán: Lelki virágok. Versek. Dunapataj, 1916. 24 l. A szerző kiadása. (Budapest. Kókai L. bizománya.) Ára 50 f.

Sági Lajos: Megyünk Szerbiába. Népszínmű 3 felv. Sopron, 1915. 43 l. (Budapest. Kókai L. bizománya.) Ára 80 f.

Barta Lajos: Szerelem. Színmű 4 felv. Budapest, 1916. 100 l. «Nyugat»-kiadás. Ára 1 kor. 40 f.

Babits Mihály: Recitativ. Budapest, 1916. 131 l. «Nyugat»-kiadás. Ára 4 kor.

Veress Samu: Adatok a rimaszombati Tompa-szobor felállításának történetéhez. Rimaszombat. é. n. 60 l. Lévai Izsó könyvnyomdája.

Révai M. u. Eucken R.: Die deutsche Sprache in Ungarn. Briefwechsel zwischen Maurus Révai und Geh. rat. Prof. dr. Rudolf Eucken. Jena. Sonder-Abdruck aus Nord und Süd. 40 Jahrgang. (Maiheft.) Breslau, 1916. 10 l. Verlag der Schlesischen Buchdruckerei v. S. Schosslander A.-G.

Bolza Gyula: Az eljövendő magyar irodalomról. Rákosi Jenő bevezetésével. Sopron, 1916. 37 l. Röttig Gusztáv és fia kiadása. Ára 1 kor.

Zilahy Kiss Jenő: Tegnap és ma. Adalékok a sárospataki ref. főiskolának Miskolcra való áthelyezése kérdéséhez. Sárospatak, 1916. 25 l. (A ref. főiskola nyomdája.) Ára 1 kor. a «Sárospataki Öltalmazó Liga» javára.

Kemény Lajos: Szepsi Csombor Márton. Budapest, 1916. 7 l. (Különlenyomat a Földrajzi Közlemények 1916. évfolyamából.) Fritz Á. nyomdája. (Adatok az első magyar nyelven nyomtatott, földrajzi mű szerzőjének életéhez.)

Salgó Ernő: Írók és szindarabok. Budapest, 1916. 202 l. Dick M. kiadása. Ára: 3 kor. 50 f.

Jókai Mór: Petőfi haláláról. Próza és vers. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Baros Gyula. Budapest, 1916. 59 l. Révai-kiadás. (Olesó Jókai 222. sz.) Ára: 40 f.

Jókai Mór: Egy nagy élet apró emlékei 3 r. Svábhegyi idillek. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Kéky Lajos. Budapest, 1916. 60 l. Révai-kiadás. (Olesó Jókai 221. sz.) Ára: 40 f.

Göndör Ferenc: A háború nyomában. 2. kiadás. Budapest, 1915. 208 l. Dick M. kiadása. Ára: 3 kor.

Nyári Andor: Mundérban. Katona-tréfák. Budapest, 1916. 96 l. Bródy J. kiadása. Ára: 1 kor. 20 f.

Lázár Béla: A magyar művészet jövője. Képekkel. Budapest, 1916. 176 l. Dick M. kiadása. Ára: 5 kor.

Hegedűs Loránt: A magyarság jövője a háború után. Politikai tanulmány. Budapest, 1916. 110 l. Athenæum-kiadás. Ára: 3 kor.

- Sebestyén Károly: Napnyugati séták.* Budapest, 1916. 90 l. Franklin-kiadás. (Olcso Könyvtár 1811–13. sz.) Ára: 60 f.
- Arki József: Utolsó ábránd.* Elbeszélés. Budapest, 1916. 60 l. Galántai Gy. kiadása. Ára: 60 f.
- Kadosa József: Béke.* Allegorikus színjáték 1 felv. Budapest, 1916. 40 l. Galántai Gy. kiadása. Ára: 1 kor.
- Szögyén Jolán: Louise Labé.* Adalékok a költőnő életéhez és műveire. Doktori értekezés. Budapest, 1916. XVI. 144 l. (Grill K. könyvkiadó-vállalata.) Ára: 3 kor.
- Kosztolányi Dezső: Tinta.* Gyoma, 1916. 213 l. Kner I. kiadása. Ára: kötve 5 kor.
- Révész Imre: Bod Péter mint történetíró.* Kolozsvár, 1916. 42 l. Stief J. nyomása. Ára: 1 kor. 50 f. (Budapest, Kókai L. bizománya.)
- Szelényi Ödön: Tessedik Sámuel élete és munkássága. (1742–1820.)* Budapest, 1916. 51 l. Lampel R. kiadása. (Iparosok Olvasótára 22. évf. 7. sz.) Ára: 60 f.
- Alba Nevis: Bibor.* Versek. Budapest, 1916. 156 l. Légrády-kiadás. Ára: 3 kor.
- Kaczér Illés: Khafrit, az egyiptomi asszony.* Napkeleti regény. Budapest, 1916. 255 l. Rényi K. bizománya. Ára: 4 kor.
- Halasi Ödön: Német Belgiumban.* Budapest, 170 l. A «Világ» könyvkiadóhivatala. Ára: 5 kor.
- Papp Géza: Egy tábori lelkész harctéri naplója.* Debreczen, 1916. 152 l. Hegedűs és Sándor kiadása. Ára kötve: 1 kor. 80 f.
- Jászay-Horváth Elemér: Tábornüzek.* 1914–16. Gyoma, 1916. 98 l. Kner I. kiadása. Ára: 2 kor.
- Katona Ernő: Első és utolsó könyv.* 3 kötet. (Költemények, tárcák, színművek.) Budapest, 1916. 212, 253, 329 l. Kókai L. kiadása. Ára: 18 kor.
- Vécsey Leó: Antik kőkereszt. Életem.* Budapest, 1916. 56 l. Kókai L. kiadása. Ára: 2 kor.
- Viczmándy Tamás: Színművek.* (Blanka. A rokonok.) Budapest, 1916. 76 l. Lampel R. bizománya. Ára: 1 kor. 60 f.
- Souvestre Pierre és Marel Allain: A bandita detektív.* Egy geniális kalandor a 20. században. Ford. Gesztési Ödön, Budapest, 1916. 232 l. Magyar J. és fia kiadása. Ára: 3 kor.
- Kabay Kálmán: A zene egyetemes története.* I. k. A zene őskorától Bach János Sebestyénig. Budapest, 1916. 198 l. Németh J. kiadása. Ára: 6 kor.
- Fekete László: Versek.* (A címlapot és díszeket Tichy Gyula rajzolta.) Budapest, 1916. 97 l. A «Népszava» kiadása. Ára: 6 kor.
- Molnár Géza: Általános zenetörténet a legrégebb időkől a jelenkorig.* 2. kiadás. Budapest, 1916. IV. 311 l. Rozsnyai K. kiadása. Ára: 6 kor.
- Zilahy Lajos versei.* 1914–16. Beöthy Zsolt előszavával. Budapest, 1916. 126 l. Singer és Wolfner kiadása. Ára: 3 kor.

Felelős szerkesztő: Pintér Jenő.
